

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA**

Specialiosios pedagogikos (specializacija – dailės terapija) magistro studijų programa

Esmeralda Butaitė

**ELGESIO IR EMOCINIŲ PROBLEMŲ TURINČIŲ IKIMOKYKLINIO
AMŽIAUS VAIKŲ KŪRYBIŠKUMO UGDYMAS DAILĖS TERAPIJOS
METODAIS**

Magistro darbas

*Magistro darbo vadovė
doc. dr. Nijolė Bražienė*

2014

Patvirtinimas apie atlikto magistro darbo savarankiškumą

Patvirtinu, kad įteikiamas magistro darbas
.....yra:

1. Atliktas savarankiškai ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose.
2. Nebuvo naudotas kitame institute / universitete Lietuvoje ir užsienyje.
3. Nėra medžiagos iš kitų autorių darbų, jeigu jie nėra nurodyti darbe.
4. Pateiktas visas panaudotos literatūros sąrašas.

.....
Vardas, pavardė

.....
Parašas

MAGISTRO DARBO SANTRAUKA

Daugėjant vaikų, turinčių elgesio ir emocinių problemų, itin svarbus ikimokykliniame amžiuje tampa kūrybiškumo, kaip gebėjimo, leidžiančio ir dabar, ir ateityje vaikui samprotauti ir rasti įvairių sprendimo būdų susidūrus su sunkumais, ugdymas. Kūrybiškumą galima apibrėžti kaip „meną kurti gyvenimą“, o su tuo glaudžiai siejasi viena iš ikimokyklinio amžiaus tarpsnio vaikų ugdymo technologijų – terapinis ugdymas. Įvardijus *tyrimo problemą* – neįvertintos elgesio ir emocinių problemų turinčių ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymo galimybes, taikant dailės terapijos metodus, numatytas *tyrimo tikslas* – įvertinti dailės terapijos užsiėmimų poveikį elgesio ir emocinių problemų turinčių ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumui asmenybinių ir elgesio pokyčių kontekste. Jam pasiekti numatyti tokie empiriniai *uždaviniai*: 1) išryškinti konkrečių dailės terapijos metodų ir kūrimo technikų galimą poveikį ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumui ugdyti elgesio ir emocijų korekcijos kontekste; 2) įvertinti eksperimente naudotų dailės terapijos metodų ir kūrimo technikų poveikį vaikų kūrybiškumo kintamiesiems (mąstymo *originalumui*, *lengvumui* ir *lankstumui*); 3) apibūdinti emocinių ir elgesio problemų turinčių ikimokyklinio amžiaus vaikų asmenybinius ir elgesio pokyčius prieš ir po eksperimento. Tyrime naudoti *metodai*: vienos alternatyvos eksperimentas, stebėjimas, testavimas, vaikų kūrybinės veiklos rezultatų (piešinių) analizė ir aiškinimas, statistinių duomenų vertinimas. Eksperimente dalyvavo vienos Mažeikių miesto ikimokyklinio ugdymo įstaigos keturi šešerių metų vaikai. Apibendrinus tyrimo rezultatus, galima teigti, kad tyrimo *hipotezė* – nuosekliai ir kryptingai organizuodamas dailės terapijos užsiėmimus, pedagogas ugdytų elgesio ir emocinių problemų turinčių ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumą ir kartu palengvintų vaikams spręsti jų emocines ir elgesio problemas, formuotų pozityvų ir objektyvų vaiko požiūrį į save ir kitus – pasitvirtino. Iki ir po eksperimento atliktų kūrybiškumo testų rezultatai pakitę: *originalumas* – nuo 27–30 balų iki 31–39 balų, *lankstumas* – nuo 14–22 balų iki 24–28 balų; *lengvumas* – nuo 4–8 balų iki 10–15 balų. Nustatyti tokie eksperimente dalyvavusių vaikų asmenybiniai pokyčiai: bendraudami su kitais elgiasi mandagiau, labiau priima juos grupės vaikai į savo veiklas; kalba ramesniu tonu, dažniau būna linksmesni, padeda prašomi pagalbos, dalijasi savo priemonėmis su kitais vaikais; pastebimas didesnis pasitikėjimas savimi, stengiasi išklaudyti, gerbti kitus; prieš išsakydami savo mintis ar atlikdami užduotis pagalvoja, susikaupia, neberėkauja, neignoruoja, nesimuša ir nebebando kitiems vadovauti, tik patarti, ramiau elgiasi grupėje.

Esminiai žodžiai: elgesio ir emocinės problemos, kūrybiškumas, ugdymas, dailės terapija.

TURINYS

ĮVADAS	5
1 skyrius. ELGESIO IR EMOCINIŲ PROBLEMŲ TURINČIŲ IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ KŪRYBIŠKUMO UGDYMO DAILĖS TERAPIJOS METODAIS TEORINIS PAGRINDIMAS	11
1.1. Elgesio ir emocinių problemų turinčių vaikų ugdymo aspektai	11
1.2. Vaiko kūrybiškumo ugdymas kaip ugdomojo proceso objektas	20
1.3. Ugdomasis dailės terapijos sampratos kontekstas	25
1.4. Dailės terapijos metodai ir kūrimo technikos, dirbant su ikimokyklinio amžiaus vaikais	31
2 skyrius. ELGESIO IR EMOCINIŲ PROBLEMŲ TURINČIŲ IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ KŪRYBIŠKUMO UGDYMO DAILĖS TERAPIJOS METODAIS EMPIRINIAI TYRIMAI	36
2.1. Tyrimo metodika ir organizavimas	36
2.2. Eksperimento programa ir jos realizavimo principai	39
2.3. Eksperimentinio ugdymo programos realizavimo etapai	42
2.4. Asmenybinių vaiko pokyčių raiška: atvejo analizė	46
IŠVADOS	61
REKOMENDACIJOS	63
LITERATŪRA	64
SUMMARY	70
PRIEDAI	71

ĮVADAS

Temos aktualumas. Nasvytienės (2005) aiškinimu, vaikystės amžiaus problemų skirstymas į elgesio ir emocijų sritims priklausančius darinius yra sąlyginis, mat elgesio ir emocines problemas sunku apibrėžti, nes trūksta vieningų kriterijų, *ką ir kada* reikėtų taip pavadinti. Todėl pedagoginiu aspektu problemišku apibrėžtinas toks elgesys, kuris nesiekia sutrikimo ribos¹. Nasvytienė (ten pat) siūlo *konstatuoti elgesio ir emocinę problemą tuomet, kai vaiko elgesys tam tikrose situacijose dažnai skiriasi nuo tikėtinų jo amžiaus vaikų reakcijų, neatitinka socialinės grupės taisyklių, elgesys nekinta įprastu būdu auklėjant ir lavinant vaiką* (išryškinta darbo aut. – E. B).

Valytė (2008, p. 11), pateikia tokias emocinių ir elgesio problemų (sunkumų) apibrėžtis: *emocinės problemos (sunkumai)* – tai tokie vaikų fobiniai, nerimo bei nuotaikų sutrikimai, kurie trikdo vaiko normalią socialinę adaptaciją aplinkoje, tačiau nebūtinai atitinka visus TLK-10 kriterijus, kad būtų diagnozuotas emocinis sutrikimas; *elgesio problemos (sunkumai)* – tai toks išsiskiriantis, neigiamas vaiko elgesys, kaip maištavimas, atsikalbinėjimas, opozicinis nepaklusnumas, agresyvumas ir kt., kuris kelia sunkumų aplinkiniams, taip pat ir vaikui, tačiau ne visuomet atitinka TLK-10 keliamus reikalavimus, kad būtų diagnozuotas elgesio sutrikimas.

Apibendrinant Hallahan ir Kauffman (2003), Černiaus (2006), Oaklander (2007) mintis, galima sakyti, kad daug elgesio ir emocinių problemų turinčių vaikų (agresyvūs, hiperaktyvūs, drovūs, perdėtai save vertinantys ir pan.) yra izoliuoti nuo kitų todėl, kad su tokiais vaikais nemalonu bendrauti, ir, norint padėti tokiems vaikams, svarbu gilintis į vaiko neigiamų emocijų priežastis, palaikyti vaiko emocinę sveikatą, padėti jam susigaudyti savo jausmuose. Be to, mokslininkų pastebėta, kad įvairūs elgesio bei emocijų sutrikimai negatyviai veikia vaikų ir paauglių sugyvenimą šeimoje, akademinį mokslumą bei psichosocialinį prisitaikymą, kad laiku nesuteikiant pagalbos, elgesio bei emocijų sutrikimai progresuoja (cit. Gervytė, Justickis, 2011). Vaiko pažintinė, socialinė, elgesio ir emocinė raida ikimokykliniame amžiuje yra labai sparti, todėl jau mokyklinio amžiaus vaiko vystymosi etape gali ir išnykti, ir susilpnėti, ir sustiprėti vaiko elgesio raida. Tačiau mokslinių tyrimų rezultatai rodo, kad vaikystėje atsiradę elgesio sunkumai labai dažnai lemia sunkumus ar netgi sutrikimus paauglystėje ar jau vaikui suaugus. Todėl ypač svarbu kuo skubiau įveikti vaiko elgesio problemas (Garckija, Pilkauskaitė-Valickienė, 2011).

Ypatingas dėmesys šiuolaikiniame ikimokyklinio ugdymo procese yra skiriamas „vaiko asmenybės socialiniam, kognityviniam brandumui, konstruktyviam savaiminiam jų mokymuisi,

¹ Remiamasi TLK-10 klasifikacijoje nurodytu apibrėžimu, jog sutrikimu laikoma „klinikinių simptomų grupė ar elgesio pakitimai, dažniausiai varginantys žmogų arba bloginantys asmenybės funkcionavimą. Izoliuoti socialiniai nukrypimai ar konfliktai be asmenybės disfunkcijos nepriskiriami (...) sutrikimams“ (Nasvytienė, 2005, p. 7).

kurio sąlygomis pedagogas tampa vaikų raidos pokyčių tyrinėtoju ir vertintoju“ (Malinauskienė, 2010, p. 103), turinčiu padėti vaikui suprasti elgesio, bendravimo sunkumų priežastis, mokyti jį pažinti savo ypatumus, padėti sau, mokyti racionalių elgesio sunkumų įveikimo būdų (Ališauskas, 2002), suprantančiu, kad „asmenybės formavimasis ypač aktyvus, kai asmuo, reflektuodamas savo vidinį pasaulį (savirefleksija) ir tuo pat metu įsijausdamas į jį supančią aplinką, ypač socialinę, pats ieško būdų, kaip rasti savo vietą gyvenime“ (Vaitkevičius, 1995, p. 281). Kaip rašo Gerulaitis (Geležinienė, Gerulaitis ir kt., 2009), aiškindamas kūrybos ir socializacijos santykį, sėkmingai socializacijai, „reikia atvirumo aplinkai, socialinių kontaktų ir kitų socialinių galimybių išplėtimo, atsakomybės, sąmoningumo, partnerystės, pasitikėjimo, tolerancijos ir kt. Auklėjimą tikslinga traktuoti kaip kryptingą, iš dalies paveikiamą ir valdomą socializacijos ruožą, t. y. ugdytiniams iškilusias problemas mokyti(s) spręsti naudojant socialinių technikų ir bendravimo įgūdžių įvairovę taikant aktyvinančius metodus ir ugdymo principus“ (p. 10). Dailės terapija gali būti puiki priemonė ugdant kognityvinius, socialinius, emocinius gebėjimus. Daugelis dailės terapeutų praktikų, aprašiusių savo darbo patirtį, akcentavo, kad dailės terapija skatina kūrybiškumą (cit. Mankauskienė, Vaitkevičienė, 2009, p. 126).

Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija parengė *Metodinės rekomendacijos ikimokyklinio ugdymo programai rengti* (2006), kuriose, be kitų ugdymo technologijų, išskiriamas terapinis ugdymas, stiprinantis vidines vaiko galias, didinantis atsparumą neigiamiems aplinkos poveikiams, padedantis vaikui išmokti įveikti sunkumus, skatinantis vaiką kreiptis pagalbos ir padėti kitiems (p. 52).

Kūrybiškumo samprata glaudžiai siejasi su terapiniu ugdymu, kur ugdomasis poveikis nukreiptas į vidinės disharmonijos apraiškas, o apibendrinta siekiamybė – asmens vidinės harmonijos susigrąžinimas“ (Songailienė, Bražienė, 2011, p. 63). Kūrybiškumas, Thériault (2009, p. 156) žodžiais, yra labai svarbus gebėjimas, kurį reikia išugdyti vaikams, nes tai „leis jiems samprotauti ir rasti įvairių sprendimo būdų susidūrus su sunkumais“, todėl galima daryti prielaidą, kad terapinis ugdymas – efektyvi ugdymo technologija, skatinanti elgesio ir emocinių problemų turinčių vaikų kūrybiškumą, kartu palengvinanti pedagogui padėti tokiems vaikams formuoti(s) pozityvų ir objektyvų vaiko požiūrį į save ir kitus.

Temos iširtumas. Vaikų, turinčių vienokių ar kitokių emocinių ir elgesio problemų, ugdymo klausimai analizuoti Kaffemanienės, Tereikienės (2003), Piščalkienės ir kt. (2003; 2007), Žukauskienės (2007), Barkauskienės ir kt. (2009), Justicko, Gervytės (2011) ir kt. Į elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių mokinių ugdymo problemas gilinosi Geležinienė (2011a; 2011b), su vaikų bei paauglių elgesio ir emocinėmis problemomis susijusius klausimus nagrinėjo Kaffemanienė, Tereikienė (2003), Nasvytienė (2005), Bražienė ir kt. (2008; 2008a).

Lietuvoje atlikta tyrimų, kuriais vertinamas terapinių intervencijų, taikytų emocinių ir elgesio sutrikimų turintiems vaikams, poveikis (Diomšina, Vyčnienė, 2008; Bružaitė, Purvinaitė, 2009), pristatomi dailės terapijos metodai ir vertinamas jų poveikis probleminių vaikų ugdymui (Leliūgienė, 2002; Brazauskaitė, 2004). Analizuotos ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ir socializacijos ugdymo, konfliktų valdymo galimybės pedagoginės meno terapijos, pasakų terapijos metodais (Bražienė, Nemaniiūnienė, 2011; Bražienė, Songailienė, 2011; Bražienė, 2012), vertinti vaikų emocinių ir elgesio problemų kitimo ypatumai, taikant individualią adlerietišką žaidimų terapiją (Valytė, 2008), žaidimų terapijos poveikis elgsenos sutrikimų korekcijai (Dvarionas, 2002), dialektinės elgesio terapijos efektyvumas, koreguojant 8–11 metų vaikų elgesio ir emocijų problemas (Gervytė, Justickis, 2011).

Tyrimo problema – neįvertintos elgesio ir emocinių problemų turinčių ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymo galimybės, taikant dailės terapijos metodus.

Tyrimo objektas – elgesio ir emocinių problemų turinčių ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymas.

Tyrimo tikslas – įvertinti dailės terapijos užsiėmimų poveikį elgesio ir emocinių problemų turinčių ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumui asmenybinių ir elgesio pokyčių kontekste.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apibrėžti elgesio ir emocinių problemų turinčių vaikų elgesio valdymo pedagogines prieigas.
2. Išryškinti konkrečių dailės terapijos metodų ir kūrimo technikų galimą poveikį ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumui ugdyti elgesio ir emocijų korekcijos kontekste.
3. Įvertinti eksperimente naudotų dailės terapijos metodų ir kūrimo technikų poveikį vaikų kūrybiškumo kintamiesiems (mąstymo *originalumui*, *lengvumui* ir *lankstumui*).
4. Apibūdinti emocinių ir elgesio problemų turinčių ikimokyklinio amžiaus vaikų asmenybinius ir elgesio pokyčius prieš ir po eksperimento.

Hipotezė. Nuosekliai ir kryptingai organizuodamas dailės terapijos užsiėmimus, pedagogas ugdytų elgesio ir emocinių problemų turinčių ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumą ir kartu palengvintų vaikams spręsti jų emocines ir elgesio problemas, formuotų pozityvų ir objektyvų vaiko požiūrį į save ir kitus.

Tyrimo metodologija. Darbe remiamasi tokiomis teorijomis:

- *Humanistinės pedagogikos ir psichologijos nuostatomis*, orientuotomis į savarankiškai aktyvią kūrybinę veiklą, kuri atskleidžia žmogaus prigimties galias, atsakingo žmogaus ugdymą, atranda tikrąjį „Aš“ (Rogers, 1985; Maslow, 2006). Dailės terapijoje

prioritetinėmis laikomos humanistinės vertybės – suvokdamas atsakomybę už emocijų vaiko sveikatą, pedagogas gerbia kiekvieną vaiką, vertina jo gyvenimo būdą, patirtį, kad ir kokia neįprasta ji atrodytų (Leliūgienė, 2002, p. 18).

- *Normalizacijos principais*, kurie dailės terapijos principus, funkcijas, metodus ir priemones įvardija kaip neturinčius specialiosios ugdymo specifikos. Ji tinka visiems, nepriklausomai nuo amžiaus, lyties, išsilavinimo (Oaklander, 2007, 2012; Ruškus ir kt., 2011).
- *Kūrybiškumo, kaip transformuojančios jėgos, ugdymo principais*: kūrybiškumas stiprina žmogaus vertės jausmą, spartina asmens savipildą ir asmenybės brandimą (Becker-Textor, 2001); pasakymas „reikia ugdyti kūrybiškumą“, iš esmės nepasako nieko. Norint tai daryti, visų pirma, reikia žinoti, kokius kūrybiškumo komponentus galima ugdyti ir ieškoti būdų, kaip tai daryti (Plucker ir Runco, 1999, cit. Grakauskaitė-Karkockienė, 2006). Šiame darbe numatyta orientotis į Grakauskaitės-Karkockienės (2006, p. 44–45) apibūdintus kognityvinius kūrybiškumo komponentus: *kognityviniai komponentai* (sudaro divergentinis mąstymas: mąstymo lengvumas, lankstumas, originalumas, gebėjimas spręsti problemas), *požiūrio-nuostatų komponentai*, *emociniai-motyvaciniai komponentai ir tarpasmeninių santykių komponentai*.
- *Humanistiniiais meno terapijos principais*, akcentuojančiais, N. Rogers žodžiais, „kūrybinių raumenų lavinimą“. Ji naudojama ir skatinti asmenybės raidą, ir skleisti kūrybinius gebėjimus (cit. Kučinskienė, 2006, p. 18).
- Dailės terapijos nuostatomis, kad dailės terapija padeda formuoti savo vertės suvokimą (Leliūgienė, 2002; Oaklander, 2007).

Tyrimo metodai:

1. *Mokslinės literatūros analizė ir apibendrinimas* naudoti elgesio ir emocijų problemų turinčių ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymui dailės terapijos metodais pagrįsti.
2. *Vienos alternatyvos eksperimentu* įvertinta elgesio ir emocijų problemų turinčių ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymo dailės terapijos metodais programa. Tokio pobūdžio eksperimentu siekta realizuoti ir tyrimu įvertinti minėtą programą kaip vieną iš vaikų, turinčių elgesio ir emocijų problemų, kūrybiškumo ugdymo asmenybinių ir elgesio pokyčių kontekste alternatyvų.
3. *Stebėjimas* leido įvertinti dailės terapijos metodų taikymo efektyvumą vaiko būsenos, asmenybiniams ir elgesio pokyčiams.

4. *Testavimu* vertinti apibrėžti kūrybiškumo kintamieji (mąstymo *originalumas*, *lengvumas* ir *lankstumas*) eksperimento pradžioje ir pabaigoje. Naudota A. J. Kapskajos ir T. L. Mirončik (Капская, Мирончик, 2006) ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo vertinimo metodika.
5. *Vaikų kūrybinės veiklos rezultatų (piešinių) analizė ir aiškinimas* naudoti vaiko emocinės būsenos dinamikos stebėjimui.
6. *Statistinių duomenų vertinimas*. Tyrimo duomenys apibendrinti naudojant piešinių analizės procedūras ir statistinius tyrimo metodus (Excel 2003).

Tyrimo imtis. Organizuojant meno terapijos užsiėmimus, siekiant korekcinį tikslų, kryptingo asmenybės formavimo, minimali dalyvių grupė – 4 asmenys (Вачков, 2001, p. 132). Panašaus dydžio grupę formuoti rekomenduoja ir Marder (2010). Jos žodžiais, „pageidautina grupes rinkti nedideles, 4–5 vaikų, kad būtų galima visus išlaikyti regos lauke, stebėti raidos dinamiką, laiku pritaikyti erdvę (sesijos turinį, stilių ir bendradarbiavimo užduotis, vaizdavimo technikas) pagal kiekvieno vaiko korekcijos poreikį“ (ten pat, p. 35). Oaklander (2012) rekomenduojamas mažesnių nei 8 metų vaikų grupės dydis – 3–6 dalyviai.

Šiame darbe pristatomo tyrimo eksperimente dalyvavo vienos Mažeikių miesto ikimokyklinio ugdymo įstaigos keturi ikimokyklinio amžiaus tarpsnio vaikai (šešerių metų), lankantys logopedinius užsiėmimus ir dėl ugdymo grupėje kylančių emocinių ir elgesio problemų Vaiko gerovės komisijos (VGK) sprendimu rekomenduoti dalyvauti dailės terapijos užsiėmimuose. Iš viso VGK rekomendavo užsiėmimus lankyti šešiemis vaikams, tačiau vieno vaiko tėvai nesutiko, kitas vaikas dėl ligos ir šeiminių aplinkybių tik epizodiškai dalyvavo užsiėmimuose, todėl jo tyrimo rezultatai šiame darbe neanalizuojami.

Tyrimo etapai:

Pirmajame etape (2012–2013 m. m.), remiantis mokslinės literatūros analize, teoriškai pagrįstas elgesio ir emocinių problemų turinčių ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymas dailės terapijos metodais ir pradėta rengti vienos alternatyvos eksperimentinio tyrimo programa.

Antrajame etape (2013–2014 m. m. pradžioje) – baigta rengti vienos alternatyvos eksperimentinio tyrimo programa, atsižvelgiant į Mažeikių miesto X ikimokyklinio ugdymo įstaigos Vaiko gerovės komisijos rekomenduotų lankyti dailės terapijos užsiėmimus vaikų elgesio ir emocines problemas. Parengtas tyrimo instrumentas.

Trečiajame etape (2014 m. sausio–kovo mėn.) organizuotas vienos alternatyvos eksperimentinis tyrimas.

Ketvirtajame etape (2014 m. kovo–gegužės mėn.) analizuoti ir apibendrinti tyrimo duomenys, formuluotos išvados ir rekomendacijos.

Darbo teorinis ir praktinis reikšmingumas. Pristatomas tyrimas laikytinas bene pirmuoju, vertinančiu dailės terapijos poveikio efektyvumą elgesio ir emocinių problemų turintiems ikimokyklinio amžiaus tarpsnio vaikams. Nors šis darbas nėra išsamus, apimantis ir įvairiapusiškai atskleidžiantis dailės terapijos ypatumus elgesio ir emocinių problemų turintiems ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymui asmenybinių ir elgesio pokyčių kontekste, jis gali būti atspirtis tolesniems tyrimams, orientuotiems į dailės terapijos užsiėmimų organizavimą, jų efektyvumo vertinimą, padedant ikimokyklinio amžiaus vaikams spręsti jų elgesio ir emocines problemas.

Tyrimo rezultatų aprobacija. Remiantis pristatomo tyrimo medžiaga, parengti ir skaityti pranešimai (pažymėjimų kopijos pateiktos 1 priedas):

- 2013 m. lapkričio 27 d. Šiaulių m. lopšelyje-darželyje „Varpelis“ vykusioje respublikinėje ikimokyklinio ugdymo įstaigų pedagogų metodinėje praktinėje konferencijoje „Inovatyvios kūrybiškumą skatinančios ugdymo technologijos“ skaitytas pranešimas *Ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymas taikant dailės terapijos metodus*.
- 2014 m. vasario 7 d. Šiaulių universitete vykusioje mokslinėje praktinėje konferencijoje „Vaikystė ir ugdymas-2014“ skaitytas pranešimas *Ugdomasis dailės terapijos aspektas dirbant su ikimokyklinio amžiaus vaikais*.
- 2014 m. vasario 7 d. Šiaulių universitete vykusioje mokslinėje praktinėje konferencijoje „Vaikystė ir ugdymas-2014“ pristatytas standinis pranešimas *Ugdomoji dailės terapija Mažeikių lopšelyje-darželyje „Gintarėlis“*.
- 2014 m. balandžio 4, 5 d. Šiaulių universitete vykusiame kvalifikacijos tobulinimo seminare „Įvadas į ekspresyviąją meno terapiją“ išklausė 16 akad. valandų trukmės kursą ir atliko 8 val. savarankiško darbo užduotis, bei įgijo pažymėjimą.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro įvadas, santraukos lietuvių ir anglų kalbomis, du skyriai, išvados, rekomendacijos ir literatūros sąrašas (87 pozicijos) bei 7 priedai. Tyrimo rezultatus iliustruoja 3 lentelės ir 3 paveikslai. Magistro darbo apimtis be priedų – 71 puslapis.

1 skyrius. ELGESIO IR EMOCINIŲ PROBLEMŲ TURINČIŲ IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS
VAIKŲ KŪRYBIŠKUMO UGDYMO DAILĖS TERAPIJOS METODAIS TEORINIS
PAGRINDIMAS

1.1. Elgesio ir emocinių problemų turinčių vaikų ugdymo aspektai

Dažniausiai elgesio ir emocinių problemų pradžia „siejama su ankstyvąja vaikyste – tuo laikotarpiu, kada ydingas vaiko reagavimas į aplinką tik formuojasi, yra atviras stebėjimui ir lengviau koreguojamas“ (Nasvytienė, 2005, p. 6). „Emocijos ir jausmai yra santykio su savimi ir aplinka išgyvenimai, kylantys tuomet, kai daiktai ar reiškiniai tenkina arba netenkina žmonių poreikių. Pirmuoju atveju kyla teigiami, malonūs, antruoju – neigiami, nemalonūs emociniai išgyvenimai“ (Lesingvienė, Karalienė, 2008, p. 7).

Hallahan, Kauffman (2003) teigia, kad tiksliai apibrėžti elgesio problemą tarp adekvataus ir neadekvataus elgesio yra labai sunku, nes, jei netinkamas elgesys pasireiškia trumpalaikiais epizodais, jis nėra laikomas elgesio sutrikimu. Vaikai, turintys konkrečių elgesio problemų, pasižymi ilgalaikiais elgesio pasireiškimais įvairiose situacijose. Nasvytienė (2005, p. 5–6) vartoja terminą vaiko elgesio ir emocinės problemos, tačiau tai yra sąlyginis, minimas tik pasitikslinus, kokios būtent problemos yra įtraukiamos į apžvalgos ratą, tačiau daugiausia dėmesio skiriant agresyviai vaiko elgesiui, kaip vienai dažniausiai tokiam amžiuje pasitaikančių problemų, tirti, taip pat nerimo ir baimių, liūdnos nuotaikos problematikai.

Vaikystės problemų skirstymas į elgesio ir emocines yra labai platus. Galima teigti, kad bet kokia ikimokyklinio amžiaus vaiko problema turi ir emocinę, ir elgesio sudedamąją dalį. Todėl yra labai sunku surasti teiginį, kuris susietų visų išsakytų autorių mintis į vieną apibūdinimą. Achenbach ir Rescorla (2001) teigia, kad „elgesio problemos – tam tikra grupė problemų, kurios susideda iš konfliktų su kitais žmonėmis. Konfliktai susideda iš taisyklių nepaisymo bei agresyvaus elgesio“ bei „emocijų problemos – grupė problemų, kurios pasireiškia asmens viduje. Šią grupę sudaro nerimas / depresija, nusišalinimas / depresija bei somatiniai nusiskundimai“. Kaffemanienės, Tereikienės (2003, p. 17) apibrėžimu, „specifinės elgesio problemos – pasižymi stabilumu, nuolat pasireiškia įvairiose situacijose“, o „emocijos – tiesioginis aplinkoje vykstančių reiškinių ir situacijų reikšmės išgyvenimas“ (ten pat, p. 15).

Taigi elgesio ir emocinių problemų sąvoka nėra nusistovėjusi, tad vaikai, turintys elgesio ar emocinių problemų, apibūdinami įvairiai: turintys emocinių ir elgesio sutrikimų, emocinių sutrikimų, elgesio sutrikimų, elgesio problemų, elgesio sunkumų, asmenybės ir socialinės adaptacijos problemų, sunkių elgesio sutrikimų ir kt. Kaip bebūtų pavadintos šios sąvokos,

galima pastebėti, kad psichologinių sunkumų turintiems vaikams dažniausiai pasireiškia abi šios formos: emocinės ir elgesio problemos. Todėl šiame darbe bus vartojamas terminas *elgesio ir emocinės problemos*.

Elgesio ir emocinės problemos ikimokyklinio amžiaus tarpsnyje kelia sunkumų ne tik tėvams, darželio auklėtojoms ar vaikų bendraamžiams, bet ir patiems vaikams. Analizuojant elgesio problemas, visuotinai sutariama dėl šių dalykų (Hallahan, Kauffman, 2003):

- elgesys, kuris pasireiškia kraštutinumais, t. y. ne šiek tiek besiskiriantis nuo įprasto;
- problemos ilgalaikės – jos neišnyksta greitai;
- elgesys yra nepriimtinas, nes neatitinka socialinių ar kultūrinių reikalavimų.

JAV mokslininkų (Kirk, Gallagher, 1989, cit. Kaffemanienė, Tereikienė, 2003, p. 17–18) elgesio ir emocinių problemų klasifikacijoje skiriami:

- sutrikusio elgesio ir bendravimo problemų turintys vaikai. Dažnai tai hiperaktyvūs, greit pavargstantys, ligoti vaikai;
- pikti, atsitraukę vaikai – tai užsidarę, bailūs vienišiai;
- nebrandūs vaikai – neatidūs, vangūs, susimastę;
- socialiai agresyvūs vaikai.

Kaip pastebi Nasvytienė (2005), visuomenėje egzistuoja dažnai nepagrįstas ir vienpusis požiūris, kad vaikai „išsaug savo bėdas“, jos trumpalaikės ir nevertos atidesnio susidomėjimo. Ikimokyklinio amžiaus vaikų kognityvinė, socialinė emocinė raida iš tiesų yra nepaprastai sparti ir dinamiška, todėl konkretus vaiko vystymosi pokytis gali ir sukelti, ir sušvelninti. Vadinasi, analizuojant elgesio ir emocinių problemų turinčių ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymo aspektus, pirmiausiai reikia išsiaiškinti elgesio ir emocinių problemų specifiką, vaiko socialiai nepriimtina elgesio raišką vienokiose ar kitokiose situacijoje ir apibrėžti tokio elgesio valdymo pedagogines priemones.

Agresyvus vaikas

Agresyvūs vaikai kelia rūpesčių darželio auklėtojoms ir tėvams. Jie dažnai yra nedrausmingi, laužo taisykles, daro blogą įtaką kitiems vaikams. Jei tėvai ar ugdymo įstaigos auklėtojos pastebi, kad vaikas pradeda elgtis agresyviai, jie turėtų atkreipti dėmesį, ar vaikas dažnai turi progų stebėti tokią elgseną (Grygutis, 2013). Nasvytienės (2011) žodžiais, „ikimokyklinis amžius – tikras agresijos valdymo universitetas, nes tokio amžiaus vaikai savo emocijas reiškia stipriai ir atvirai, neturi įsišaknijusių įtampos išlaisvinimo būdų ir dar labai nori būti geri auklėtojams, tėvams“.

Mokslinėje literatūroje pateikiama nemažai agresyvaus elgesio apibrėžimų, pvz., agresyviu vadinamas bet koks fizinio ar žodinio elgesio reiškinys, kuriuo siekiama pakenkti ar sunaikinti (Myers, 2000, p. 730), Berns (2009, p. 478) agresiją apibūdina „kaip neišprovokuotą užpuolimą, peštynes, kivirčą“. Agresija – „priešiškas elgesys, kuriam būdingas įžūlumo demonstravimas ar jėgos panaudojimas“ (*Psichologijos žodynas*, 1993, p. 9–10). Jovaiša (2007, p. 12) agresiją apibrėžia trimis aspektais: frustracinė puolamoji reakcija į neįveikiamas kliūtis; įprotis žodžiais ar veiksmais priešiška reaguoti į kitų žmonių veiksmus, daiktinę aplinką ar save; poreikis nuolat gintis. Kaffemanienė ir Tereikienė (2003, p. 18) teigia, kad vaikų agresyvumas – tai priešiškas, prieštaraujantis normos elgesys. Iš pateiktų agresijos apibrėžimų galima teigti, kad agresija – tai priešiškas elgesys, kuriuo parodomas pyktis ir noras pakenkti kitam asmeniui. Nasvytienė (2005, p. 28) išskiria tris agresijos tipus:

- *instrumentinę agresiją*, kai vaikas nepriimtinais priemonėmis siekia daikto ar objekto;
- *priešišką agresiją* – nukreipta prieš kitą žmogų;
- *santykių agresiją* – psichologinio pobūdžio agresija, skirta įžeisti, pažeminti aplinkinius.

Vaikų agresyvumas tampa labai didele problema, kai yra pažeidžiami kitų visuomenės narių interesai, teisės bei saugumo jausmas. Todėl ikimokyklinio ugdymo įstaigose vaikai pasijunta nesaugūs dėl kitų vaikų agresyvios elgsenos, kas pakeičia vaiko būseną, motyvaciją lavėti ir pačiai socializacijai. Remiantis A. Maslow motyvacijos teorija, saugumo poreikis – vienas esminių vaiko vystymuisi poreikių. Agresyvūs vaikai turi labai didelių sunkumų ieškodami draugų, išsaugodami gerus santykius su kitais vaikais. Tokie vaikai dažnai kalba pakeltu ar net iššaukiančiu tonu, kritikuoja ir įžeidinėja, todėl kiti pradeda jų vengti, tai savo ruožtu lemia, kad menkėja agresyviai besielgiančių vaikų bendravimo įgūdžiai bei savikontrolė, jie nebegeba suprasti, kurie vaikai nori nuoširdžiai bendrauti, bendradarbiauti, žaisti. Iš kitos pusės, kaip pastebi Oaklander (2007, p. 194), kartais vaikas vadinamas agresyviu, nors jis paprasčiausiai išreiškia pyktį. Abromaitienės (2006, p. 10) aiškinimu, agresyvumą paprastai skatina kelios emocijos: pasibjaurėjimas, neapykanta ir t. t., agresyvų poelgių sukelia didėjantis priešiškas: simpatijos emocijų nykimas, noras pakenkti. Todėl pravartu išsiaiškinti ir agresijos rūšis, norint geriau perprasti agresyvaus vaiko poelgius.

Psichologijos žodyne (1993, p. 9–10) išskiriamos šios agresijos rūšys:

1. *Žodinė* (nepalankumas, nedraugiškumas, ignoravimas, priešiškas nusistatymas, įžeidinėjimai);

2. *Fizinė* (fizinis smurtas).

3. Pagal *kryptį*: tiesioginė (nukreipta į nepasitenkinimo, priešiško objekto) ir perkeltinė agresija, (ji gali būti nukreipta į save).

Žukauskienė (2007, p. 207) skiria dvi agresijos rūšis: *instrumentinę agresiją* – ginčai dėl objektų, privilegijų ir pan. ir *į asmenį nukreiptą agresiją* – specialiai puolamas kitas asmuo.

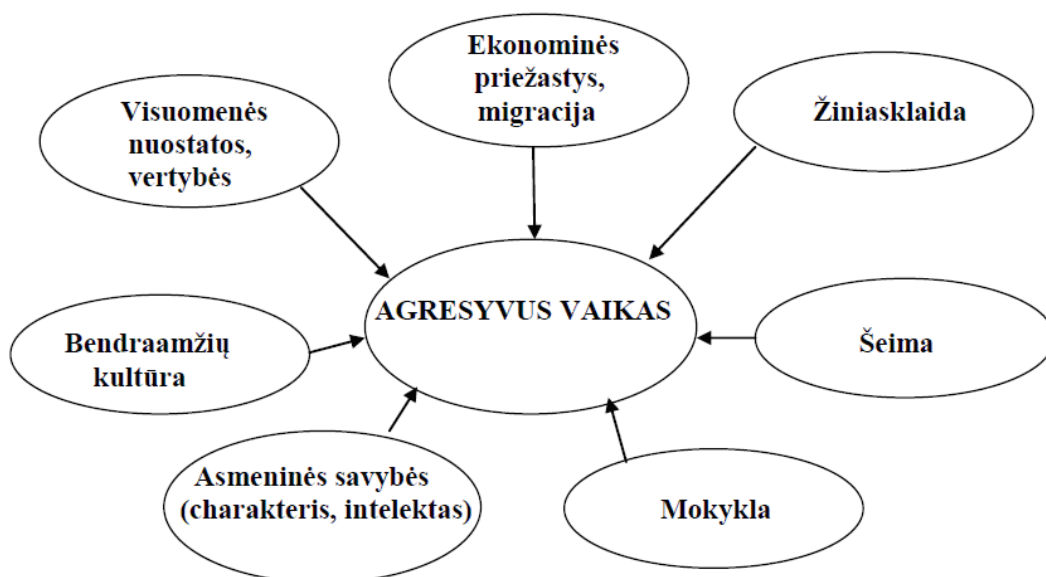
Chuchlajeva (Хухлаева, 2001), atsižvelgdama į individo elgesį konfliktinėse situacijose, nurodo tris agresijos rūšis:

- *gynybinę*, kurios pagrindinė funkcija – gintis nuo išorinio pasaulio, vaikui atrodančio labai pavojingu;
- *griaunamąją*, arba destruktinę, atsirandančią dėl savarankiškumo stokos vaikystėje, kai vaikas absoliučiai nieko pats negali spręsti, vertinti, rinktis ir pan.;
- *demonstracinę*, kurios tikslas – vaiko noras atkreipti į save dėmesį, o ne gintis nuo išorinio pasaulio ar kam nors daryti žalą.

Remiantis praktine patirtimi, galima teigti, kad ikimokyklinio amžiaus tarpsnio vaikai dažniausiai naudoja fizinę / instrumentinę agresiją – stumdosi, mušasi, spardosi, spjaudosi ir kt., kai siekia tikslo bet kokiomis sąlygomis. Greta fizinės neišvengiama ir žodinės agresijos.

Vaitekonienė (2001, p. 26) pastebi, kad vaikų agresyvaus elgesio modelis remiasi trimis šaltiniais: *šeima, bendraamžių grupių įtaka, visuomenės informavimo priemonių įtaka*, ir „agresyvų elgesį šeimoje lemia šeimos harmonijos ir disharmonijos laipsnis, tėvų–vaikų tarpusavio santykiai, tėvų reakcijos į netinkamą vaiko elgesį, tarpusavio santykių atmosfera tarp brolių ir seserų. Vaikai taip pat išmoka įvairių elgesio modelių bendraudami su kitais vaikais, t. y. priklausydami tam tikroms *bendraamžių grupėms*. Kalbant apie *visuomenės informavimo priemonių įtaką*, pastebėta, kad agresyvaus turinio filmų žiūrėjimas skatina vaikų agresyvumo didėjimą. Jie yra linkę naudoti agresiją spręsdami konfliktus ir vertindami ją kaip veiksmingą priemonę“.

Abromaitienės (2006, p. 12) manymu, išskirtina daugiau veiksnių, skatinančių vaiko elgesio agresyvumą (1 pav.).

1 pav. **Agresyvaus elgesio veiksniai** (Abromaitienė, 2006, p. 12)

Remiantis praktine patirtimi, galima teigti, kad dažniausiai vaiko agresyvų elgesį skatina šeima ir bendraamžiai – žmonės, su kuriais vaikai praleidžia daugiausiai laiko artimiausioje aplinkoje, t. y. namuose, darželyje / mokykloje. Vaikai ikimokyklinio amžiaus tarpsnyje yra labai imlūs ir greitai perima kitų žmonių elgesį bei žodžius, kurie jiems pasirodo priimtini – darosi priekabūs, nepaklusnūs, tampa pagiežingi, greitai supyksta, užsisiklėndžia, mušasi, trukdo darželyje auklėtojų organizuojamai veiklai, erzina kitus vaikus ar šeimos narius ir pan.

Galima teigti, kad agresyviems vaikams nepavyksta suvaldyti savo nuotaikos, poelgių, elgesio bei emocijų, apmąstyti ir kontroliuoti savo minčių, veiksmų, žodžių. Abromaitienė (2006) teigia, jog labai svarbu, kad ikimokyklinio amžiaus vaikų pedagogai, specialistai suvoktų, kad agresyvus elgesys nesusiformuoja staiga, todėl neįmanoma pataisyti šio elgesio per labai trumpą laiką. Tokio elgesio vaikams reikalinga nuolatinė pagalba.

Nasvytienė (2011) siūlo tokius bendruosius patarimus, bendraujant su agresyviu vaiku:

- *Nepriimti asmeniškai agresyvaus vaiko elgesio.* Toks vaikas tikrai nenori pažeminti ar įskaudinti. Paprastai jis atkartoja tai, ką pamatė ir suprato iš suaugusiųjų gyvenimo („dantis už dantį, akis už akį“, „būti geru – pavojinga“). Jam dažnai atrodo, kad pasaulis priešiškas ir nori jį nuskriausti. Galima parodyti, kad yra kitaip. Mandagaus elgesio reikia mokyti mandagiai.
- *Agresyvaus elgesys priežastys yra labai įvairios:* nepatenkinti poreikiai, nuovargis, vidinė sumaištis, bejėgiškumas ir nesaugumas, suaugusiųjų elgesio scenarijaus atkartojimas.

- *Suprasti vaiką.* Tokį vaiką sunku mylėti, bet galima pasistengti suprasti. Spontaniškas augančio vaiko aktyvumas sunkiai sutelpa į priimtino elgesio rėmus. Pykčio impulsų raiška būtina normaliai vaiko raidai. Tai išlaisvina nuo įtampos, padeda vaikui pajusti savo veiksmų pasekmes, pažinti save ir kitus.
- *Būti lanksčiam.* Reikia turėti bent kelis reagavimo „receptus“ – tai skatina vaiko pagarbą suaugusiajam bei kviečia įsiklausyti. Vengti kreipinių „Tu blogas“, „Gadini man nervus“ – tai atrodo kaip kaltinimas ir sukelia gynybinę reakciją. sakyti – „Aš manau, kad tu gali ir kitaip...“, „Man liūdna, kad pamiršai taisyklę“. Nevertinti vaiko, o tik konkretų jo poelgį.
- *Pasitikėti savimi.* Vaikų auklėtojai neilgai laiko juos už rankų, tačiau visam gyvenimui apsigyvena jų širdyse. Jauskite savo vertę ir svarbą. Geriau savo poelgiuose „padauginti“ meilės ir pagarbos, o ne pykčio ar bausmių.

Nasvytienė (2011) pataria, kad optimali aplinkinių reakcija į agresyvų veiksma turėtų būti nuosaikus ir tvirtas elgesio ribų priminimas. Tai – tinkamiausia pagalba ir gero elgesio modelis. Geriausia taktika – *ramiai ir tvirtai konstatuoti nusižengimą → paaiškinti, kodėl tai nepriimtina → taikyti disciplinavimo priemonę → nurodyti išeitį.* Tinkamo elgesio taisyklės turi būti:

- Vaikui aiškios, t. y. atitikti jo supratimo lygį.
- Vienodos ir nekintančios visiems grupės vaikams. Susitarus verta jų laikytis nepriklausomai nuo nuotaikos ar kitų aplinkybių.
- Sąžiningos. Suaugusieji taip pat turėtų jas gerbti ir nereikalauti iš vaiko daugiau savitvartos, nei patys jos turi.

Hiperaktyvus vaikas

Hiperaktyvumas, arba dėmesio ir aktyvumo sutrikimo sindromas, neigiamai paveikia tiek vaiko kognityvinę, tiek socialinę raidą; darželyje ir mokykloje šiems vaikams pasireiškia mokymo(si) sutrikimai, nesusikaupimas, mat bet koks pašalinis dirgiklis trikdo susikaupti, priimti pateikiamą informaciją, pačiam atlikti užduotis; toks vaikas be kitų pagalbos paprastai negali užbaigti pradėtos veiklos, nes dėmesį patraukia kiti dalykai, jis nuolat pamiršta ką nors atsinešti, pameta savo daiktus (Piščalkienė ir kt., 2003; Juškuvienė, Luneckienė ir kt. 2008). Pasak Monkevičienės (2011), hiperaktyvūs vaikai yra labai judrūs, impulsyvūs, nedėmesingi, tėvai turi daug sunkumų juos augindami bei ugdydami. Jie patiria nuolatinę įtampą ir nuovargį, baiminasi dėl vaiko saugumo, jaučiasi bejėgiai susidūrę su jo neklusnumu ir kt. Nusivylę visomis auklėjimo priemonėmis, tėvai dažniau tokį vaiką baudžia, taip sukeldami priešišką jo

elgesį. Kaffemanienė ir Tereikienė (2003, p. 18) teigia, kad hiperaktyvumas traktuojamas kaip išmoktas, kompensacinis elgesys, nes tokio tipo elgesys išnyksta, kai pasiekiamas pageidaujamas tikslas.

Oaklander (2007) pastebėjimu, hiperaktyviam vaikui sunku sėdėti ramiai, jis nenustygsa vietoje, skeryčioja rankomis, daug juda, bėgioja, laipioja, kartais labai daug kalba, elgesyje gali būti erzinančių manierų, muša kitus vaikus, dažnai sukelia įvairius konfliktus ir ginčus, jiems sunku kontroliuoti savo potraukius, impulsyvūs, neretai prastos koordinacijos, menka raumenų kontrolė, jie nerangūs, dažnai išmeta ir sudaužo daiktus, reikalaujant sėdėti ramiai, dažnai palieka vietą tuščią, nesugeba užsiimti veikla tyliai. Elgdamasis neapgalvotai, hiperaktyvus vaikas praranda savikontrolę, todėl nesugeba suprasti savo poelgių, įvertinti savo žodžių ar veiksmų. Šie vaikai labai smalsūs, tačiau jų noras ką nors sužinoti ar išmokti labai trumpas – dažnai nesugeba išklausyti iki galo, užbaigti pradėto darbo, sužinoję ką nors naujo greitai pamiršta, nes neįsisąmonina šios esmės. Taigi padidėjęs tokių vaikų aktyvumas, kaip pastebi Piščalkienė ir kt. (2003), nėra produktyvus ir rezultatyvus socialiniu ir pedagoginiu požiūriu.

Monkevičienė (2011) įvardija hiperaktyvaus vaiko elgesio keliamas problemas, su kuriomis susiduria darželio auklėtojos ir tėvai:

- *Nuolatinė įtampa ir nuovargis.* Hiperaktyvus vaikas nuolat juda, bėgioja, lipa, lenda, čiumpa daiktus, regis, visai netyčia padaro žalos ir pan.
- *Baimė dėl vaiko saugumo.* Jis smalsus, impulsyvus, norintis pažinti, tačiau dažnai tyrinėja ir eksperimentuoja, rizikuodamas savo sveikata.
- *Nepabaigiamas skalbimas, tvarkymas, valymas.* Hiperaktyvūs vaikai greičiau išsipurvina bei sutepa drabužėlius. Dėl netikslingų judesių vaikas dažniau ką nors išpila, numeta, sudaužo. Žaisdamas jis ant grindų išverčia daugybę žaislų, tačiau niekada pats jų nesutvarko.
- *Nusivylimas dėl laukiamo veiklos rezultato.* Tėvai jaučia, kad vaikas protingas, kūrybiškas, tačiau turiningų ir pabaigtų darbėlių iš jo nesulaukia. Vaikas negali ilgesnį laiką susikoncentruoti ties kruopštumo reikalaujančia veikla.
- *Neklusnumas.* Hiperaktyvų vaiką galima greitai sujaudinti, jis smarkiai užsiplieskia bei sunkiai kontroliuoja emocijas. Baramas, baudžiamas dažniausiai tik dar labiau užsispiria.
- *Bejėgiškumas.* Su hiperaktyviu vaiku suaugusiems sunku pasirodyti mieste, parduotuvėje, visuomeniniame transporte, svečiuose. Vaikas nenustygsa, bėgioja, viską čiumpa. Parduotuvėje jis ima prekes, jas nuverčia, reikalauja pirkti. Autobuse ar troleibuse neišsėdi vietoje, lipa ant sėdynių, garsiai šūkauja. Svečiuose tuoj pat prikrečia eibių. Tėvai dažnai girdi, kad vaikas yra neišauklėtas. Pasigirsta siūlymų su juo elgtis

griežčiau, išperti kailį. Tėvai jaučiasi kaltinami dėl netinkamo vaiko auklėjimo, o kartais juos pačius apima bejėgiškumas.

Darželių auklėtojos, pedagogai, Monkevičienės (2011) žodžiais, turėtų suprasti, kad hiperaktyvūs vaikai iš tiesų patys taip pat kenčia dėl savo veiksmų, poelgių, pasakytų žodžių. Jie jaučia didesnės kritikos laviną nei kiti vaikai ir supranta, kad palaipsniui jie yra atstumiami nuo socialinės aplinkos. Hiperaktyvių vaikų gebėjimai ne prastesni nei kitų, tik paprasčiausiai jie tiek ilgai nemoka susikaupti, pakišti koją gali paprasčiausias impulsyvumas.

Situaciją pasunkina ir tai, kad atvirai tokį elgesį rodantys vaikai vertinami negatyviai, todėl hiperaktyviu elgesiu pasižymintiems vaikams geriausiai sekasi per individualius užsiėmimus, kai jiems vieniems skiriamas visas suaugusiojo dėmesys (Oaklander 2012). Pagrindinis reikalavimas tėvams bei darželių auklėtojams auklėjant šio amžiaus vaikus – šaltakraujiškumas ir ramumas, mokėjimas susitvardyti. Hiperaktyvūs vaikai gali mokytis, lavėti, tačiau naujus pasikeitimus, mokymus gali priimti nesuvaldomu priešišku, užsispyrimu, impulsyvumu ir agresija.

Piščalkienės ir kt. (2007) manymu, hiperaktyviems vaikams tiek ugdymo institucijose, tiek namuose svarbu sukurti ypatingą edukacinę aplinką, kuri iš pradžių padėtų kompensuoti negalės socialines-edukacines pasekmes, o ilgainiui ir sudarytų prielaidas ją įveikti. Jei į nepageidaujamą hiperaktyvaus vaiko elgesį reaguojama labai konservatyviai ir stereotipiškai, t. y. vaikui „klijuojamos“ tinginio, neklaužados, nenuoramos ir pan. etiketės, vaiko negalė yra tik dar labiau pagilinama, o jo psichosocialinės raidos perspektyva komplikuojasi.

Dervinytė-Bongarzoni (2008) labai išsamiai aprašo pagalbos hiperaktyviems vaikams, ugdymo strategijas (pvz., kaip stiprinti vaiko pasitikėjimą savimi, kaip padėti vaikui išlaikyti dėmesį, kaip palaikyti jo motyvaciją ir t. t.).

Drovus vaikas

Drovumą Lupeikytė (2000) aiškina kaip paslėptą asmeninę problemą, tai – kompleksinis reiškiny, sudarytas iš daugelio savybių: gėdos jausmo, varžymosi, kuklumo, įsitempimo, įtarumo, uždarumo, baikštumo, menkavertiškumo jausmo, žmonių baimės, bendravimo įgūdžių trūkumo, atsargumo, išdidumo, atstūmimo jausmo ir pan. Akcentuodama, kad žodis *drovumas* reiškia įvairias asmenybės problemas, atsirandančias bendraujant su kitais žmonėmis, minėta mokslininkė (ten pat, p. 26) išskiria 7 skirtingas tarpasmenines problemas:

1. Sunku susipažinti su žmonėmis, rasti naujų draugų, jausti pasitenkinimą naujais santykiais.
2. Neigiamos emocinės būsenos, pavyzdžiui: nerimas, depresija, vienišumas.
3. Iškalbingumo stoka, sunku reikšti savo mintis.

4. Perdėtas santūrumas, dėl to kitiems žmonėms sunkiau įvertinti tikrąsias droviojo savybes ir gebėjimus.
5. Nemokėjimas „savęs pateikti“, dėl to aplinkiniai žmonės drovų ir santūrų žmogų laiko negeranorišku, išdidžiu, nebendraujančiu ir t. t.
6. Sunku bendrauti ir mąstyti kitų žmonių, ypač nepažįstamų, akivaizdoje.
7. Perdėtas refleksuotumas, susikoncentravimas į save.

Žmonės savo drovumą išreiškia labai skirtingai: vieniems sunku įsitraukti į pokalbį, sunku ką nors iš viso pasakyti, jie gali kalbėti tik tyliai, „minkštu“ balsu, žiūrėti pašnekovui į akis yra ypač sunku arba iš viso neįmanoma; kai kurie drovieji paprasčiausiai vengia kitų ir nerodo iniciatyvos, kai reikia kažką atlikti. Kitas bruožas, išskiriantis drovų asmenį iš kitų, yra uždarumas (Lupeikytė, 2000, p. 27).

Oaklander (2007, p. 217) žodžiais, „uždaras – tai drovus, užsidaręs ir pan. Užsidaryti, atsitraukti – pasišalinti, atsisakyti ir pan. Taigi uždaram vaikui greičiausiai reikia atsitraukti nuo pasaulio, kuris pernelyg skausmingas“. Dažniausiai uždari vaikai gali išvis nekalbėti arba kalbėti tik tuomet, kai jie patys mano, kad tai būtina. Labai dažnai tokio pobūdžio vaikai turi labai mažai draugų, nes tokio amžiaus vaikai būna judrūs, energingi, o su santūriais, užsisklendusiais savyje nėra ką veikti. Uždari vaikai labai bijo pasisakyti apie save, savo jausmus, išgyvenimus.

Drovus žmogus vengia kontaktų. Uždaramą galima būtų įvardyti kaip nenorą kalbėti netgi būtiniausiu atveju, tai polinkis į tylumą, siekimas vengti laisvo pokalbio. Uždarumas yra ne tik kalbinių komunikacinių įgūdžių stoka, bet ir iškreiptas žmogiškų santykių supratimas. Drovus žmogus elgiasi labai konservatyviai, atsargiai, visomis jėgomis vengia nežinomybės ir rizikos. Toks žmogus nesidomi tuo, ką jis gautų iš tų santykių, nes jis labai bijo to, ką jam tektų prarasti arba neigiamo patirti. Jis nenori rizikuoti ir atskleisti savo vidinį pasaulį, kad nepatirtų galimo nepasitenkinimo, patyčių, paniekinimo (Lupeikytė, 2000, p. 27).

Oaklander (2007) žodžiais, vaikas toks ryžtingas savo užsispyrimu būti uždaram, kad niekas taip lengvai to nepakeis. Tyla jam vienintelis ginklas prieš visus suaugusiųjų reikalavimus ir įsakinėjimus. Dažnai yra atsiskykęs, nes nesugeba bendrauti laisvai ir saugiai. Jam sunku išreikšti tiek susižavėjimo tiek pykčio jausmus. Jis gali būti paklusnus, kruopštus, neverkti ir nesimušti, tačiau kalbės tik tuomet, kai tik jis matys, kad jam būtina ir jis to nori. Uždaro tipo vaikai nemėgsta garsiai kalbėti, žaisti komandose, bendrauti, jie nori būti vieni ir todėl nejaukiai jaučiasi būdami tarp kitų žmonių. Tai galima spręsti, kad jie sunkiai sugeba dalytis išgyvenimais, naujais atradimais, patirtimi, kartu spręsti problemas.

Remiantis Oaklander (2007; 2012) aprašyta patirtimi, galima teigti, kad bendraujant su droviu, uždaru vaiku reikia suprasti, jog jiems sunku kalbėti, kai kažkas juos stebi, į juos kreipia

dėmesį. Prie tokio vaiko reikia prieiti švelniai. Stiprinti tokio vaiko savivertę, jo pasitikėjimą savimi, komunikavimo įgūdžius gali padėti tokia kūrybinė veikla (piešimas, lipdymas), kurios rezultatai leidžia vaikui išgyventi sėkmės pojūtį. Pats kūrybinis procesas padeda „iškrauti“ vidinius išgyvenimus. „Nekalbančiam, atsiskyrusiam vaikui labai naudingos ekspresyvosios technikos. Būtent jų padedamas vaikas gali pradėti bendrauti, neišduodamas savo tylėjimo“ (Oaklander, 2007, p. 218). Taip pat svarbu kalbinti tokį vaiką, kalbėtis su juo, net ir nesitikint atsakymo – „nors ir nekalba, toks vaikas girdi“ (ten pat).

Apibendrinant galima teigti, kad elgesio ir emocinių problemų turintiems vaikams yra sunku jausti ir suprasti save, kitus žmones ar jų grupes, konstruktyviai bendrauti ir bendradarbiauti, elgesys, kuris pasireiškia kraštutinumais, sėkmingai veikti, žaisti, tobulėti, jaustis gerai, dalytis mintimis ir patirtimi, tinkamai išreikšti savo emocijas ir poelgius, suprasti kitus žmones ir juos išklaudyti.

1.2. Vaiko kūrybiškumo ugdymas kaip ugdomojo proceso objektas

Kūrybiškumo ugdymas – tai potencialių galimybių išplėtojimas, suprantamas kaip įgimtų gebėjimų išvystymas, sudarant tam tinkamas sąlygas ir naudojant specialias kūrybiškumo ugdymo programas (Karkockienė, 2013). Lietuvos Respublikos ikimokyklinio ugdymo institucijų veiklą reglamentuojančiuose dokumentuose akcentuojama ugdyti ir plėtoti vaikų kompetencijas per saviraiškos poreikio tenkinimą, ugdyti gebėjimą kritiškai mąstyti, rinktis ir orientuotis dinamiškoje visuomenėje, spręsti socialinės integracijos problemas (*Neformaliojo vaikų švietimo koncepcija*, 2012, p. 3).

Ikimokyklinėje įstaigoje atsiranda erdvė vaikų kūrybiškumui ugdyti, kadangi čia vaikas gali laisvai ir netrukdomai domėtis ir pažinti aplinką, bendrauti su savo bendraamžiais, naudotis visomis ugdymo įstaigoje esančiomis priemonėmis, priimti čia dirbančių pedagogų idėjas ir jas įgyvendinti savo veikloje (Petruolytė, 2001; Kehily, 2004, cit. Grudžinskytė ir kt., 2009).

Gebėjimas mąstyti, kurti ir perteikti savo mintis bei idėjas – išskirtinė asmens prigimtinė privilegija. Vieni vaikai sugeba išreikšti didesnę kūrybinę potencialą, kiti – mažesnę, tačiau visi be išimties savo gebėjimais naudojami. Gebėjimas netipiškai mąstyti, kurti – prigimtinė žmogaus savybė, vadinasi, dėmesio kūrybinėms galioms ats(is)kleisti ir plėtoti privalo sulaukti kiekvienas be išimties vaikas (Bražienė, 2012). Vaiko raidai ir, svarbiausia, jo kūrybingumo ugdymui vienodai svarbūs visi gyvenimo etapai, todėl, daugelio mokslininkų bei

psichologų (Becker-Textor, 2001; Тамберг, 2002; Капская, Мирончик, 2006; Киселева, 2006 ir kt.) nuomone, pats palankiausias ikimokyklinio amžiaus tarpsnis, nes būtent tada yra sensitivityviausias periodas vaiko kūrybiškumui: vaikai yra smalsūs, žingeidūs, nori patys savo rankomis paliesti, suprasti, visa vaikiška esybe trokštantys pažinti pasaulį, jų mąstymas dar laisvas, nesuvaržytas dogmų ir stereotipų, kitų žmonių ar visuomenės nuomonės šablonų.

Įvairūs autoriai kūrybiškumo sąvoka apibrėžia vis kitaip, tačiau esminis dalykas – asmens gebėjimas tobulėti, lavėti ir vis atrasti nauja savo gyvenime – išlieka dominuojančiu visose apibrėžtyse. Pvz., *Psichologijos žodyne* (1993, p. 6) nurodoma, kad „kūrybiškumas – tai gebėjimas kelti naujas idėjas, mąstyti savarankiškai, nestereotipiškai, greitai orientotis probleminėse situacijose, lengvai rasti netipiškus sprendimus“. Pasak Rogers (1990), „kūrybiškumas yra jėga, kuri padeda teigiamai save vertinti ir lemia individo dvasinę raidą“ (cit. Kučinskienė, 2006, p. 18). Kūrybiškumas – tai įgimtas žmogaus instinktas, kurį jis pirmiausia naudoja sprenddamas savo gyvenimo problemas. Gebėjimas tyrinėti ir analizuoti – tai viena iš jėgų, be kurių žmogus negali egzistuoti. Kūrybiškumas, kaip transformuojanti jėga, stiprina žmogaus vertės jausmą, spartina asmens savipildą ir asmenybės brendimą (Becker-Textor, 2001).

Vaiko kūrybiškumą skatina pažinimo poreikis, pats kūrybos procesas, skatinantis gilintis į save ir šalia esantį pasaulį, teikiantis išreikšti visas pastangas per patirtus išgyvenimus ir natūralus saviraiškos poreikis. Tai, ką ikimokyklinio amžiaus vaikas patiria šiame gyvenimo etape, dažnai nulemia jo visą tolesnę asmenybės vystymosi kelią, todėl labai svarbu pradėti ugdyti vaikų kūrybiškumą ikimokyklinio ugdymo įstaigoje. „Kūrybinę veiklą gali skatinti pažinimo poreikis – noras pažinti pasaulį. Svarbiausi kūrybinės veiklos poreikiai yra susiję su emocijomis, įspūdžiais, jausmais“ (Dumčienė, 2001 p. 27).

„Kūrybiškumas, kūrybinis mąstymas, kaip viena iš vertingiausių asmenybės savybių, turi būti ugdomas nuo mažumės. Kiekvienas vaikas yra savaip gabus, ypatingas, unikalus. Būtina rasti pusiausvyrą ugdant kiekvieną vaiką, atsižvelgiant į jo individualius sugebėjimus“ (Grakauskaitė-Karkockienė, 2010). Almonaitienė (2000) nurodo tokius kūrybiškos asmenybės bruožus: *teigiamas savęs vertinimas, pasitikėjimas savimi, nepriklausomas elgesys, savarankiškumas, originalumas, individualizavimas, nekonvencionalumas, atvirumas naujovėms, lankstumas, nuoseklumas ir atkaklumas, impulsyvumas*. Petruolytės (2001, p. 25) teigimu, „vaiko kūrybiškumas atsiskleidžia pirmiausiai pamėgtuose užsiėmimuose, svajonėse, humoro jausmu, savo nuomonės turėjimu, laisvu ir nepriklausomu mąstymu, polinkiu „atrasti netvarką tvarkoje“ ir pasitikėjimu savimi“.

Norint ugdyti kūrybinius vaiko gebėjimus, būtinas šių gebėjimų nuolatinis lavinimas ir plėtotė. Karkockienė (2010) pabrėžia, kad norint ugdyti vaiko kūrybiškumą, pirmiausia reikia

susipažinti su *pagrindiniais kūrybiškumo ugdymo principais*, t. y., ką konkrečiai, galima ugdyti:

1. *Kognityvinius kūrybiškumo komponentus*: divergentinį mąstymą, vaizduotę, gebėjimą spręsti problemas, „tvarkyti“ informaciją ir pan.
2. *Asmenybės kūrybiškumo komponentus*: teigiamą savęs vertinimą, kūrybingumo įsisąmoninimą, „stipriųjų“ savo asmenybės pusių suvokimą, savo ir kito unikalumo pripažinimą ir vertinimą, savidiscipliną, teigiamas emocijas kuriant ir perduodant idėjas, mokymąsi dalintis, draugiškai bendrauti, nes kuriant labai svarbu sugebėti veikti grupėje ir kt. Asmenybės kūrybiškumo komponentus ugdančių pratimų pagrindinis tikslas – skatinti vaikus dalytis idėjomis, gerumu, mokytis gyventi žvelgiant į pasaulį be pykčio, atsipalaidavus ir džiaugiantis tuo, kas mus supa. Šie pratimai gali būti tarsi pamatas, ant kurio bus statomi ir kūrybinio mąstymo pagrindai. Juk kūrybingo žmogaus ugdymas – tai ne tik puikios idėjos ir jų įgyvendinimas, bet, visų pirma, atviros, besidalijančios, empatiškos, t. y. gebančios įsijausti į kitus, asmenybės ugdymas. Jie padeda vaikams atsipalaiduoti, dalytis ir rasti savo vietą tarp kitų žmonių.
3. *„Apšilimo“, susipažinimo, grupės nuotaikos įvertinimo pratimai*. Nereikėtų pamiršti, kad kūrybiškumo ugdymui labai svarbūs yra ir „apšilimo“, susidraugavimo, vienas kito pažinimo pratimai, kurie sukuria tą ypatingą atmosferą, kurioje vaikai jaučiasi saugūs dalytis idėjomis ir atskleisti savo kūrybiškumą.

Karkockienė (2010) atkreipia dėmesį, kad labai svarbu, jog auklėtoja vestų pratybas smagiai ir kūrybiškai nusiteikusi, pati dalyvautų atlikdama pratimus (ypač tokius, kaip pasidalijimo nuotaika, teigiamų savybių užrašymas ir kt.), būtų geranoriška, neverstų vaikų pasakoti ar daryti to, ko jie nenori ar nesugeba. Be to, „kūrybiniame procese vaikai gali simboliškai išreikšti tiek pozityvius, tiek negatyvius troškimus ir impulsus“ (Brazauskaitė, 2004, p. 41), į kuriuos pedagogui privalu supratingai reaguoti. Labai svarbu sukurti ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymo programas, kad būtų išdėstyti visi teigiami veiksniai, kurie leistų vaikams atrasti save, nebijoti reikštis, tyrinėti, kurti, perteikti savo kūrybines galias darbuose, nevaržyti jų.

Nagrinėdama ikimokyklinio amžiaus tarpsnio vaikų kūrybiškumo ugdymo ypatumus, Becker-Textor (2001, p. 17–19) išskiria tokias kūrybiškai asmenybei būdingas raiškos formas:

- *Jautrumas problemai* – tai gebėjimas atpažinti problemas, suvokti jas emociškai, suprasti situaciją, atrasti alternatyvas. Kūrybingi žmonės sugeba labai įsijausti ir yra pasiruošę įveikti sudėtingas situacijas.

- *Fleksiškumo* sąvoka suprantama kaip *lankstumas*. Kūrybingas žmogus sugeba spontaniškai prisitaikyti prie naujų situacijų, būti lankstus, nebijoti pokyčių.
- *Originalumas* tai vidinė laisvė, padedanti nugalėti tam tikras kliūtis. Turėtis idėjų ir minčių, nukrypstančių nuo normos.
- *Sensibilumas* – vaiko pojūčių jautrumo lavinimas. Jis yra atviras ir pasiruošęs priimti tai, kas vyksta ir kinta jo aplinkoje.
- *Gebėjimas asocijuoti* tai kūrimo sąryšis tarp to, ką stebi ir išgyveno anksčiau. Utopiškų minčių ir beprotiškų kombinacijų atėjimas į galvą.
- *Vaizduotė* glaudžiai susijusi su gebėjimu asocijuoti. Būtent fantazijų ir utopijų kupinomis mintimis kartais pavyksta nugalėti sunkią tikrovę ir rasti sprendimų būdus, kurių įprastai galvojant nebūtų įmanoma rasti.
- *Humoro jausmas* sietinas su optimizmu. Kūrybingam žmogui svetimas pesimistinis požiūris į gyvenimą.
- *Konfliktų tolerancija*. Emocinės reakcijos užleidžia vietą kitų toleravimui. Konfliktai ne blokuojami, o apdorojami.
- *Gebėjimas analizuoti ir sintezuoti*. Kūrybingos asmenybės noras rasti priežastis skatindamas smalsumu; toliau sintezuojama: patyrimas ir pažinimas jungiami kartu.
- *Sklandumas*. Per tam tikrą apibrėžtą laiką gali būti iškelta daugybė idėjų ir pasiūlyta daug problemos sprendimų.
- *Detalizavimas* suprantamas kaip gebėjimas iš esmės nagrinėti problemą. Ji būtina sąlyga, kad būtų galima prasmingai iš anksto planuoti, kaip spręsti problemą.

Ikimokyklinio amžiaus vaiko kūrybiškumą didina pažinimo poreikis, skatinantis gilintis į save bei į kitus žmones, ir esantis saviraiškos poreikis. Tai, ką šio amžiaus vaikas patiria šiame gyvenimo etape, dažnai nulemia tolesnį jo asmenybės vystymosi kelią. Todėl labai svarbu pradėti ugdyti vaikų kūrybiškumą ikimokyklinio ugdymo įstaigose bei tęsti namuose arba jam esamoje aplinkoje. Čia yra sukuriamos visos reikiamos galimybės asmenybei kiek įmanoma daugiau išskleisti individualias kūrybos galias ir gebėjimus, perteikiant saviraiškos, darnos, kūrybos poreikius.

Ikimokyklinis amžius suteikia vaikui laisvės, spontaniškumo tai kūrybiškumo pagrindas. Koks vaiko kūrybiškumas, labai priklauso ir nuo jo ugdomos aplinkos. Kaip teigia Montessori (2000), paruošta aplinka – kūrybiškumo galių pagrindas, ji turėtų būti:

- Įgyvendinta laisvės principu: laisvė pasirenkant medžiagas, priemones ir pačią veiklą.
- Orientuotas į vaiko poreikius ir nebūnant mažo suaugusiųjų pasaulį.

- Vaikui skirtos naudoti medžiagos turi būti dominuojančios, paliekant atviras galimybes ir leidžiant naudoti ne pagal paskirtį ir visada laisvai prieinamos.

Asmenybės psichologijos klasikų darbuose (Adler, 2003; Fromm 2008, cit. Mankauskienė, Vaitkevčienė, 2009, p. 125) išryškėja kūrybiškumą skatinančios (fantazavimas, žaidimas su vaizdiniais, saugi, palaikanti, padrašinanti fantazuojantį asmenį aplinka) arba destruktivumą formuojančios (kategoriški draudimai, bausmės, fizinis smurtas) sąlygos.

Kaip nurodoma „Ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymo“ programoje, svarbu sukurti galimybes vaikams rinktis; suteikti jiems plačias įvairiausios kūrybiškos raiškos galimybes; duoti vaikams laisvę tyrinėti aplinką; leisti vaikams susitepti žaidžiant; skatinti vaikus dirbti savarankiškai; vertinti vaikų idėjas; skatinti problemų sprendimą ir protingą riziką (Dodge ir kt., 2007, p. 4).

Greta skatinančių, svarbu apibrėžti ir kūrybiškumą slopinančius veiksnius. Tai:

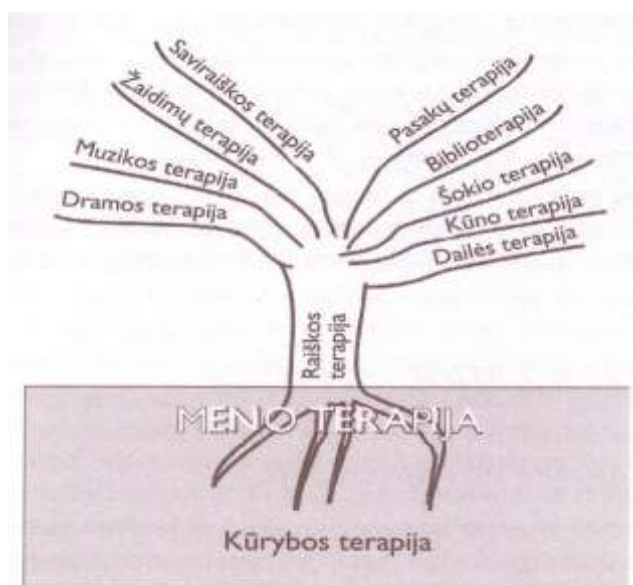
- *smalsumas* slopinamas draudžiant vaikams „gaišinti laiką kvailais klausimais“;
- *noras būti originaliam* slopinamas lyginant vaiką su kitais vaikais – tai subtili užuomina, kad reikia būti tokiam kaip dauguma;
- *noras veikti savaip* slopinamas smulkmeniškai nurodinėjant, kaip kas turi būti atlikta, reikalaujant veikti „teisingu“ būdu ir vertinant pagal standartines instrukcijas;
- *idealizmas* slopinamas reikalavimu būti praktiškais realistais – įvertinti reikalingas pastangas ir pasverti, ar jos apsimoka;
- *vidinė motyvacija* nyksta, kai tikslai primetami ir kai vertinama per dažnai;
- *maksimalūs reikalavimai savo darbui* netenka prasmės, kai nuolat primenamas laiko trūkumas, neleidžiama taisyti ir tobulinti, atlikti darbą iki galo (Vaičekauskienė, 2009, p. 4).

Ikimokyklinuko kūrybiškumo ugdymo siekiamybė – skatinti vaiką atidžiau pažvelgti į save, geriau suvokti savo polinkius bei pomėgius, išgales, pajusti savo vertę. Svarbiausia vaiko kūryboje – pastangos vaizdu išreikšti savo išgyvenimus. Tam būtina vaikui suteikti laisvę laisvai veikti taip, kad atsiskleistų jo emocingumas, iniciatyvumas, savarankiškumas (Songailienė, Bražienė, 2011, p. 64).

1.3. Ugdomasis dailės terapijos sampratos kontekstas

Meno terapija yra naudinga perprantant elgesio ir emocijų problemas, nes ji suteikia galimybę išreikšti agresyvius jausmus bei elgesio išraiškas socialiai priimtina forma, pagreitina terapijos procesą, kūrybinė meno produkcija gali būti panaudojama diagnostikai ir interpretacijai, skatina atsirasti vidinės kontrolės ir tvarkos jausmus, stiprina savo vertės pajautimą, meninę kompetenciją (Survilaitė, 2002, cit. Purvinaitė, Bružaitė, 2009, p. 54).

Meno terapiją sietina su kūrybiškumo ugdymu, suvokiant ją ne kaip gydymą, o kaip kūrybinių galių žadinimą. Būtent kūrybinis procesas traktuojamas kaip asmenybės visumos atstatymas. Plačiąja prasme meno terapija apima visas žmogaus meninės veiklos formas – muziką, vaidybą, žaidimą, šokį, piešimą ir kt. (Songailienė, Bražienė, 2011, p. 64) (2 pav.). Tačiau siaurąja prasme – tai kūrybos terapija, kur kūryba suprantama, kaip asmenybės vidinių galių realizavimas įvairiose meninės veiklos srityse.

2 pav. **Meno terapijos rūšių sistema** (idėja L. D. Lebedevos, cit. Kučinskienė, 2006, p.

15)

Grakauskaitė-Karkockienė (2013, p. 35) meno terapiją apibūdina kaip ekspresyvią terapijos formą, kai meniniu kūrybos procesu siekiama pagerinti įvairaus amžiaus asmenų fizinę, dvasinę ir emocinę savijautą. Remiamasi prielaida, kad kūrybos proceso metu suteikta galimybė išreikšti save padeda keisti elgesį, mažina stresą, didina savigarbą ir savivertę, teikia galimybių patirti nušvitimą. Taigi meno terapijos „užsiėmimus galima vadinti viena iš inovacinių ugdymo

technologijų, kurios esmė – ne estetinis vaizdavimas ar meniniai įgūdžiai, o savęs ir aplinkos pažinimas kuriant“ (Brazauskaitė, 2004). Kaip teigia Marder (2010, p. 37) „meno terapija – tai kūrybinis naujų teigiamų savybių sukūrimo ir santykio su esamomis perkūrimo procesas“.

Jovaišos *Enciklopediniame edukologijos žodyne* (2007, p. 301) terapijos sąvoka apibrėžiama kaip „pedagoginių, psichologinių, medicininių priemonių ir veiksmų visuma, skirta padėti žmogui negalavimų, sunkumų atvejais“. Lebedeva (2013), išskyrusi tris dailės terapijos kryptis – medicininę, socialinę ir pedagoginę, – atkreipia dėmesį, kad pastarosios pagrindiniai tikslai – žmogaus ugdymas ir socializacija.

Pedagoginė meno terapija specialių medicininių žinių iš ugdytojo nereikalauja: jos tikslas – pirmiausiai padėti vaikui suvokti patį save. Savęs pažinimas yra svarbiausias, būtinas žingsnis prieš užmezgant gilesnius santykius su bendraamžiais, tėvais, auklėtojais, aplinka. Pedagoginės meno terapijos metodais neturima tikslo valdyti vaiko pasąmonę ir keisti jo asmenybę. Svarbiausia – ugdyti vaiko gebėjimą pažinti save ir žadinti bei skatinti jo kūrybines galias, nes meninė veikla įgalina vaikų kūrybai plėtotis nuo stereotipinių simbolių originalios saviraiškos link (Lebedeva, 2013).

Lebedevos (Лебедева, 2000, p. 29–30, cit. Songailienė, Bražienė, 2011, p. 65) teigimu, pedagoginė meno terapija ugdymo procese leidžia spręsti tokius svarbius pedagoginius uždavinius:

1. *Auklėjamuosius*. Tarpusavio sąveika konstruojama taip, kad vaikai mokytūsi mandagiai, taktiškai bendrauti su kitais, gebėtų kartu džiaugtis, atjausti kitą. Tai teigiamai veikia dorinį asmenybės vystymąsi, padeda orientuotis dorovinių normų sistemoje, suvokti etikos dalykus ir laikytis jų. Be kita ko, šiame procese vyksta gilesnis savo vidaus pasaulio (minčių, jausmų, troškimų ir kt.) pažinimas. Klostosi atviri, nuoširdūs, pasitikintys auklėtojos ir vaikų tarpusavio santykiai.
2. *Korekcinius*. Pakankamai sėkmingai taisomas deformuotas AŠ pasaulis, gerėja savęs vertinimas, nyksta neadekvačios elgesio formos, klostosi tinkamo bendravimo su kitais asmenimis būdai. Galima įveikti kai kuriuos valios ir emocinius nukrypimus, pvz., nerimastingumo, agresyvumo, baimės, uždarumo ir pan.
3. *Diagnostinius*. Meno terapijos priemonėmis gaunama informacijos apie individualias vaiko savybes, jų vystymąsi. Geriau suvokiami vaiko interesai, dvasinės vertybės, asmenybės savitumas ir nepakartojamumas. Galima išvelgti specialiosios korekcijos reikalaujančias problemas. Bendroje veikloje išryškėja asmeniniai ugdytinių santykiai ir kiekvieno vieta kolektyve.
4. *Lavinamuosius*. Kūrybinės veiklos metu sukuriama maloni, visiems palanki emocinė atmosfera, puoselėjamas geranoriškumas, empatiškumas, kito asmens vertybių

pripažinimas, rūpinimasis kitų jausmais ir išgyvenimais, atsiranda emocinio komforto, psichologinio saugumo, džiaugsmo, sėkmės pojūčiai.

Laikantis meno terapijos uždavinių, kiekvienam ikimokyklinio amžiaus vaikui yra suteikiamos sąlygos išgyventi sėkmės pojūtį, įtikėti savo jėgomis ir stengtis savarankiškai susidoroti su iškilusiomis problemomis ir pan. Taip pamažu randasi savo vertės, laimėjimo pojūtis.

Kad ikimokyklinio amžiaus vaikams dailės terapijos užsiėmimai būtų sėkmingi, Marder (2010) rekomenduoja laikytis tokių taisyklių:

- kuo mažiau įvardinių taisyklių;
- pedagogas reguliuoja vaikų veiklą;
- vengti kalbų, užsiėmimus grįsti veiksmais: vaikas turi veikti, pedagogas – sukurti tam sąlygas;
- užsiėmimų turinys, parinkta technika turi lemti vaiko veiksmus;
- meno terapijos užsiėmimų metu ikimokyklinio amžiaus vaikams svarbu prisistoti pačiu piešimo procesu;
- kiekvienam vaikui turi būti skiriama tiek pat dėmesio, jam dera parinkti tinkamas specifinio korekcinio poveikio sąlygas;
- sąlygos turi „provokuoti“ vaiko laimėjimus. Pasisekimo jausmo išgyvenimas yra vienas svarbiausių korekcijos mechanizmų (Marder, 2010, p. 30–35).

Perfrazuojant Oaklander (2007) žodžius, auklėtojui, pedagogui, besirengiančiam taikyti dailės terapiją vaikams, svarbiausia – mylėti vaikus, išmanyti vaikų vystymosi, augimo ypatumus bei suprasti svarbiausius amžiaus tarpsnio klausimus, būtina nusimanyti apie ugdymosi sutrikimus, kurie veikia vaiką, sukeldami pašalinių emocinių efektų.

Kačiušytė-Skramtai ir Brazauskaitė (2003) atkreipia dėmesį, kad menine veikla ugdymo procese pedagogų siekiama:

1. Pažadinti vaiko emocijas, jas išreikšti, įvardyti. Tai padeda įžvelgti vaiko problemas.
2. Išvesti iš tam tikros emocinės būsenos, mažinti įtampą, agresiją, nerimą.
3. Plėsti emocijų skalę, susivokti savo išgyvenimuose, pajusti kito žmogaus jausmus.
4. Skatinti vaiką išreikšti ir suvokti save, stiprinti savęs vertinimą.
5. Ugdantysis – emocijų, pažinimo, socializacijos variklis. Pedagogas meninės veiklos metu gali įžvelgti ir pamatyti vaiko raidos problemas, kurias čia pat gali koreguoti, švelninti.

Taip pat ikimokyklinio amžiaus vaikams meno terapijos užsiėmimų turinys turi būti orientuotinas į vaikų pojūčių, vaizduotės, dėmesio ir atminties, empatijos, stambiosios ir smulkiosios motorikos, gebėjimo orientuotis erdvėje lavinimą, emocinio intelekto, bendravimo ir bendradarbiavimo, gebėjimo įvairiapusiškai vertinti situaciją skatinimą ir puoselėjimą, kalbos ir kalbinių gebėjimų ugdymą ir pan. (Bražienė, 2012).

Dailės terapijos užsiėmimai turi būti organizuojami taip, kad būtų patenkinti vaikui aktualūs pripažinimo, pozityvaus dėmesio, asmeninės sėkmės ir reikšmingumo pajautimo poreikiai, kiekvienam vaikui sudarant sąlygas išgyventi sėkmės pojūtį, įtikėti savo jėgomis ir stengtis savarankiškai susidoroti su iškilusiomis problemomis ir pan. Taip pamažu randasi savo vertės, laimėjimo pojūtis. Tada vaikas darosi ramesnis, atsipalaiduoja, o negatyvūs jausmai, agresija užleidžia vietą iniciatyvumui, kūrybiškumui (Marder, 2010, p. 9).

Dailė yra ta vaikų gyvenimo sritis, kur kiekvienas gali atrasti tik jam vienam tuo metu itin svarbų savęs išreiškimo būdą be žodžių, emocijų ar veiksmų. Čia jis gali pasinerti į ypatingą vaizdų pasaulį. Vaikas kuria dažniausiai tik jam vienam suprantamus ir labai svarbius dalykus. Dailės terapija – „tai laisvas ir spontaniškas dalyvavimas kūrybos procese, tarsi žaidimas su įvairiomis vizualinėmis medžiagomis ir priemonėmis“ (Leliugienė, 2002, p. 37). Dailės terapija – tai metodas, susijęs su individo kūrybinio potencialo atskleidimu, jo paslėptų energetinių resursų išlaisvinimu, todėl individas randa būdų spręsti savo problemas (Киселева, 2007). Dailės terapija – tai pagalba vaikui tapti atviram, spontaniškam, kūrybiškam bei randančiam savo problemų sprendimo būdus. Dailės terapija gali ikimokyklinio amžiaus vaikui padėti labiau pasikliauti savimi ir geriau pažinti save. Kūrybinis procesas gali padėti išspręsti emocinius konfliktus, baimes, pyktį, susierzinimą. Mat piešimas ikimokykliniame amžiuje yra mėgstamiausia vaiko saviraiškos formų, tai – „auksinis vaiko piešinių amžius. Egocentriškas pasaulio suvokimas lemia piešinių dinamiškumą, išraiškingumą, subjektyvumą“ (Pileckaitė-Markovienė ir kt., 2004, p. 76). Be to, piešiant lavinama smulkioji motorika, sensomotorika, vaizduotė, emocinė raiška, stiprinama koordinacija, atmintis, skatinamas vaiko domėjimasis aplinka. Šiame procese vaikas susikaupia, pagyvėja jo atmintis, vaizduotė, įsitempia valia (Songailienė, Bražienė, 2011, p. 66). Ši veikla nereikalauja meninių įgūdžių ir gebėjimų, kiekvienas vaikas gali dalyvauti dailės terapijos užsiėmimuose.

Dailės terapija sudaro „sąlygas suteikti formą neįvardytiems, nesuvoktiems vaikų jausmams ir išgyvenimams. Paprastai dailė suteikia vaikams malonumą, todėl pasiryžimas įsitraukti į šią veiklą kelia pasitenkinimą ir pasididžiavimą savimi, pergalės jausmus. Piešdamas ir žaisdamas vaikas gana dažnai spontaniškai prabyla (įprastomis aplinkybėmis tylėjęs), pradeda kalbėti, pasakoti“ (Brazauskaitė, 2004, p. 16). Kartu, kaip pastebi Songailienė ir Bražienė (2011, p. 66), dailės terapija skirta emociniam atsipalaidavimui, iškrovai bei savęs pažinimui.

Individualus piešimas atlieka ir kūrybiškumo plėtojimo, ir kompensacinę funkciją – piešinyje vaikas gali išlieti savo sunkumus, viltis, norus. Ypač praktikuotinas kolektyvinis piešimas, nes tokiam veiklos procese stiprinama socialinė vaiko adaptacija – piešdami drauge, vaikai mokosi jausti ir suprasti kitą žmogų“.

Dalley (2004) išskiria pagrindinius dailės terapijos bruožus ir būdus, kuriais dailė gali atrasti atsakymus dailės terapijos procese:

1. Dailės terapijos metu sukurti darbai yra pateikiami piešinio forma. Kartais turi reikšmės spalvų arba darbui naudojamų medžiagų pasirinkimas, svarbu ne tik tai, kas pavaizduota, bet ir kaip, todėl juos visi gali pamatyti ir analizuoti sprendžiant problemas.
2. Piešinio ypatybė ta, kad jį norint galima sunaikinti – lieka įspūdis, tarsi jo ir nebuvo, tačiau įkūnyta mintis palieka žymę autoriaus atmintyje.
3. Dailės terapija gali leisti bent jau vaizduotėje atkurti tai, kas prarasta ar buvo praeityje. Atvaizduojant praeityje buvusius įvykius, sukyla su jais susijusios emocijos, o šias emocijas išreiškus, galima pajusti palengvėjimą.
4. Dailės terapija gali padėti vaikui saugiai vaizdais išreikšti tai, kas jį baugina.
5. Subjektas bent jau vaizduotėje gali leisti sau malonumą atlikti nepriimtinius arba draudžiamus veiksmus, tai reiškia, kad mažiau energijos bus eikvojama joms neigti.
6. Dailės terapijos metu niekuo nerizikuojant galima piešti visiškai nesąmones, būti juokingiems, kvailiems, teplioti visiškai chaotiškas terlines ir išreikšti savo vaizduotę.
7. Beveik viską, kas išreiškiama per dailės terapiją, būtų galima priskirti metaforai.
8. Paveikslai gali kelti užuominų ne apie tai, kas buvo arba yra, bet apie tai, kas galėtų būti, pvz.: gresianti nelaimė, būtų stipresnis ar garsus (Dalley, 2004, p. 65–68).

Kaip matyti iš 3 paveikslo, dailės pedagogas, taikantis dailės terapijos metodus, turi gebėti valdyti ugdomąsias situacijas, siekiant išvengti konfliktų ar juos pašalinti, suprasti vaiko poreikius ir juos padėti įgyvendinti. Todėl visos kompetencijos – asmeninės, socialinės, metodinės ir dalykinės – yra labai svarbios. Pagrindinės savybės – empatija, entuziazmas, pagarba, humoro jausmas, pasitikėjimas savimi ir aplinka (Andrikienė, 2010, p. 26).

3 pav. Dailės pedagogo profesinio tobulėjimo, taikant dailės terapijos elementus, modelis (gb. – *gebėjimai*) (Andriekienė, 2010, p. 25)

Dailės terapija, Lebedevos (2013, p. 16–17) aiškinimu: *sukuria teigiamą emocinį nusiteikimą grupėje; palengvina komunikacijos procesą su bendraamžiais, pedagogu, kitais suaugusiaisiais; padeda įveikti kalbinį barjerą; padeda prisiliesti prie tų realių problemų ar fantazijų, kurias sunku aptarti žodžiu; padeda perdirbti piešiniuose mintis ir emocijas, kurias žmogus įpratęs slopinti; ugdo vidinės kontrolės jausmą; skatina išreikšti save kūrybiškai, lavina*

vaizduotę, ugdo estetinę patirtį; padidina žmogaus gebėjimą adaptuotis; efektyvi koreguojant įvairius asmenybės nukrypimus ir augimo sutrikimus; leidžia kurti meilę ir abipusiu prieraišumu pagrįstus santykius su vaiku.

Brazauskaitė (2004, p. 49) pabrėžia, „kad užsiėmimai turėtų terapinį poveikį, reikia sukurti atitinkamą aplinką – tai saugumo ir pasitikėjimo sklidina aplinka ir tarpusavio santykis (suaugusiojo ir vaiko). Vaikas turi jaustis saugiai ir nevaržomai tiek psichologiškai, tiek fiziškai“. Per dailės terapijos užsiėmimus vaikas susikaupia, pagyvėja jo atmintis, susikoncentruoja vaizduotė, įsitempia valia. Skatinamas piešti vaikas išgyvena vienokius jausmus, o prasidėjus kūrybiniam procesui – dar kitokias emocijas. Organizuojant dailės terapijos užsiėmimus su ikimokyklinukais, Marder (2010, p. 56) akcentuoja tokius svarbius dalykus:

- grupės dalyvių skaičius turi būti pastovus;
- svarbu nustatyti grupės taisykles;
- užsiėmimas turi prasidėti ir baigtis ritualu;
- reikėtų laikytis užsiėmimo struktūros, išsaugoti loginę jo dalių seką.

Marder (ten pat, p. 57–60) atkreipia dėmesį, kad dailės terapijos veikla vaikų grupėje vyksta keliais etapais, kurių kiekvienas pasižymi savo ypatumais, t. y.:

1. Susigaudymo etapas.
2. Emocinio prisistotinimo etapas.
3. Sunkumų objektyvizavimo ir koregavimo etapas.
4. Apibendrinimo ir optimistinio nusiteikimo etapas.

1.4. Dailės terapijos metodai ir kūrimo technikos, dirbant su ikimokyklinio amžiaus vaikais

Marder (2010) teigia, kad ikimokyklinukų piešimo sesijos neturi apsiriboti įprastomis vaizdavimo priemonėmis (popieriumi, teptukais, dažais) ir tradiciniais jų naudojimo būdais, kad vaikas daug mieliau įsitraukia į jam neįprastą, naują procesą, ir nurodo paveikslų kūrimo technikos ir priemonių parikimo sąlygas, lemiančias vaikų dailės terapijos sėkmę (1 lentelė).

Paveikslų kūrimo technikos ir priemonių parinkimo sąlygos

(pagal Marder, 2007, p. 17–18)

Sąlyga	Paaiškinimas
Technika ir priemonės turi būti parenkamos vadovaujantis paprastumo ir veiksmingumo principais	Susidūrę su sunkumais, netgi pačiais mažiausiais, vaikai reaguoja įprastai – įvairiomis gynybos formomis. Todėl vaikui neturi būti sunku kurti siūloma technika. Bet kokios pastangos jam turi būti įdomios, originalios, malonios.
Įdomus ir patrauklus turi būti ir kūrimo procesas, ir rezultatas	Ir kūrimo procesas, ir rezultatas vaikai yra vienodai svarbu.
Vaizdavimo technika ir būdai turi būti netradiciniai	Nauji vaizdavimo būdai skatina veikti, nukreipia ir išlaiko dėmesį. Kurdamas netradicine vaizdavimo technika, netradiciniais būdais, vaikas įgyja naujos patirties. Kadangi patirtis neįprasta, sumažėja sąmonės kontrolė, susilpnėja gynybos mechanizmas.

Kurdamas netradicine vaizdavimo technika, netradiciniais būdais, – tepliodami, brūkšniuodami, keverzodami, darydami atspaudus (monotipija, „tiškografija“), piešdami ant stiklo, pirštais, džiovintais lapais, biriomis medžiagomis, aplinkos daiktais ir pan. – vaikas įgyja naujos patirties, kuri mažina sąmonės kontrolę, silpnina gynybos mechanizmus.

Naujų vaizdavimo būdų, netradicinių paveikslų kūrimo technikų yra daug ir galima sugalvoti naujų, jei tik jie vaikams nekenkia, yra saugios. 2 lentelėje pateikiama vaizdavimo technikų pavyzdžių, nurodant galima elgesio ir emocijų korekcijos poveikį.

Vaizdavimo technikos

(pagal Tamulienę, 2006; Marder, 2007; Ignatavičienę, 2011)

Vaizdavimo technika	Apibūdinimas	Galimas poveikis
Teplionės	Spontaniški, abstraktūs vaikų piešiniai, kuriems būdinga vaizdavimo nestruktūriškumas, siužeto nebuvimas, atsietų formų ir spalvingų dėmių dermė. Kūrimo būdai: rankų judesių ritmiškumas, potėpių ir brūkšnių kompozicinis atsitikinumas, dažų tepiojimas, taškymas, daugybės sluoksnių tepimas ir spalvų maišymas. Nevertinama, nes neįmanoma pritaikyti jokių vertinimo kriterijų, netaikomos ir kategorijos „tinkama – netinkama“, „gerai – blogai“.	Leidžia vaikui patenkinti savo destruktivius potraukius. Nesant vertinimui, išnyksta įtampa, neaiškumas, baimė, abejonės. Teplionių naujumas, neįprastas ir kartu natūralumas ir artimumas vaiko prigimčiai padeda „pamiršti“ socialinius draudimus ir tabu.

Brūkšniavimas, keverzojimas	Chaotiškai ir ritmiškai piešiamos plonos linijos ant popieriaus, grindų, sienų, molberto ar kitų paviršių. Iš atskirų keverzonių gali susidėlioti koks nors vaizdas arba turinys yra abstraktus. Vaizdas kuriamas ne dažais, o pieštukais ir kreidelėmis; galima taikyti ir „frotažo“ būdą.	Padeda išjudinti vaiką, leidžia jam pajusti pieštuko ar kreidelės spaudimo džiaugsmą, slopina įtampą prieš piešimą. Teigiamai veikia vaiko emocijas. Ritmas skatina nusiteikimą veikti, tonizuoja vaiką.
Monotipija	Atspaudu gautas veidrodinis atvaizdas. Kūrimo būdai: glostomas paviršius nevienodai spaudžiamas; ant originalo plokštumos tepant daug ar mažai dažų; uždėtą ant originalo lapą stumtelėjus, atsiranda šliūžė, tampanti papildomu akcentu; galima sukurti su siūlais.	Padeda vaikui išvengti hipersocializacijos, įveikti prislėgtą nuotaiką ir baimes, sustiprinti pasitikėjimą savimi.
Piešimas ant stiklo	Stiklas teikia naujų regimųjų išpūdžių, lytos pojūčių. Guašas minkštai slysta, dažus galima tepti ir teptuku, ir pirštais. Proceso metu stiklą galima nuplauti drėgna kempinėle supiešti naują piešinį ir vėl nuplauti. Piešinys ant stiklo suvokiamas kaip momentinis, laikinas, todėl galima nejausti atsakomybės dėl rezultato, nes rezultato ir nėra.	Taikomas kaip nerimastingumo, socialinių baimių ir baimių dėl veiklos rezultato (baimės suklysti) profilaktikos ir korekcijos priemonė. Tinka uždariems vaikams, nes skatina aktyvumą. Bendras piešimas ant vieno stiklo sukuria probleminę situaciją, kuri provokuoja vaikus užmegzti ir palaikyti tarpusavio santykius, ugdo vaikų gebėjimą veikti konflikto metu, užleisti arba išsaugoti pozicijas, tartis.
Piešimas pirštais	Iš vaiko nereikalaujama tikslios smulkiosios motorikos koordinacijos. Judesiai gali būti platūs, su užmoju, ekspresyvūs arba, priešingai, santūrūs, lokalūs, kapoti.	Išvengiama šablonų įtakos. Padeda atskleisti vaiko individualumą. Destruktyvūs veiksmai ir impulsai išreiškiami socialiai priimtina forma. Vaikas, pats to nepastebėdamas, gali išdrįsti atlikti tokius veiksmus, kokių paprastai neatlieka, nes baiminasi pažeisti taisykles, nenori jų nepaisyti arba nemano galįs jas ignoruoti. Griežtų socialių elgesio nuostatų valdomiems vaikams piešimas pirštais yra puiki nerimastingumo, socialinių baimių, prislėgtumo profilaktikos ir korekcijos priemonė.
Piešimas džiovintais lapais, biriomis medžiagomis	Paveikslai kuriami iš „čia ir dabar“ delnais smulkiai sutrintus lapus, smulkias birias medžiagas ir / ar produktus (kruopos, cukrus, vermišeliai) beriant ant PVA klėjais ištepto lapo.	Vaikams, kuriems būdingas judesių nemiklumas, negatyvizmas, prislėgtumas, padeda adaptuotis naujoje erdvėje, leidžia patirti sėkmės pojūtį.
Piešimas aplinkos daiktams	Piešiama suglamžytu popieriumi, guminiiais žaislais, kubeliais, kempinėlėmis, dantų šepetėliais, lazdelėmis, siūlais, kokteilių šiaudeliais, trintukais ir pan.	Dėmesys aplinkos daiktams parodo, kad vaikas susidomėjo kūrybine veikla, sėkmingai prisitaikė prie aplinkos, kad išaugo jo savivertė, atsirado drąsos siūlyti ir ginti savo idėjas. Tikslingas judesių ir funkcinių stereotipų „klibinimas“ padeda stiprinti emocinę sritį, mažina priklausomybę – iš dalies nuo ritualų, gerina nuotaiką, lavina vaizduotę, gebėjimą prisitaikyti.

Spaudavimas	Teptuku (jo šonu, viršūnėle ar mediniu galu) galima pamarginti, spaudais išpiešti popieriaus lankstinius, karpinius, atvirukus, knygų skirtukus, išdekoruoti iškirptą formą ir kt.	Bandymas eksperimentuoti, išgauti vienodas formas ir dydžius, įgūdžių lavinimas ir kūrybiškumo ugdymas.
Štampavimas	Išsipjaunamas iš bulvės, morkos, ropės ar kitos daržovės norimos formos spaudas. Užtepamas ant spaudo tirštų dažų sluoksnis. Dažais nuteptas spaudas prispaudžiamas prie popieriaus, ritmiškai kartojamas, kol susidarys norimas raštas, vaizdas, piešinys.	Sutelktas dėmesys į išpjautų daržovių formas bei iš jų galimas išreikšti kompozicijas, vaiką lavina kūrybiškai mąstyti.
Koliažas	Prie pagrindo lipdoma popieriaus, audinio ar kitos medžiagos karpyti, plėšyti gabalai. Likusias darbelio detales galima pripiešti flomasteriais, dažais, kreidelėmis ar kitaip pagražinti. Klijuota kompozicija gali būti atlikta vien plėšymo, karpymo arba mišria (plėšymo ir karpymo) technika	Vaikai stengiasi sukurti netikėtų formų, faktūrų, spalvų ir vaizdinių motyvų derinius. Labiau susikaupia, eksperimentuoja.
Grotažas	Kreidelėmis ant popieriaus nupiešiamas norimas piešinys, paskui visas lapas nuspalvinamas juodu guašu ir laukiama, kol uždžius. Pasiėmus nerašantį tušinuką braižyti norimą vaizdą.	Raižydami grotažus mokiniai išgyvena dideli kūrybinį džiaugsmą ir patiria teigiamų emocijų, jie susipažįsta su visiškai naujais dalykais: baltu kontūru, linijų įvairove, piešimo faktūra
Aplikacija	Vaizdai arba raštai kuriami iš įvairios medžiagos iškarpu, prisiūtų ir priklijuotų ant kitos medžiagos; aplikacijos technika sukurtas taikomosios ir dekoratyvinės dailės kūrinys.	Gerina nuotaiką, lavina vaizduotę, gebėjimą prisitaikyti.
Frotažas	Ant reljefinio paviršiaus (monetos, medalio, neobliuotos lentos) dedamas popierius ir trinamas pieštuku, kreidele arba dažuose pamirkytu tamponu.	Gaunama faktūra ir raštai, sukuriama netikėtos vaizdinės asociacijos. Leidžia vaikui pajusti pieštuko, kreidelės ar dažuose pamirkytų tamponų trynimo džiaugsmą, išgauti naujų neatrastų vaizdų.
Šilkografija	Trafaretinės spaudos būdas, grafikos technika. Piešinys kuriamas dažais ant rėmelyje ištempto tinklelio. Tinklelį impregnavus, dažai pašalinami. Per susidariusias akytas tinklelio vietas pertrinami dažai.	Teigiamai veikia vaiko emocijas. Akytos tinklelio vietos skatina nusiteikimą veikti, kurti, atrasti.
Mišri technika: piešimas vašku ir dažais	Piešimo vašku ir dažais technika, kai kur dar vadinama „mišria“. Ji yra vaikų mėgstama, nes neužima daug laiko ir dažniausiai visiems pavyksta sukurti įdomių darbų. Iš pradžių vašku (žvake) nupaišomas piešinys, o paskui jis nuspalvinamas norimomis spalvomis. Vaško vietose dažai nepasilieka, taip įgaudami savitą piešinio techniką.	Mišrios technikos vaikams suteikia galimybę nuolatos ieškoti ir atrasti naujų išraiškos būdų. Visos mišrios technikos suteikia dideles ieškojimų, bandymų, eksperimentavimų, naujų atradimų galimybes.

Apibendrinant galima būtų išskirti tokias pedagogines ikimokyklinio amžiaus vaikų terapinio ugdymo priedas: lavinama smulkioji ir bendroji motorika, stiprinamas erdvės suvokimas, lavinama judesių koordinacija, slopinamas priešiškus, skatinami gebėjimai koncentruoti dėmesį ir atmintį, lavinamas mąstymas, gebėjimas socialiai priimtina forma perteikti savo negatyvius ir pozityvius išgyvenimus, formuojami bendravimo ir bendradarbiavimo, savarankiškumo įgūdžiai. Rengiant ikimokyklinio amžiaus vaikų dailės terapijos užsiėmimus, reikia laikytis tokių organizavimo taisyklių: įvadinių taisyklių turi būti kuo mažiau; pedagogas reguliuoja vaikų veiklą; vengti kalbų, užsiėmimus grįsti veiksmis: vaikas turi veikti, pedagogas – sukurti tam sąlygas; užsiėmimų turinys, parinkta technika turi lemti vaiko veiksmus; meno sesijų metu ikimokyklinio amžiaus vaikams svarbu prisotinti pačiu piešimo procesu; kiekvienam vaikui turi būti skiriama tiek pat dėmesio, jam dera parinkti tinkamas specifinio korekcinio poveikio sąlygas; sąlygos turi „provokuoti“ vaiko laimėjimus. Dailės terapijos veikla vaikų grupėje vyksta keliais etapais, kurių kiekvienas pasižymi savo ypatumais: susigaudymo etapas, emocinio prisotinimo etapas, sunkumų objektyvizavimo ir koregavimo etapas, apibendrinimo ir optimistinio nusiteikimo etapas.

2 skyrius. ELGESIO IR EMOCINIŲ PROBLEMŲ TURINČIŲ IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ KŪRYBIŠKUMO UGDYMO DAILĖS TERAPIJOS METODAIS EMPIRINIAI TYRIMAI

2.1. Tyrimo metodika ir organizavimas

Tyrimas, kurio tikslas – įvertinti dailės terapijos užsiėmimų poveikį elgesio ir emocinių problemų turinčių ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumui asmenybinių ir elgesio pokyčių kontekste, atliktas 2014 m. sausio–kovo mėn. Tyrime dalyvavo vienos Mažeikių miesto ikimokyklinio ugdymo įstaigos keturi ikimokyklinio amžiaus tarpsnio vaikai (šešerių metų), lankantys logopedinius užsiėmimus ir dėl ugdymo grupėje kylančių emocinių ir elgesio problemų Vaiko gerovės komisijos (VGK) sprendimu rekomenduoti dalyvauti dailės terapijos užsiėmimuose. Iš viso VGK rekomendavo užsiėmimus lankyti šešiemis vaikams, tačiau vieno vaiko tėvai nesutiko, kitas vaikas dėl ligos ir šeiminių aplinkybių tik epizodiškai dalyvavo užsiėmimuose, todėl jo tyrimo rezultatai šiame darbe neanalizuojami.

Empiriniame tyrime naudoti metodai:

1. *Vienos alternatyvos eksperimentu* (toliau – eksperimentas) įvertinta elgesio ir emocinių problemų turinčių ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymo programa. Bitino (2006) apibrėžimu, „vienos alternatyvos eksperimentas taikytinas tada, kai tyrėjas formuluoja naują ugdymo idėją ir nori įsitikinti jos realumu, prieinamumu ugdytiniams ar ugdytojams, patikslinti ar pagilinti idėjos realizavimo technologiją ir pan.“ (p. 150). Vienos alternatyvos eksperimente nagrinėjama tik eksperimentuotojo organizuota ugdomoji veikla, eksperimento struktūra ar ugdymo rezultatai, Bitino (ten pat, p. 151) aiškinimu, nėra lyginami su analogiškais kitų ugdytinių grupių ugdymo rodikliais, jo rezultatyvumas nustatomas diagnozavus ugdytinių asmenybės raidą, t. y. apibūdinant ugdymo rezultatų pokyčius. Taigi šiame darbe pristatomo tyrimo eksperimentu siekta realizuoti ir tyrimu įvertinti elgesio ir emocinių problemų turinčių ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymo programą kaip vieną iš kūrybiškumo ugdymo asmenybinių ir elgesio pokyčių kontekste alternatyvų.

Rengiantis eksperimentui, atsižvelgta į Marder (2010, p. 14) rekomendacijas: *meno sesijos, trunkančios nuo 30 iki 80 min., vyksta vieną kartą per savaitę. Atsižvelgiant į atvejo sudėtingumą, terapija trunka nuo 3–5 iki 12 savaičių.* Šioje tyrimo ataskaitoje pristatomo

eksperimento dailės terapijos 45–60 min. trukmės užsiėmimai vyko vieną kartą per savaitę tris mėnesius, t. y. 12² savaitių.

2. *Testavimas*. Testai naudoti apsibrėžtiems tiriamųjų kūrybiškumo kintamiesiems įvertinti eksperimento pradžioje ir pabaigoje. Eksperimento poveikis įvertintas vadovaujantis A. J. Kapskajos ir T. L. Mirončik (Капская, Мирончик, 2006, p. 123) ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo vertinimo metodika: neverbalinis testas „Pripiešimas“ ir du verbalinio – „Situacijų pasekmės“ (*Įsivaizduok, kas būtų, jei paukščiai ir gyvūnai pradėtų kalbėti?..*) ir „Neįprastas daikto pritaikymas“ (tiriamieji turėjo sugalvoti kuo daugiau atvejų, kaip panaudoti laikraštį ne pagal tradicinę jo paskirtį). Standartiniu būdu matuoti mąstymo *originalumo* (idėjų išskirtinumas), *lengvumo* (idėjų gausa) ir *lankstumo* (idėjų įvairovė) kintamieji.

Neverbalinės užduoties *originalumas* vertintas tokiais balais: 1 – gyvūnai, maistas, transportas; 2 – žaislai, žmogus; 3 – pasakų herojai, apranga, paukščiai, augalai; 4 – baldai, žuvis; 5 – vabzdžiai, technika; 6 – tualetų reikmenys, šviestuvai, muzikiniai instrumentai.

Lankstumas vertinamas pagal išnaudojamų kategorijų kiekį. Pvz.: piešiamas tik žmogus ar žmogus ir šalia gėlės, daiktai ir t. t. Jei piešinys nepakito, nuo ikieksperimentinio, tai vertinamas 0, jei pakito, tai vertinamas nuo 1 iki 3 balais, priklausomai nuo kategorijų gausos.

Lengvumas vertinamas pagal pateiktus paveikslėlio pavadinimus. Jei visai nepateikia pavadinimo, tai 0 balų, jei pateikia ne vieną, o 2–3 galimus paveikslėlio pavadinimus, vertinama atitinkamai nuo 1 iki 3 balų.

Verbalinės užduoties *originalumas* įvertintas pagal idėjos pasikartojamumo dažnumą tiriamųjų grupėje: originaliu atsakymas laikomas tada, kai jis tėra toks vienintelis visoje tiriamųjų grupėje. Tokiu atveju kiekvienas originalus atsakymas įvertinamas 1 balu ir dauginamas iš 5.

Lengvumo parametras – bendra pasiūlytų piešinių ar daikto pritaikymo netipinėmis aplinkybėmis suma. Už kiekvieną idėją ar piešinį skirtas 1 balas (0 – jei vaikas atsisako piešti ar įvardyti situacijas). Lengvumą atspindi pateiktų idėjų įvairovė, sugrupuota pagal bendrus požymius į atskiras klases, arba kategorijas. Pvz., galimus atsakymus į klausimą – kur panaudoti laikraštį? – testo autorė skirsto į 12 klasių (Капская, Мирончик, 2006, p. 113–114), pvz.:

- užrašams (*užrašyti telefoną, spręsti kryžiažodžius, piešti*).

² Norėtusi atkreipti dėmesį, kad šioje tyrimo ataskaitoje pristatomi tik trijų mėnesių trukmės dailės terapijos užsiėmimų rezultatai. Tačiau 2014 m. sausio mėn. prasidėję užsiėmimai kovo mėn. nesibaigė – toje pačioje grupėje tęsėsi toliau. Mažeikių X ikimokyklinės įstaigos administracijos iniciatyva buvo specialiai dailės terapijos užsiėmimams įrengtos patalpos, 2014–2015 m. m. planuojama įsteigti bent dalį etato dailės terapeutui.

- kaip paklotas, uždangalas (*ant nešvaraus suoliuko, po nešvariais batais, uždengti baldus, grindis, apklijuoti langus remontuojant namus*).
- pakavimo priemonė (*suvynioti pirkinį, gėles, knygas*).
- valymo priemonė (*nuvalyti stalą, išblizginti langus, plauti indus, kaip tualetinio popieriaus pakaitalas*).
- informacijos priemonė (*pažiūrėti reklamą, duoti / skaityti skelbimus, patikrinti loterijos bilieto numerius, pažiūrėti datą, TV programą ir pan.*)
- pasigaminant pačiam žaisliuką (*laivą, kepurę*).

3. *Stebėjimas* leido įvertinti dailės terapijos metodų taikymo efektyvumą vaiko būsenos, asmenybiniams ir elgesio pokyčiams.

Stebėjimo kriterijai (pagal Marder, 2010, p. 65–66):

Vaiko susidomėjimas veikla – neįsitraukimas į veiklą

- sutinka arba atsisako veikti;
- išlaiko susidomėjimą kūrybine veikla per visą užsiėmimą arba domisi ja trumpai;
- yra aktyvus arba pasyvus;
- į kūrybinę veiklą įsitraukia greitai arba „įsisiūbuoja“ pamažu.

Vaiko atsipalaidavimas – įsitempimas

- elgiasi spontaniškai arba stereotipiškai;
- dirba noriai, susidomėjęs veikla arba tik iš reikalo, nurodžius suaugusiajam;
- kurdamas išreiškia ekspresyvumą arba santūrumą.

4. *Vaikų kūrybinės veiklos rezultatų (piešinių - žr. 3 priedą) analizė ir aiškinimas* naudoti vaiko būsenos dinamikos stebėjimui, norint suprasti vaiko potyrius. Tyrime dalyvavusių vaikų piešiniai analizuoti ir aiškinti vadovaujantis Vengerio (2007), Bédard (2009), Benoit ir Pettinati (2012) bendraisiais piešinio interpretacijos principais ir būdais, išskirtais svarbiausiais požymiais.

5. *Matematinė statistika*. Statistinė tyrimo duomenų analizė atlikta naudojant statistinių duomenų apdorojimo Microsoft Office Excel programą.

Tyrimo etikos principų užtikrinimas. Atliekant tyrimą buvo laikomasi jo organizavimo etikos principų. Raštiški sutikimai leisti vaikams dalyvauti tyrime (atlikti testus, dalyvauti

eksperimentinėje veikloje, fotografuoti vaikus ir pan.) buvo gauti iš vaikų tėvų, prieš tai supažindinus juos su tyrimo vykdymo tikslu, tyrimo rezultatų apibendrinimo pobūdžiu, pabrėžiant jų asmeninio apsisprendimo laisvę. Tėvams buvo garantuota teisė, kad ir jie, ir jų vaikai liks nepažeisti, kad su vaikais susijusi informacija nebus ateityje panaudota prieš juos pačius. Kaip buvo minėta šio poskyrio pradžioje, ikimokyklinio ugdymo įstaigos, kurioje buvo atliekamas tyrimas, VGK rekomendavo dalyvauti dailės terapijos užsiėmimuose šešioms vaikams, tačiau vieno vaiko tėvai nesutiko. Tad dailės terapijos užsiėmimus lankė penki vaikai, iš kurių vienas dėl ligos ir šeiminių aplinkybių tik epizodiškai dalyvavo užsiėmimuose, todėl jo tyrimo rezultatai šiame darbe neanalizuojami.

2.2. Eksperimento programa ir jos realizavimo principai

Rengiant eksperimento programą, vadovautasi humanistinės pedagogikos ir dailės terapijos principais bei taikyti į elgesio ir emocinių problemų turinčių ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymą dailės terapijos metodai. Bene vienas svarbiausių uždavinių buvo gerai apgalvoti užsiėmimų tikslus, kad kuo optimaliau būtų skatinamos kūrybinės vaikų galios, t. y. skiriamos užduotys *kurtų teigiamą emocinę nuotaiką; mokytų pažinti emocijas ir jausmus, pratintų kontroliuoti emocijas, elgesį; ugdytų gebėjimą susikaupti, sutelkti dėmesį; mokytų jausti ir suprasti save; skatintų mėgautis ir džiaugtis pozityviomis emocijomis, savo pasiekimais; lavintų bendrąją ir smulkiąją motoriką; ugdytų gebėjimą tikėti ir pasitikėti savimi ir kitais; būti atviriems ir empatiškiems; skatintų dalytis patirtimi, mintimis; lavintų vaizduotę, skatintų bendravimą ir bendradarbiavimą; mokytų įvairiapusiškai vertinti situaciją; modeliuoti įvairias elgesio situacijas; formuotų vertybines nuostatas konstruktyviai spręsti problemas, siekti dialogo, tarpusavio supratimo; mokytų atpažinti savo ir kito privalumus bei trūkumus; mokytų numatyti savo elgesio padarinius, ugdytų nuojautą, dėmesingumą, įžvalgumą, atsakingumą, toleranciją, orumą, pagarbą; mokytų objektyviai vertinti šeimos narių santykius; ugdytų komunikacinius gebėjimus, t.y. išmokytų išklausti, įsiklausti ir išgirsti; gerbti kitų žmonių teises, toleruoti kitokią išvaizdą, elgseną, nuomonę.*

Rengiant eksperimentinės programos veiklą, remtasi šiais principais: *padėti vaikams koncentruoti dėmesį į save; leisti kuo dažniau jiems spręsti savarankiškai; prisiminti nemalonias situacijas, atpažinti ir įvardyti tada patirtas emocijas; spontaniškai piešti kylančias emocijas; jas įvardyti, analizuoti; skatinti tikėti savimi, puoselėjant vaiko kūrybinę saviraišką; sukurti sąlygas išgyventi sėkmės pojūtį; stiprinti vaiko savivertę.*

Eksperimento elgesio ir emocinių problemų turinčių ikimokyklinio amžiaus tarpsnio

vaikų kūrybiškumo ugdymo dailės terapijos metodais programa pateikta 4 priede.

Užsiėmimams parinktos piešimo temos derintos su vaikų socializacijos procesui aktualiais klausimais: socialiai priimtinas / nepriimtinas elgesys, tinkamai / netinkamai reiškiamos emocijos, konfliktinių situacijų atpažinimas ir valdymas. Todėl pagrindinis dėmesys kreiptas į tai, kokią patirtį ikimokyklinio amžiaus vaikas galėtų įgyti atlikęs vieną ar kitą užduotį užduotį, kad atlikdamas užduotį ir pristatydamas kūrybinį rezultatą jis išgyventų sėkmės pojūtį, lemiantį pageidautino ir tikslingo elgesio stiprinimą (Mielke, 1997; Thériault, 2009; Marder, 2010).

Kaip aiškina Marder (2010), per dailės terapijos užsiėmimus yra klibinami seni elgesio ir reagavimo stereotipai, todėl tam, kad į užsiėmimus atėjusieji vaikai jaustųsi saugiai, neišgyventų nerimastingumo, nuo pat pirmojo numatyti pastovūs, pamatiniai, patikimi ritualai – griežtai laikytasi apibrėžtų užsiėmimo struktūrinių dalių (3 lentelė):

(3 lentelė)

Dailės terapijos užsiėmimų struktūra (pagal Marder, 2010, p. 56–64)

Užsiėmimo dalies pavadinimas	Užsiėmimo dalies apibūdinimas	Poveikis
Sveikinimosi ritualas	<p>Trukmė ≈ 30 sek.–3 min. Vaikai ir pedagogė susėda ant kilimo, pagalvėlių, pasisveikina, trumpai apie ką nors pasikalba (ne užsiėmimo tema), išklauso kitų.</p> <p>Pradžios, kaip ir pabaigos, ritualas parodo grupės normų ir taisyklių veikimo sritį: „Dabar tai galima, užsiėmimui pasibaigus – nebegalima“ (pvz., teplioti, terliotis su purvu ir pan.).</p>	<p>Tvirtinama vaikų grupė kaip tarpusavio santykių, leidžiančių vaikui justis bendraamžių palaikymą, pripažinimą ir savo vertę, šaltinis.</p> <p>Apibrėžtos taisyklės leidžia vaikui perprasti socialines normas ir nepainioti, kas ir kada leidžiama. Po užsiėmimo grįžęs prie įprastų elgesio taisyklių, vaikas išsaugo įgytą nevaržomo veiklumo, jausmų raiškos spontaniškumo ir nuoširdumo patirtį.</p>
Nusiteikimas, apšilimas	<p>Gali būti individualus arba kolektyvinis:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ant savo lapo vaikas sukuria <i>savo</i> grafinį piešinį; • ant bendro lapo <i>vienu metu</i> piešia <i>visi</i> vaikai; • ant bendro lapo vaikai <i>paeiliui</i> papildo visų kuriamą paveikslą. 	<p>Teigiamas poveikis vaiko emocijoms.</p> <p>Netikėta piešinio raida sukelia nuoširdų vaikų nustebimą, kuris tampa dar vienu atviros jausmų raiškos pavyzdžiu.</p> <p>Atsikratoma piešimo baimės, orientuojamasi į patį kūrybos procesą, mažinami su rezultatu susiję lūkesčiai.</p>

Pagrindinis turinys	Gali sudaryti 1–3 užduotys, jei reikia – loginės jungtys. Per pirmuosius susitikimus rekomenduotina vaikams pasiūlyti imtis tokių vaizdavimo technikų, kad jie galėtų dirbti su neįformintomis medžiagomis. Aptariant kūrybinę veiklą galima apsiriboti klausimais, kodėl pasirinkta viena ar kita priemonė, ką jautė, atlikdamas kūrybinį darbą. Tolesniuose užsiėmimuose siūloma vis daugiau poromis ir visos grupės atliekamų užduočių.	Mažinama baimė, nerimastingumas, žadinama vaizduotė. Grafinis vaizdavimas ypač svarbus vaikams, kurie negali suvokti ir žodžiais išreikšti savo vidinių konfliktų. Vaikas kreipiamas savęs suvokimo link: tiriami santykiai su išoriniu pasauliu, ieškoma atsakymų į klausimus, su kuriais vaikas susiduria kasdiniame gyvenime. Skatinamas bendravimas ir bendradarbiavimas: vaikams tenka kartu svarstyti idėjas, tartis, dalytis teritorija. Laipsniškas judėjimas pirmyn padeda dailės terapijos procesą padaryti nuoseklų, logiškai pagrįstą, saugų.
Gėrėjimasis vaikų darbais, vaizdų paieška, jų vertės pripažinimas	Nėra įsprausta į laiko ir erdvės rėmus. Vyksta neformaliai.	Vaikas suvokia savo individualumą, reikšmingumą.
Užsiėmimo apibendrinimas (užsiėmimo pabaigos ritualas)	Baigiantis užsiėmimui vaikai pradeda bruzdėti (baiginėja darbus, ieško vietos, kur juos pritvirtinti, pakabinti), tvarkosi ir t. t. Bendras tradicinis pabaigos ritualas, į kurį vaikai sukviečiami, leidžia sugrąžinti juos į užsiėmimo atmosferą.	Padedama vaikams įsisąmoninti dalykus, su kuriais jie susidūrė ir kurie papildė jų patirtį. Nuteikia kitam užsiėmimui.

„Ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymo“ programoje (Dodge ir kt., 2007, p. 4), patariama „sukurti galimybes vaikams rinktis; suteikti jiems įvairiausias kūrybiškos raiškos galimybes; duoti vaikams laisvę tyrinėti aplinką; leisti vaikams susitepti žaidžiant; skatinti vaikus dirbti savarankiškai; vertinti vaikų idėjas; skatinti problemų sprendimą ir protingą riziką“.

Vaikų, turinčių specialiųjų ugdymo(si) poreikių grupių nustatymo ir jų poreikių skirstymo į lygius tvarkos apraše (*Specialusis ugdymas(is), mokymosi ir švietimo pagalba*) rašoma, jog elgesio ir emocijų sutrikimų korekcija nepasiduoda intervencijoms, taikomoms bendrojo ugdymo aplinkoje. Todėl eksperimentiniai užsiėmimai vyko specialiai dailės terapijos užsiėmimams skirtoje patalpoje, saugioje aplinkoje, kurioje kiekvienas vaikas priimamas toks, koks jis yra, nevertinanti jo ir skatinanti kiekvieno grupės nario saviraišką.

Dailės terapijos užsiėmimuose vaikai naudojo įvairią piešimo techniką:

- vaizdavimo priemonės: paprasti ir spalvoti pieštukai, guašas, akvareliniai dažai, vaškinės, aliejinės, akvarelinės kreidelės, flomasteriai;

- medžiagos: šviesos stalas, mėnulio smėlis, įvairios gamtinės priemonės, pastatomas stiklas, specialus indas ir lazdelės piešimui ant vandens, baltos drobės, įvairaus formato (A1–A5) formato piešimo lapai.

Kartu su vaikais aptartos kūrybinių darbų pristatymo taisyklės ir sutarta tų taisyklių griežtai laikytis, t. y.:

- pasidalyti su grupe įspūdžiais, parodyti savo piešinį, įvardinti savo emocijas, jausmus, kuriuos jautė kūrybinio proceso metu;
- vaikui rodant ir pasakojant apie savo piešinį negalima šaipytis, užgaulioti ir pan.
- jei vaikas nenori, gali nepasakoti apie savo kūrybinį darbą, nekalbėti apie kilusias emocijas, jausmus, tačiau turi klausytis, stebėti kitus ir netrukdyti. (Vaiko atvirumas labai priklauso nuo savo vidinės būsenos, savybių bei pasitikėjimo kitais vaikais, dalyvaujančiais užsiėmimuose, taip pat nuo pedagogo, vadovaujančio užsiėmimams).

2.3. Eksperimentinio ugdymo programos realizavimo etapai

Kaip buvo rašyta šio darbo 1.3 poskyryje, dailės terapijos veikla vaikų grupėje vyksta keliais etapais, kurių kiekvienas pasižymi savo ypatumais. Marder (2010) aiškinimu, veiklos etapų kaita priklauso nuo korekcijos uždavinių, kurie lemia užduočių ir priemonių turinį, o kartu ir tam tikrą psichologinio poveikio strategiją (p. 56).

Žemiau aprašomi vaikų, dalyvavusių eksperimentinės ugdymo programos „*Spalvota mano diena*“ veikloje (iš viso 12 užsiėmimų) stebėjimo rezultatai, orientuojantis į veiklos etapus, kiekvieno jų uždavinius, užsiėmimų seką.

I. *Susigaudymo etapas* (I užsiėmimas). Pirmasis susitikimas su vaikais numatytas susipažinti su aplinka, emociniam ryšiui užmegzti, pristatyti būsimą bendrą veiklą, aptarti ir nustatyti grupės taisykles, sudominti vaikus kūrybine veikla, sukurti teigiamą emocinę nuotaiką, todėl po pokalbio su vaikais jiems pasiūlyta piešti laisva tema. (Piešimas laisva tema vaikui suteikia didesnę pasitikėjimą savimi, neįstato vaiko į rėmus, t. y. galima piešti kaip nori, ką nori, priešingai nei prašant piešti konkrečia tema. Todėl toks užsiėmimas turi suteikti daugiau pasitikėjimo savimi, gerų emocijų.)

Kūrybiniam darbui atlikti buvo pateiktos visos turimos dailinei raiškai reikalingos priemonės, kurias vaikai galėjo rinktis savo nuožiūra (vaikai pasirinko guašą, akvarelę, pieštukus). Veiklos paskirtis – intuityviai pasirinkti spalvas, kurios labiausiai atitinka esamą nuotaiką, būseną, emocijas, jausmus ir, svarbiausia, – atsipalaiduoti, žaisti spalvomis.

Užsiėmimo pradžioje vaikai įdėmiai stebėjo eksperimentatorę, kuri į kiekvieną grupės

dalyvį kreipėsi vardu, su kiekvienu palaikė akių kontaktą, kiekvienam vaikui skyrė vienodai dėmesio. Vaikai klausėsi atidžiai, tačiau buvo įsitempę, elgėsi santūriai, akivaizdžiai jiems sunkiai sekėsi susikaupti, atsipalaiduoti. Pirmieji negebėjimo valdyti savo elgesį, emocijas požymiai pradėjo ryškėti tada, kai vaikams kūrybiniam darbui atlikti reikėjo susirasti sau vietą dailės terapijos užsiėmimams skirtoje patalpoje – kiekvienas jų norėjo laikytis kuo arčiau eksperimentatorės, buvo ir pikta susistumdžiusiųjų, anot jų, – dėl geresnės pagalvės, ant kurių sėdasi prieš ir po užsiėmimo, atliekant sveikinimosi ir užsiėmimo pabaigos ritualą. Negebėjimas valdyti savo elgesio ir emocijų ypač paūmėjo atliekant kūrybinę užduotį prie stalų, paties kūrybinio proceso metu: judrumu, agresyvumu išsiskiriantys vaikai net nesistengė susikaupti, dirbo triukšmaudami, garsiai reikšdami savo mintis, jausmus, juokėsi, barėsi, nesilaikė ką tik aptartų grupės taisyklių, blaškėsi, trukdė piešti šalia esančiajam; kiti bėgiojo po dailės terapijos užsiėmimams skirtą patalpą, trumpam sustodami ties jų dėmesį patraukusia dailine priemone, spalva, tačiau išsirinkę ne piešė, bet vėl bėgiojo po patalpą. Tik priminus užduotį ir kiek laiko liko iki jos atlikimo pabaigos, aprimo ir suskubo piešti. Drovesni vaikai laikėsi atokiau prie piešimo stalo, akivaizdžiai baimindamiesi, kad jų fiziškai nekliudytų, neužgautų, jie greitai pasirinko spalvas piešimui ir sėdo atlikti skirtą užduotį.

Per aptarimą visi džiaugėsi savo darbais ir noriai pasakojo apie savo piešinius, emocijas, nuotaikas, aiškino, kodėl pasirinko vienokias ar kitokias spalvas.

Daugumos vaikų piešiniuose dominavo namas (galima daryti prielaidą, kad vaikams svarbu turėti jaukius namus, kuriuose būtų visa šeima, ir vaikui būtų gera bei ramu), kiekvieno piešinyje panaudota daug spalvų (galima daryti prielaidą, kad vaikas įsijautė į kūrybinį procesą, norėjo nupiešti kuo spalvingiau).

Baigiantis užsiėmimui pastebėta, kad vaikų įtampa slūgsta. Nors vaikai apie savo piešinius kalbėjo noriai, tačiau emocinio požiūrio – patiko ar nepatiko užsiėmimas – visiškai neišsakė. Ramiai išklaušė eksperimentatorės taktiškai primintas grupės taisykles, kurių vaikai nesilaikė.

II. Emocinio prisotrinimo etapas (II–IV užsiėmimai). Šiame etape buvo numatytos tokios temos: „Įsivaizduojamas draugas“, „Piešimas dviese vienu teptuku“ ir „Transformacija“. Etapo uždaviniai: skatinti vaikus laikytis grupės taisyklių, sudominti kūrybine veikla, ugdyti savireguliacijos įgūdžius, akcentuoti individualius gebėjimus, mokytis bendrauti ir bendradarbiauti.

Visus tris užsiėmimus fiksuotas vaikų nekontroliuojamas elgesys, trukdymas vieni kitiems, nesusikaupimas, negebėjimas kalbėti atskirai, klausytis ir išklaudyti, susikoncentruoti ties kūrybine veikla. Nepaisant to, jiems akivaizdžiai buvo svarbu, kaip eksperimentatorė reaguoja į jų veiksmus, elgesį, atkreipdavo jos dėmesį į tuos, kurie elgėsi netinkamai, t. y. neigiamai vertina kito vaiko poelgius, nors paties elgesys ne ką skiriasi. Atrodo, tarsi bandytų suaugusiojo

kantrybės ribas. Tačiau į diskusijas vaikai labiau stengėsi įsitraukti. Čia ir vėl išryškėjo, kad jiems labai rūpi, kokia eksperimentatorės nuomonė apie jų darbus, kaip ji vertina jų išsakomas mintis.

Daug teigiamų emocijų vaikams sukėlė „Piešimas dviese vienu teptuku“. Per apibendrinamąją užsiėmimo dalį jie ne tik išsakė, kad patiko piešti dviese, bet ir drauge su eksperimentatore suformulavo tokias išvadas, kad *natūralu, jei kyla pyktis, kai draugas piešia kitaip, nei tau norėtusi, jei apima liūdesys, kad nepaiso tavo nuomonės, nėra blogai ir ginčas (yra net toks posakis „Ginčiuose gimsta tiesa“) – svarbiausia mokėti šituos jausmus išreikšti taip, kad neįskaudintum draugo. Juk ir pats blogai jautiesi pykdamas, mušdamasis, puldamas kitus. sustoti, Reikia mokėti susidraugauti, ir gyvenimas bus gražesnis, mielesnis. Atsisveikindami vaikai prasitarė, kad labai laukė dailės terapijos užsiėmimo.*

III. Sunkumų objektyvizavimo ir koregavimo etapas (V–X užsiėmimai). Kaip aiškina Marder (2010, p. 59), šiame etape „vyksta negatyvių elgesio stereotipų objektyvizavimas ir pertvarkymas. Meno aplinka gali padėti vaikui atsikratyti senų elgesio ir reagavimo stereotipų, psichologinės gynybos mechanizmų, tačiau naujų jis dar gali neturėti. Dėl to vaikai tampa silpnesni, pažeidžiamesni, dažniau konfliktuoja, neigiamai vertina kito vaiko poelgius. Tokios situacijos yra koreguojamojo darbo pamatas“. Todėl eksperimentinėje programoje numatytos tokios temos („Mano jausmai“, „Autoportretas“, „Mano kaukė“, „Mano bloga diena“, „Mano gera diena“ ir „Emocijų kampelis“), kurių užduotys padėtų vaikams išreikšti savo elgesį ir aktualias emocijas, mažintų įtampą, skatintų valdyti emocijas, leistų atlikti baimių naikinimo ritualus.

Galima daryti prielaidą, kad užsiėmimai, kurių temos buvo „Mano jausmai“ bei „Bloga mano diena“, leido vaikams išgyventi įvairių emocijų: vaikai blaškėsi niekaip negalėdami apsispręsti, kokio dydžio piešimo lapą, kokias vaizdavimo priemones rinktis, pagaliau išsirinę niekaip negalėjo pradėti piešti, sėdėjo, galvojo; piešė susikoncentravę į kūrybinę užduotį. Tačiau per aptarimą buvo jaučiama labai didelė įtampa, vaikai niekaip negalėjo pradėti kalbėti apie savo negatyvius jausmus. Numanydama, kad vaikai galbūt baiminasi kitų reakcijos, replikų, eksperimentatorė neskubėdama priminė nustatytas dailės terapijos užsiėmimų taisykles, t. y.: kai draugas kalba, negalima replikuoti, negalima užgaulioti, negalima vertinti – galima tik klausytis, ir padrąsino vaikus išsakyti savo mintis.

Iš vaikų pasakojimų galima spręsti, kad bene dažniausios juos apimančios neigiamos emocijos – pavydas ir pyktis (pavydi, *kad brolis turi susitaupęs pinigų; kad geriausia draugė geriau dainuoja; kad mama dažniau būna su broliu; pyksta, kad dažnai reikia būti vienam savo kambaryje; kad mama dirba ir neturi laiko žaisti*). Nupiešę vaikai piešinius galėjo suglamžyti ar kuo nors užpiešti, kad nebesimatytų, kas buvo prieš tai pavaizduota. Vaikams patiko šis

pasiūlymas, vieni darbus transformavo, kiti sunaikino.

„Autoportreto“ ir „Mano kaukė“ užsiėmimų idėja – paskatinti vaikus pažvelgti į save iš šalies. Šios piešimo užduotys vaikus suerzino – jie nenorėjo savęs piešti, teigdami, kad nemoka, nepavyks, labai atsilabinėjo, nesilaikė taisyklių, konfliktavo, trukdė eksperimentatorei kalbėti, garsiai juokėsi, replikavo, į diskusiją neįsitraukė. Visuose autoportretuose yra didelės burnos – plačios šypsenos, didelės akys. Kaip teigia Bédard, N. (2009, p. 53-54), didelės apvalias akis piešiantis vaikas yra smalsus ir jo domėjimasis gali būti itin didelis. Atvira, didelė, besišypsanti burna, rodo, kad vaikas neieško žodžio kišenėje.

Susidarė įspūdis, kad per užsiėmimus „Autoportretas“, „Mano kaukė“ ir „Mano bloga diena“ vyko regresas – pradėjusi formuotis grupė iro, vėl grįžta prie II-ojo užsiėmimo emocinės aplinkos, kai nebuvo paisoma aptartų grupės taisyklių. Bet galbūt tai buvo kaip tik tie užsiėmimai, per kuriuos vyko susikaupusių „neigiamų emocijų iškrova, apsisvalymas“, mat viskas sustojo į vietas per užsiėmimą, tema „Emocijų kampelis“. Vaikai mielai ėmėsi kūrybinės užduoties, drąsiai rinkosi vaizdavimo priemones: vieni piešti ant baltos drobės, kiti – tapyti ant vandens, piešti ant stiklo, dirbo susikaupę, kruopščiai. Kūrybinė užduotis suteikė daug teigiamų emocijų – vaikai daug juokėsi, buvo linksmi, norėjo išmėginti naujus dalykus. Visų vaikų darbuose dominavo ryškios ir įvairios spalvos.

Per aptarimą vaikai sugebėjo ramiai išklaudyti draugą, sulaukti savo eilės kalbėti. Pastebėta, kad kalbančiajam nutilus, tarsi nebežinant ką kalbėti toliau, kiti vaikai klausimais, papildymais, taktiškais komentarais tarsi skatino tęsti pasakojimą. Eksperimentatorė irgi stengėsi palaikyti kalbančiuosius, laikydamosi Marder (2010, p. 59) rekomendacijos nevertoti priešdėlio ne- ir įvairių neigiamos reikšmės žodžių („nebijok“, „nieko baisaus“). Rinktasi pozityvią arba neutralią prasmę turinčias frazes („normalu“, „pasitaiko“, „nutinka“, „įprasta“). Nuo ankstesnių užsiėmimų apibendrinimų šis išsiskyrė savo nuotaikingumu. Aptardami savo piešinius vaikai daug šypsojosi. Atrodė, kad jie trykšta gerumu, meile, šiluma vieni kitiems. Kūrybinių darbų aptarimas peraugo į nuoširdų pokalbį apie draugystę.

Paskutinįjį trečiojo etapo užsiėmimą pastebėta, kad vaikai geba tinkamai elgtis atėję į dailės terapijos užsiėmimų patalpą, suvokia atskiros užsiėmimo dalies veiklos taisykles (kada susėsti ratu sveikinimosi / atsisveikinimo ritualui, kaip rinktis vaizdavimo priemones ir pan.), pastebėti pirmieji gerėjančio konfliktiškiausių vaikų elgesio požymiai, ryškėjančios pastangos kontroliuoti savo netinkamą elgesį. Patys vaikai, pastebėję, kad kai kas elgiasi ne pagal užsiėmimų nustatytas taisykles, stengėsi nesikarščiuodami, nepuldami ramiai išsakyti savo pastabas.

IV. Apibendrinimo ir optimistinio nusiteikimo etapas (XI–XII užsiėmimai). Tai buvo paskutiniai eksperimentinės programos užsiėmimai, per kuriuos numatyta apibendrinti, ką vaikai

išmoko, ką sužinojo, kokios bendravimo patirties įgijo per dailės terapijos užsiėmimus. Temos – „Mano svajonė“ ir „Dailės terapijos užsiėmimuose išmokau...“ Vaikai buvo geros nuotaikos, gražiai

tarpusavyje bendravo, laikėsi nustatytų užsiėmimų taisyklių, gana aktyviai pasakojo ir apie malonius, ir apie nemalonus savo jausmus, išgyvenimus.

Kalbėdami apie tai, ko jie išmoko per dailės terapijos užsiėmimus, vaikai minėjo, kad išmoko, *kaip reikia gerai elgtis; dalintis; nesipykti; nesišaiptyti; šypsotis; kalbėtis; padėti draugui, kai reikia.*

2.4. Asmenybinių vaiko pokyčių raiška: atvejo analizė³

Norint įvertinti elgesio ir emocinių problemų turinčių ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymą dailės terapijos metodais buvo vykdomas kiekybinis tyrimas pagal eksperimentinę programą kūrybiškumo ugdymo efektyvumui nustatyti. Vaikų kūrybiškumo įvertinimui nustatyti buvo daromi *pakartotiniai testavimai* taikant tas pačias diagnostinio tyrimo metodikas prieš eksperimentą ir po jo.

Neverbalinės užduoties „Pripiešimas“ eksperimentinės grupės kiekybinis tyrimas buvo vertinamas atsižvelgiant į tris kintamuosius: idėjų lankstumą, lengvumą, originalumą (5 priedas).

Pirmos *verbalinės* užduoties „Situacijų pasekmės“ (*Kas būtų, jei gyvūnai ir paukščiai prabiltų?*) vertinimas atliktas sugrupavus ir susumavus ikimokyklinio amžiaus vaikų atsakymų skaičių pagal atskiras sugrupuotas kategorijas (priemonė pasigaminti pačiam žaisliuką ar kokį kūrybinį darbėlį; informacijos priemonė; mokymosi priemonė; lavinamoji priemonė; pakavimo priemonė; užkūrimo priemonė; kaip uždangalas; valymo bei remonto priemonė; užrašams) (6 priedas).

Antros *verbalinės* užduoties „Neįprastas daikto pritaikymas“ (*Kaip panaudoti laikraštį ne pagal tradicinę paskirtį*) tyrimas atliktas sumuojant ikimokyklinio amžiaus vaikų atsakymų skaičių pagal sugrupuotas kategorijas (susipažinimas vienas apie kitą; pasipasakojimas; vaikų pramoga; neįgyvendinami dalykai; nepatogumai žmonėms; išgąščio tikimybė; gyvenimo sąlygų pasikeitimai; tarpasmeninių santykių kokybė; galimybė prašyti; juokingos situacijos; galimybė bendrauti su žmogumi; smalsumo patenkinimas) (7 priedas).

³ Laikantis konfidencialumo principo, vaikų vardai pakeisti.

Atena

Auga nepilnoje šeimoje, tėvai išsiskyrė neseniai. Tėvas retkarčiais bendrauja su dukterimi. Mama dirba pardavimų vadybininke, kartais ir savaitgaliais. Tada mergaitė lieka namuose viena, be suaugusiojo priežiūros. Mama supranta, kad skiria nepakankamai dėmesio vaikui, bet dėl to, kad duktė ne visada geba valdyti savo emocijų ir elgesio, mamos teigimu, kalčiausias tėvas.

Atena yra judri, nepaklūstanti grupės susitarimų taisyklėms. Mėgsta vadovauti bendraamžiams, žaidimo metu kartais sukčiauja. Dažnai kalba pakeltu tonu, net šaukia. Dažniausiai būna konfliktinių situaciją iniciatorė, tačiau tuo kaltina grupės draugus. Nevengia fizinės prievartos kitų vaikų atžvilgiu: pastumia, mušasi. Dažnai blogos nuotaikos, retai šypsosi, atsikalbinėja, nemandagiai kalba su kitais. Dėl to ji nesugeba užmegzti ir išlaikyti draugiškų santykių su bendraamžiais. Dažniausiai žaidžia viena.

Nemotyvuota mokymuisi: ugdomojoje veikloje dalyvauja nenoriai, sunkiai susikaupia, elgiasi inertiškai, padrikai reiškia mintis. Jos kalba skurdi, mažai apibendrinamųjų žodžių. Dėl mąstymo inertiškumo vaikas nesugeba panaudoti jau turimų žinių naujose, neįprastose situacijose. Dėl nesėkmių sielojasi. Emocijoms ir valiai būdingas egocentriškumas, savikritikos stoka. *Pedagoginėje psichologinėje tarnyboje jai nustatytas kompleksinis sutrikimas: emocijų ir elgesio sutrikimas. Rekomenduota švietimo pagalba: logopedo ir dailės terapijos grupinės konsultacijos.*

Atena apibūdina save kaip draugišką mergaitę, turinčią nemažai draugų ir tarp vaikų, ir tarp suaugusiųjų. Tačiau labiausiai patinka auklėtoja Jolanta, kuri jos „klauso“. Nepatinka berniukai, kurie nepasiduoda jos vadovaujančiam bendravimo stiliui.

Mėgsta šokti, improvizuoti, piešti ir žaisti su lėlėmis. Tuo tarpu kita veikla, kuri reikalauja dėmesio bei sukaupimo (diskusijų, pokalbių valandėlės, pvz., „Ryto ratas“, skaitymo valandėlės, loginės pratybos) bei kita tikslinga ugdomoji veikla, mergaitę nelabai domina. Atena labai pasitiki savo gebėjimais.

Prieš eksperimentą Atena nelabai domėjosi kokia nors veikla, nes jai nebuvo lengva ramiai sėdėti, susikaupti, dažnai muistydavosi, kalbindavo kitus. Atlikdama kūrybinius dailės darbus juos vertino teigiamai. Tačiau darbelių nepabaigdavo, skubėdavo, dažnai prireikdavo vis „kito lapo“, nes pradėdavo viską nuo pradžios.

Stebint vaiką eksperimento metu, dailės terapijos metodai „padėjo“ aiškiau pamatyti vaiko problemas bendraujant ir reiškiant emocijas. Pirmojo užsiėmimo metu tema „Laisvasis piešimas“. Atena nupiešė didelį namą, iš kurio rūksta dūmai. Bédard (2009, p. 50) teigimu, didelį namą nupiešęs vaikas išgyvena neigiamas emocijas, rūkstantys dūmai reiškia agresijos proveržį, o rankena durų dešinėje pusėje parodo pokyčių ieškojimą. Šalia namo stovi žalias žmogus. Žalia spalva piešiantis vaikas rodo esąs brandus, suprantantis aiškinamus dalykus.

Kairėje pusėje nupiešta saulė simbolizuoja motinos įtaką, ilgi spinduliai, motinos energingumo ir ambicingumo ženklas, galimas dukros spaudimas.

„Neegzistuojantis gyvūnas“ – tai zuikė su savo zuikučiu giedrą dieną. Galima įtarti, kad tai - Atena su savo mama. Mielas minkštas gyvūnas galėtų reikšti šilumos, artumo, ryžto stygių (Atenos mama daug dirba, todėl mergaitė dažniausiai namuose būna viena.)

„Piešimas dviese vienu teptuku“ – vėl buvo piešiamas namas. Šį kartą turintis daug langų. Atena piešė kartu su Marta. Pasidalino lapą pusiau, kiekviena piešė savo dalyje. Derindamos savo idėjas, nupiešė: Atena namą, o Marta šalia stovinčius žmones. Visada daug kalbanti ir nurodinėjanti Atena sugebėjo nesipykti ir netrukdė piešti savo draugei. Didelis langų kiekis leidžia įtarti, jog Atena yra smalsus vaikas, besidomintis viskuo kas vyksta aplink jį.

„Transformacija“ – piešiant užmerktomis akimis ir ne darbine ranka, negalima nupiešti tobulo piešinio. Tačiau Atena labai stengėsi. Gėlėms piešti ji pasirinko baltą ir geltoną spalvas. Vaikai, piešiantys gėles, trokšta visiems patikti, o piešiniuose pasikartojančios gėlės reiškia, jog vaikui būtinas padrąšinimas. Kairėje esantis medis gali reikšti norą suprasti esamą padėtį, rasti atsakymus į iškilusius klausimus, o dešinėje lapo pusėje nupieštas medis su mėlynais lapais - vaiko norą pasidalinti mintimis (Bédard, 2009, p. 96).

„Mano jausmai“ . Vėl Atena nupiešė namą ir šalia stovinčią mergaitę – save. Diena graži, šviečia saulė. Namas vidutinio dydžio (tai rodo susitelkimą į užduotį), rudas (stabili aplinka). (Bédard, 2009, p. 84). Nupiešusi save lapo dešinėje, mergaite parodė, kad „ja galima pasikliauti, kai reikia pagalbos“ (ten pat, p. 74).

„Autoportretas“ – tai merginos su didele ir labai išryškinta šypsena veidas. Kaip teigia Bédard (2009, p. 53–54), didelės apvalias akis piešiantis vaikas yra labai smalsus. Atvira, didelė, besišypsanti burna rodo, kad vaikas „neieško žodžio kišenėje“.

„Mano kaukė“ – kaulė raudona, agresyvi. Burna didelė, akys ir nosis trikampio formos. Trikampiai su viršūne viršuje perteikia vaiko jautrumą, kūrybiškumą, naujų žinių troškimą, tačiau per didelį išrankumą (Bédard, 2009, p. 22). Pasirinktos kartu raudona ir juoda spalvos rodo blokuojamą energiją. (Bédard, 2009, p. 37).

„Mano bloga diena“ . Atena nupiešė malūną ir apie jį daug skraidančių musių, ant žemės - besiraitančias gyvates. Matyt, musės ir gyvatės Atenai asocijuojasi su blogiu. Skirtingi gyvūnai piešinyje gali rodyti jos norą per trumpą laiką imtis kuo daugiau ir kuo įvairesnių veiklų.

„Mano gera diena“ – mergina besidžiaugianti gėlėmis. Žmogus nupieštas lapo dešinėje, vadinasi, mergaite „galima pasikliauti, kai reikia pagalbos“ (Bédard, 2009, p. 74). Ji rankas ištiesusi horizontaliai – tai simbolizuoja atvirumą ir ėjimą kitų žmonių link. Kojos, liečiančios žemę, reiškia stabilumą ir susikaupimą (Benoit, Pettinati, 2012, p. 91–92). Kūrybiškumo ugdymas dailės terapijos metodais Atena ėmė veikti: ji pradėjo atsiverti, sugebėdavo išklaudyti

kitų, mažiau rodė perdėtas emocijas, taigi, labiau koncentravo dėmesį į kitus, o ne į save.

„Emocijų kampelis“ atskleidė naujus potyrius, išgyvenimus. Piešimas užmerktomis akimis ir piešimas abiem rankomis sužadina smalsumą, ryžtą. Atena nupiešė gyvūnų, gėlių, snaigių, vaivorykštės ir širdies piešinį. Kiekvienas piešinio objektas simbolizavo skirtingas emocijas (šalta, kaip snaigė, mylinti, kaip širdis, trokštanti patikti, kaip gėlės, apsaugos, supratimo norinti, kaip vaivorykštė, smalsi, norinti pažinti skirtingus dalykus, kaip musės ir vabalai).

Piešdama „Mano svajonė“, Atena labai norėjo sutalpinti piešinyje daug objektų, nutarė, kad ant lapo netilps, pakeitė techniką ir piešė ant drobės. Šis piešinys – tai įsivaizduojamos idealios šeimos portretas: mama, tėtis, sesuo ir šuo. Šuns vaizdavimas galėtų reikšti, jog Atena ne itin vertina ramybę, pati yra gana judri, daug kalbanti. Žinoma, tai būtų ir jos draugas (Bédard, 2009, p. 61). Atena save nupiešė tarp mamos ir tėčio, o seserį – šalia tėčio. Jaučiamas šeimos artumas, nes visi susikibę už rankų. „Hierarchiniai santykiai piešinyje perteikiami atitinkamai pagal bendrakultūrinę normą: dominuojanti figūra (tas, kuris svarbiausias) iškeliama aukščiau už kitus“ (Vengeris, 2007, p. 115). Šiuo atžvilgiu visų aukščiausia, net liečianti debesis, yra mama.

Per paskutinįjį dailės terapijos užsiėmimą pasiūlyta tema „Dailės terapijos užsiėmimuose išmokau“. Atena danguje nupiešė daug paukščių, galinčių reikšti linksną nuotaiką, smalsumą. Taip pat nupiešė jūrą su joje plaukiojančiomis žuvytėmis (akcentuojamas ramumas). Jūroje plaukiantis mažas plaustas „praneša“, kad vaikas lengvai prisitaikė prie esamos gyvenimiškos situacijos, tapo jautrus ir intuityvus, esant reikalui galintis padėti (Bédard, 2009, p. 62).

Daugumoje piešinių Atena naudojo flomasterius, leidžiančius brėžti lengvas ir plonas linijas, „atspindinčias emocijų imlumą, jautrumą ir empatiją“ (Benoit, Pettinati, 2012, p. 50). Stebint piešinių dinamiką, galima akcentuoti, kad kiekvieno užsiėmimo metu Atena naudojo vis daugiau spalvų, daugiau detalių, žmonių kontūrai tapo labiau išryškinti, aiškesni.

Po dailės terapijos sesijos Atena tapo ramesnė, džiaugėsi savo darbais, vaizdžiai pasakojo apie juos. Dabar bendraudama su vaikais ar suaugusiais mandagiau kreipiasi į juos, rečiau prasiveržia jos agresyvumas. Atena ilgiau žaidžia su draugais, į savo žaidimus ją labiau priima grupės vaikai. Mergaitė kalba ramesniu tonu, dažniau būna linksma, stengiasi išklausti kitus, padeda prašoma pagalbos, dalijasi savo priemonėmis. Prieš reikšdama mintis ar vykdydama užduotis pagalvoja, susikaupia, neberėkauja, ramiau elgiasi grupėje, padėkoja, apdovanoja lipdukais, jos manymu, už gerus darbus, kurie jai skiriami. Mergaitė sako: „*Aš tau prilipinu širdelę, nes tu man duodi daug užduočių, kurios man patinka, bet kaip eisiu į mokyklą, atiduosi tą lipuką „širdelę“ man*“. Teigiamai reaguoja ir priima suaugusiųjų jai teikiamą pagalbą.

Lyginant Atenos kūrybiškumo kintamųjų rodiklius prieš ir po eksperimento, galima akcentuoti, kad pastebimas, nors ir nedidelis, tačiau teigiamas pokytis: *originalumas* – prieš

eksperimentą 30 taškų, po – 34 taškai; *lankstumas* – prieš eksperimentą 22 taškai, po – 28 taškai; *lengvumas* – prieš eksperimentą 8 taškai, po – 15 taškų. Visiems piešiniams sukūrė išradingus pavadinimus, kai kuriems – net po kelis. Galima akcentuoti, kad kūrybinis ugdymas dailės terapijos metodais Atenai buvo naudingas.

Išanalizavus pirmojo verbalinio testo „Neįprastas daikto panaudojimas“ rezultatus, paaiškėjo, kad net septyniose kategorijose Atena prieš eksperimentą ir po jo pasiūlė po vieną, bet skirtingą variantą. Vienoje kategorijose „Galimybė prašyti“ prieš eksperimentą pasiūlė vieną teiginį (*paprašytų, kad jų niekas negaudytų*), po eksperimento jau du variantus (*paprašytų, kad jų niekas nemedžiotų; paprašytų, kad jų niekas nebaidytų, negąsdintų*). Ir net trijose kategorijose prieš eksperimentą nepasiūlė nė vieno, o po eksperimento pasakė po vieną teiginį, šiose kategorijose „Neįgyvendinami dalykai“ (*manyčiau, kad sapnuoju*), „Išgąščio tikimybė“ (*bijočiau, nes jei nepatiktų, ką pasakyčiau, su snapu įkąstų*), „Galimybė bendrauti su žmogumi“ (*paklausčiau, ar kai skraido tarp miežių nesusidaužo snapelio į šakas*).

Atlikus antrojo verbalinio testo „Situacijų pasekmės“ rezultatų analizę, paaiškėjo, kad vienai kategorijai prieš eksperimentą ir po jo pasiūlė po du ir dviem kategorijom, prieš ir po eksperimento pasiūlė po vieną teiginį. Visi teiginiai nepasikartojantys.

Kitose kategorijose jaučiamas pagerėjimas, nes prieš eksperimentą pasiūlė vieną teiginį kategorijoje „Lavinamoji priemonė“ (*nuspalvočiau apvalias raides*), po eksperimento pasiūlė du teiginius (*nuspalvočiau žmonių veidus; iškarpyčiau didžiąsias raides ir dėliočiau žodžius*). Kategorijose „Mokymosi priemonė“, „Užkūrimo priemonė“ ir „Užrašams“ pradžioje nepasakė nieko, o po eksperimento pasiūlė atitinkamai „*skaičiuočiau raideles*“, „*suglamžyčiau, paskui sudeginčiau*“ ir „*užsirašyti ką nors*“.

Domas

Šeima pilna, trys vaikai – vyresnis brolis ir dvynė sesė. Mama – namų šeimininkė, tėtis dirba užsienyje vamzdininku. Anot mamos, Domas yra išdykęs, bet akivaizdžiai labiausiai mylimas šeimoje vaikas.

Grupėje daugiausiai bendrauja su mergaitėmis. Judrus, mėgsta sportinius užsiėmimus, piešti, dainuoti, šokti ir „mokytis raideles“. Labai nestabilios emocijos. Vaikas gali „ir juoktis, ir verkti vienu metu.“ Paprašytas paaiškinti, kodėl kartais blogai elgiasi, užsisklendžia, nebebendrauja. Nemoka pralaimėti. Turi nepaaiškinamų baimių, jį dažnai reikia padrašinti.

Vaiko gerovės komisija nusprendė skirti jam švietimo pagalbą – grupinės dailės terapijos konsultacijos (bendravimo ir tarpasmeninių santykių įgūdžių gerinimui).

Prieš eksperimentą, Domas domėjosi įvairiomis veiklomis, nes jis judrus, smalsus. Kūrybines užduotis atlieka kruopščiai, bet pristatydamas jas kitiems, vertina labai kritiškai,

nepasitiki savimi. Uždavus jam klausimą, užsisklendžia savyje.

Per pirmąjį užsiėmimą („Laisvasis piešimas“) Domas nupiešė ryškų, raudoną namą su daug mėlynų langų, spalvingu stogu ir geltonomis durimis. Raudona spalva informuoja apie Domo judrumo poreikį, agresyvumą. Tačiau tuo pačiu Domas ir jautrus – tai rodo mėlyni namo langai. Geltona durų spalva simbolizuoja džiaugsmą, optimizmą, nenorą būti vienam (Benoit, Pettinati, 2012, p. 64–66).

Piešinyje „Neegzistuojantis gyvūnas“ – po vaivorykšte stovintis kiškis. Vaivorykštė – tai darnos ir ramybės simbolis (Bédard, 2009, p. 57). Stovintis kiškis lyg stebi viską iš viršaus, kad kas nenutiktų. Dešinėje pusėje nupiešta saulė – šeimoje dominuojantis tėvas.

„Piešime dviese vienu teptuku“ Domas dalyvavo kartu su Mantu. Jie abu piešė apskritimus: Domas lapo viršuje raudonais dažais, Mantas lapo apačioje mėlynais dažais. Apskritimai leidžia manyti, kad vaikams labiau patinka jau matyti ir žinomi dalykai nei nauji (Bédard, 2009, p. 21). Tada berniukai jaučiasi saugesni, nes tai jau išbandyta, patirta.

„Transformacijoje“ Domas nupiešė medį, gėles ir šalia didelį rudą ovalų apskritimą. Belapis medis piešiniui suteikia liūdesio. Gėlės rodo, kad Domas nori įtikti ir patikti kitiems. Ruda didelė dėmė užgožia jų grožį, informuodama apie nelankstų elgesį (Benoit, Pettinati, 2012, p. 64).

Atlikdamas užduotį „Mano jausmai“, Domas parodė pavydą, kad „*brolis turi susitaupęs pinigų*“. Jis nusipirks tai, ko norės, o Domui nepirks (brolis nupieštas kvadratinu kūnu, simbolizuojančiu tvirtumą, sprendimo galią, įtakai nepasiduodantį elgesį (Bédard, 2009, p. 22)).

„Autoportrete“ didelės Domo akys parodė jo ekstraversišką ir smalsų būdą. Sučiauptos lūpos – susikaupimą ar net įtampą, didelės piešinio objekto ausys - norą išgirsti, sužinoti (Benoit, Pettinati, 2012, p. 85–89). Pastebėtas Domo elgesio keitimasis. Berniukas darėsi vis atviresnis, daug klausinėjo, domėjosi, norėjo būti išgirstas ir pastebėtas.

Piešinyje „Mano kaukė“ buvo derinamos raudona ir juoda spalvos, informavusios apie blokuojamą energiją. Bédard (2009, p. 37) teigimu, ši energija kada nors prasiverš, virtusi pykčiu ir agresija, o pradėjus keistis, ateis ramybės laikas.

Užduoties „Mano bloga diena“ metu berniukas nežinojo, ką piešti. Pilku pieštuku nupiešė saulę ir gėles. Visi elementai kairėje pusėje. Tokią piešinio objektų padėtį Benoit ir Pettinati (2012, p. 61) aiškina kaip akcentuojamą praeitį, norą viską pamiršti ir gyventi naujomis, geresnėmis emocijomis.

Piešinyje „Mano gera diena“ Domas pavaizdavo namą su daug langų, iš kamino rūkstančiais dūmais ir takeliu einančiais žmonėmis. Langų tiek daug, kad Domas tikrai matys, kas dedasi kieme, patenkindamas savo smalsumą. Vaikas nori atsiverti, bendrauti. Jo žvilgsnis nukreiptas į ateitį – tai rodo rankena dešinėje durų pusėje (Bédard, 2009, p. 88). Lenktas takelis

leidžia daryti prielaidą, kad Domas, norėdamas ko nors, iš karto ne prašys, o bandys gauti tai savo jėgomis.

Piešdamas „Emocijų kampelį“ vaikas pakeitė piešimo techniką: piešė ant pastatomo stiklo. Ši piešimo technika labai tinka uždariems vaikams, nes skatina jų aktyvumą. Stiklas teikia naujų regimųjų įspūdžių, lytėjimo pojūčių (Marder, 2010, p. 22). Domas vėl piešė namą su daugybe langų, tuo parodydamas augantį smalsumą ir susidomėjimą.

Piešinyje „Mano svajonė“ Domas nupiešė namas su vieninteliu, tačiau dideliu langu ir šalia namo stovinčia mašina. Namas dešinėje lapo pusėje simbolizuoja ateitį, viltis. Galima daryti prielaidą, kad berniukas optimistiškai žvelgia į savo ateitį, nes gėlė taip pat nupiešta dešinėje pusėje. Piešinio objektai dešinėje lapo pusėje rodo, kad Domas ieško atsakymų į klausimus (Bédard, 2009, p. 84). Automobilis simbolizuoja aplinkoje nustatytų taisyklių laikymąsi, vadovavimąsi jomis (ten pat, p. 61). Žmogus, nupieštas lapo dešinėje, leidžia manyti, kad Domu galima pasikliauti, jei reikės pagalbos (ten pat, p. 74). „Artimą bendravimą išreiškia erdvinis personažų artumas ir rankų kontaktas“ (Vengeris, 2007, p. 122). Tuo remiantis, galima manyti, kad Domo artimiausias žmogus yra mama. Šiame piešinyje vaizduojami objektai informuoja apie vaiko norą keisti ir laikytis socialiai priimtinių taisyklių. Tai leidžia daryti išvadą apie pirmuosius teigiamus vaiko elgesio ir emocijų pokyčius.

Atlikdamas užduotį „Dailės terapijos užsiėmimuose išmokau“, berniukas piešė mišria technika, naudodamas dažus ir kreideles. Nupiešė mėlyną dangų ir geltonų gėlių (javų) laukus. Du trečdalius lapo užėmė geltona spalva – pažinimo, smalsumo, gyvenimo džiaugsmo spalva. Kartu tai reiklumo sau ir kitiems simbolis (Bédard, 2009, p. 29). Stebint piešinių dinamiką, Domas pradėjo naudoti daugiau spalvų, įvairesnės vaizdavimo technikos.

Pastebėjimai po dailės terapijos užsiėmimų: berniukas labiau pasitiki savimi, teigiamai vertina savo ir kitų darbus, mažiau pyksta, išsako žodžiais, kas nepatinka, draugiškiau elgiasi su savo grupės vaikais (pvz., pamoko iš savo brolio išmokus šokio judesius, džiaugiasi kam pavyksta, o jeigu kam nepavyko, padeda pakartodamas judesius lėčiau, elgiasi draugiškai); dažniau reiškia teigiamas emocijas (džiaugsmą), ryškėja smalsumas, žingeidumas, noras tinkamai atlikti užduotis; daugiau kalba apie save, savo pomėgius, draugus, atpažįsta jausmus, padeda auklėtojoms grupės veiklose (atliko pagrindinį vaidmenį spektaklyje, demonstravo savo šokį, labai džiaugėsi, buvo linksmas, dalijosi įspūdžiais: „*Kaip aš ten šokau, nu, geras buvo, man net kilimas susiraitė po kojomis, bet vis tiek nesukliuvau (juokiasi)... geras, norėčiau dar pašokti*“).

Palyginus ikeksperimentinio ir poeksperimentinio neverbalinio testo rezultatus, pastebimi tokie kūrybiškumo rodiklių pokyčiai: *originalumas* kilo nuo 30 taškų prieš eksperimentą iki 39 taškų po eksperimento; *lankstumas atitinkamai* nuo 16 iki 28 taškų;

lengvumas – nuo 4 iki 11 taškų.

Apibendrinus verbalinio testo „Neįprastas daikto panaudojimas“ rezultatus, paaiškėjo, kad prieš eksperimentą ir po jo net penkiose kategorijose Domas pasiūlė po vieną skirtingą variantą. Dviejose kategorijose „Pasipasakojimas“ ir „Vaikų pramoga“ prieš eksperimentą pasiūlė po vieną teiginį, atitinkamai: „*pasakyty, kur susilaužė kojytę ar sparnelį ir kartu eitume pasivaikščioti*“, po eksperimento jau po du variantus, t. y.: „*papasakoty, kokie kiti gyvūnai juos skriaudžia*“; „*pasakyty, ar šilta, kai žiemą juos aprengiu bei duočiau saldainių savo pavalgyti*“; „*pasikalbėtume, galėčiau su jais pažaisti, valgytume kartu iš mano lėkštės*“. Ir net dviejose kategorijose, kuriose prieš eksperimentą nepasiūlė nei vienos idėjos, po eksperimento pasakė po vieną atsakymą: kategorijose „Gyvenimo sąlygų pasikeitimai“ – „*visi draugiškai gyventume*“, „Smalsumo patenkinimas“ – „*sužinotume, ar jie kalba mūsų kalba, ar kitų žmonių?*“.

Antrojo verbalinio testo „Situacijų pasekmės“ rezultatai: vienai kategorijai prieš eksperimentą ir po jo pasiūlė po du; trims kategorijoms, prieš ir po eksperimento pasiūlė po vieną nepasikartojantį teiginį.

Prieš eksperimentą kategorijose „Mokymosi priemonė“ bei „Pakavimo priemonė“ nepateikė nei vienos idėjos, o po eksperimento pasiūlė atitinkamai „*mokinčiaus skaityti ir supakuočiau dovanas*“. Prieš eksperimentą kategorijoje „Užkūrimo priemonė“ pasiūlė vieną teiginį „*laužui užkurti*“, o po eksperimento neapasakė nieko.

Mantas

Auga pilnoje šeimoje, turi vyresnę šeštokę sesę. Mama dirba siuvėja, o tėtis išvykęs uždarbiauti į užsienį. Jis – šaltkalvis-montuotojas. Mama daug dirba. Kad vaikas netrukdytų, leidžia jam ilgesnį laiką žaisti kompiuteriu ar lakstyti kieme. Mantas labai pasiilgsta savo tėčio. Šeimos piešinyje nupiešė jį pirmiausiai. Su mama jo santykiai šaltesni. Šeimoje per menkai formuojami berniuko higienos įgūdžiai.

Tiek kieme, tiek ir darželyje berniukas turi nemažai draugų. Grupėje mėgsta būti lyderiu, konkuruoja ir pyksta, jei jam vadovauja kiti vaikai. Iškilusias problemas sprendžia naudodamas fizinę jėgą. Jei aplinkybės susiklosto ne taip, kaip jis nori, nebežaidžia, užsispiria ir nebesikalba. Labai aktyvus (ypač sportuodamas), nenuorama. Iš karto imasi kelių darbų ir jų neužbaigia. Mėgsta išsisukinėti. Geba bendradarbiauti su kitais, jiems padėti.

Atlikdamas ugdymo užduotis sunkiai sukaupia dėmesį, nesiklauso, kas jam sakoma. Sunkiai nusako atskirus daiktų požymius, sąvokas, pasakyti, kur daugiau / mažiau, neįsimena raidžių, kalba neaiškiai, žodynas skurdus. Pasakodamas blaškosi, kalbėdamas nekoncentruoja žvilgsnio. Fantazuodamas remiasi realiais gyvenimo įgūdžiais, negeba pasakoti vaizdingai;

darbelių neužbaigia, jiems trūksta tvarkos; fizinėje veikloje nepakanka koordinacijos; mažai bendrauja su kolektyvo nariais, dažniausiai žaidžia vienas; pakviestas įsijungti į bendrą žaidimą noriai dalyvauja, bet pats niekada žaidimo neinicijuoja. Nepasitiki savimi, nesusikaupia, blaškosi įvairiose veiklose, nuolat šypsosi, nors akys atrodo išsigandusios, dažnai prašo suaugusiųjų pagalbos. Jautrus kitų vaikų nesėkmėms ir nelaimėms.

Manto komunikacijos ir elgesio problemos aptartos Vaiko gerovės komisijoje. Komisija nutarė skirti logopedo konsultacijas (kalbos ir komunikacijos problemų šalinimui) ir grupinės dailės terapijos konsultacijas naujų, teigiamų elgesio modelių mokymuisi ir įtvirtinimui.

Prieš eksperimentą, Mantas nelabai domėjosi piešimu, nes jis norėjo pats vadovauti, o ne kad kiti jam vadovautų, lieptų pasakoti. Atlikdama kūrybinius dailės darbus juos vertino teigiamai, jei kas komentuodavo ne taip, kaip jis nori girdėti, bėgdavo muštis, stumdytis.

Tema „Laisvasis piešimas“ vaikas nupiešė mašiną ir labai plačią ir spalvingą vaivorykštę mišria technika – flomasteriais, kreidelėmis ir vandeniniais dažais. Kaip aiškina Bédard (2009, p. 72), vaikas, piešiantis automobilį, yra įpratęs laikytis nustatytų taisyklių. Pagrindinė taisyklė – „lyderis aš ir manęs privalo visi klausyti“. Tačiau plati vaivorykštė simbolizuoja praeityje patirtas nuoskaudas, o vadovaudamas, lyderiaudamas jaučiasi saugus ir niekas nepastebi jo bėdų. Plati vaivorykštė reiškia, kad vaikas trokšta kuo daugiau apsaugos Dešinėje nupiešta saulė – tai dominuojantis tėvas.

„Neegzistuojantis gyvūnas“ – tai oranžinis katinas, rodantis, jog Mantas siekia būti nepriklausomas, mėgsta būti vienas. Oranžinė spalva piešiantis vaikas „neabejotinai puikiai jaučiasi būdamas komandos dalimi, mėgsta rungtyniauti, ypač jei jam suteikiama tam tikra vadovavimo galia (Bédard, 2009, p. 30). Taigi, galima daryti išvadą, kad vaikas savo piešiniiais nesąmoningai išsakė priežastis, kurios ir lemia poelgius.

Užduotį „Piešimas dviese vienu teptuku“ Domas piešė kartu su Mantu: Domas lapo viršuje raudonais dažais, Mantas lapo apačioje mėlynais dažais. Apskritimai leidžia manyti, kad vaikams labiau patinka jau matyti ir žinomi dalykai (Bédard, 2009, p. 21), tada jie jaučiasi saugesni.

Piešinį „Transformacija“ Mantas piešė vėl mišria technika, pasinaudodamas dažais ir kreidelėmis. Pavaizdavo mėlyną dangų, didelę geltoną saulę ir geltoną lauką (viskas piešta guašu). Geltoname fone kreidelėmis nupiešė žoleles ir gėles. Pagrindinė piešinio spalva – geltona – tai pažinimo, smalsumo, gyvenimo džiaugsmo spalva. Tuo pačiu – tai reiklumo sau ir kitiems simbolis (Bédard, 2009, p. 29).

„Mano jausmai“ – tai negatyvus Manto piešinys, kuriame jis bandė perteikti liūdesį: Mantas namie, uždarytas savo kambaryje, o lauke jo laukia šuo. Šuo pavaizduotas ilgomis ausimis, girdi Manto pagalbos prašymą, bet negali padėti. Taip nupiešęs papasakojo Mantas

Mantas „Autoportreto“ piešinyje ne be toks liūdnas, tačiau sučiauptomis lūpomis, nupieštomis vienu brūkšniu, gal būt simbolizuojančiomis įtampą. Akys pilnos nepasitikėjimo - tik rutuliukai (Benoit, Pettinati, 2012, p. 86), raudona galva su mėlynais palukais gali reikšti, jog berniukas supranta pastabas dėl savo netinkamo elgesio, tačiau elgiasi vis vien taip, kaip nori pats. Taip jis jaučiasi savarankiškas ir gal net apsukrus (Bédard, 2009, p. 74).

Savo „Kaukę“ Mantas: ne tik nupiešė, bet ir iškirpo aki, kad būtų galima kaukę užsidėti.. Nupiešdamas didelę burną parodė, jog mėgsta per daug kalbėti.

Piešinyje „Mano bloga diena“ – du raudonu flomasteriu nupiešti žmogeliukai, susikibę rankomis. Vienas jų užsidėjęs didelę karūną, ilgais rankų pirštais, kito - pirštai trumpi, sulenkti (nepasitikėjimo ženklas). (Benoit, Pettinati, 2012, p. 91–92).

Piešinyje „Mano gera diena“ Mantas džiaugiasi, kad mama šypsosi, ji šalia. Nupiešta oranžine spalva. Tai simbolizuoja apie į naujoves linkusį piešinio autorių. Virš žmonių galvų nupiešta vaivorykštė, tai „ramybės ir darnos simbolis“ (Bédard, 2009, p. 57). Mantas pasakojo, kad mama niekur nedings, nes ją apjuosė vaivorykštė. Piešdamas berniukas labai susikaupė, elgėsi ramiau, nebesistengė vadovauti kitiems piešimo metu.

Užduotį „Emocijų kampelis“ Mantas atliko jau išbandyta technika: spalvindamas ir karpydamas. Jis iškarpė daug rutuliukų ir juose nupiešė veidukus. Veidukai šypsosi ir simbolizuoja, kad Manto nuotaika dailės terapijos sesijos metu pastebimai gerėja.

Piešinyje „Mano svajonė“ – Manto šeimos portretas: mama, tėtis, sesuo ir jis. Nupiešta širdelė, simbolizuoja meilę ir darną. Kadangi vis šeimos nariai nupiešti vienodo dydžio, vadinasi, dominuojančio kitų atžvilgiu nario nėra. „Hierarchiniai santykiai piešinyje perteikiami atitinkamai pagal bendrakultūrinę normą: dominuojanti figūra (tas, kuris svarbiausias) iškeliamas aukščiau už kitus“ (Vengeris, 2007, p. 115). Kadangi piešinyje nupiešta šeima atitinka realiame gyvenime egzistuojančią Manto šeimą, vadinasi, berniukas tiesiog parodė, kad svajoja, jog tėtis būtų kartu, o ne važiuotų į užsienį.

„Dailės terapijos užsiėmimuose išmokau“ Mantas nupiešė namą su daug langų, šalia jo du besišypsančius velniūkščius, virš kurių skraido drugeliai. Iš debesėlių nupieštos širdelės. Daug langų simbolizuoja smalsumą, vaiko domėjimąsi aplinkiniu pasauliu. Tačiau langai gana mažų parametrų. Tai reiškia, kad su vaiku reikia elgtis santūriai ir atsargiai. Nors Manto elgesys pastebimai keičiasi, tačiau greitinti įvykių negalima. Įprastai velniai simbolizuoja pyktį, blogį, tačiau Manto „velniūkščiai“ geri, apie tai „kalba“ skraidantys drugeliai ir širdelės. Galima daryti prielaidą, jog kažkada lyg „velniūkštis“ išdykę grupės vaikai tapo geručiais, mielais. Manto piešinių dinamikoje pastebimos sesijos metu įpusėjus kelios naujos vaizdavimo technikos. Piešiant namą, padaugėjo langų nuo vieno iki vienuoliško, tai akcentuoja domėjimąsi gyvenimu. Pradėjo naudoti daugiau piešimo detalių.

Pasibaigus dailės terapijos sesijai pastebėti tokie Manto elgesio ir komunikacijos pasikeitimai: padidėjęs berniuko pasitikėjimas savimi atliekant įvairias užduotis, drąsesnis jų pristatymas, susikaupimas dirbant, kruopščiau nupiešti, vaizdingesni darbai, kritiškesnis požiūris į save, suvokiant savo privalumus ir trūkumus, savo ir kitų vaikų jausmų atpažinimas, užuojauta kitiems, drąsesnė kalba su suaugusiuoju, naujai atėjusio į grupę vaiko priėmimas, patarimai jam, retesni kivirčiai su draugais, savo elgesio pasekmių numatymas (pvz., „kas bus, jei padarysiu vienaip ar kitaip“, „nešaudysiu į paukščius, nes jiems gali skaudėti“). Mantas stengėsi išklaudyti kalbančius, nebesišaipė iš draugų nesėkmių, susikaupė ir nebesiblaškę dirbdamas.

Apibendrinus neverbalinio testo užduotis, nustatyti tokie kūrybiškumo rodiklių prieš ir po eksperimento pokyčiai: *originalumas* – prieš eksperimentą 27 taškai, po eksperimento – 31 taškas; *lankstumas* pakito nuo 14 iki 27 taškų; *lengvumas* – nuo 5 iki 10 taškų.

Apibendrinus verbalinio testo „Neįprastas daikto panaudojimas“ rezultatus, nustatyta, kad dvejose kategorijose Mantas prieš eksperimentą ir po jo pasiūlė po vieną skirtingą variantą. Dvejose kategorijose „Pasipasakojimas“ ir „Galimybė prašyti“ prieš eksperimentą pasiūlė po vieną teiginį, atitinkamai: „*pasakyty, kokie vabalai paukščiams patinka ir paprašyčiau, kad mane paskraidintų ant savo nugaros*“ – po eksperimento jau po du variantus: „*paukščiai pasakyty kur geriau, ant žemės ar danguje*“; „*neskrendantys paukščiai pasakyty, kad norėtų kaip ir visi paukščiai išskristi į šiltus kraštus*“ bei „*mano papūga paprašyty, kad nelaikyčiau narvelyje*“; „*galėtų gyvūnų paprašyti pagalbos*“. Net trijose kategorijose prieš eksperimentą nebuvo pasiūlyta nei vieno atsakymo, o po eksperimento pateitos tokios idėjos šiose kategorijose: „Susipažinimas vienas su kitu“ „*sužinotume, ką jie galvoja apie žmones*“, „Juokingos situacijos“ - „*paukščiai pasakoty, ką matė juokingo*“ bei „Smalsumo patenkinimas“ – „*sužinočiau, kokia žmonių kalba šneka*“.

Atlikdamas verbalinį testą „Situacijų pasekmės“, Mantas prieš eksperimentą ir po jo pasiūlė po vieną teiginį. Kategorijoje „Informacijos priemonė“ prieš eksperimentą buvo pasiūlytas vienas teiginys „*peržiūrėčiau nuotraukas*“, po jo – du teiginius „*pažiūrėčiau, kokie orai*“; „*perskaityčiau skelbimus, kur rašo apie šuniukų pardavimą*“. Kategorijoje „Priemonė pasigaminti pačiam žaisliuką ar kokį kūrybinį darbelį“ prieš eksperimentą pasiūlė du „*iškarpyčiau snaiges*“, „*išsikirpčiau kaukę*“, tai po eksperimento – net keturis teiginius: „*sulankstyčiau ir suklijuočiau voką*“; „*suglamžyčiau į kamuoliukus ir svaidyčiau į šiukšlių dėžę, kaip į krepšinį*“, „*išsikarpyčiau daug snaigyčių*“, „*pasidaryčiau lėktuvėlį*“. Keturiuose kategorijose prieš eksperimentą nepasiūlė nieko, o po jo – net keturis naujus teiginius skirtingose kategorijose: „Mokymo(si) priemonė“ – „*mokinčiaus skaityti*“, „Pakavimo priemonė“ – „*suvynioti kokius nors daiktus*“; „Užkūrimo priemonė“ – „*laužui užkurti, kad išsikepti dešrelių*“ ir „Kaip uždangalas“ – „*apdengti stalą vietoj staltiesės*“.

Marta

Auga pilnoje šeimoje. Vienturtė. Mama dirba pardavėja, tėtis – vadybininkas. Vaikas tėvų mylimas. Šeima praleidžia daug laiko kartu. Apie tai byloja „draugiškas“ Martos šeimos piešinys. Visgi mama savo dukters ugdymo klausimus „atiduoda“ darželio auklėtojoms, pati tuo užsiima mažai. Šeimoje per mažai ugdomi vaiko higienos, sveikos gyvensenos įgūdžiai.

Atlikdama ugdymo užduotis, mergaitė sunkiai sukaupia, nesugeba ilgesnį laiką išlaikyti dėmesį. Ji blaškosi, neišklauso užduočių iki galo, nepavyksta apibendrinti daiktų atskirų požymių, per mažai domisi aplinka, nepastebi jos pasikeitimų, sunkiai apibūdina įvairius daiktus, atskirus jų požymius, negeba palyginti pagal aukštį, dydį, neįvardija reiškinių priežastingumo, iš keblių situacijų stengiasi išsisukti sukčiaudama, mažai dėmesio rodo naujovėms, pasakodama istoriją nukrypsta nuo temos, nenoriai bendradarbiauja, šaiposi iš kitų vaikų nesėkmių, supykusi garsiai reiškia savo neigiamas emocijas, skriaudžia kitus vaikus, elgiasi agresyviai, keikiasi.

Atėjusi į grupę Marta mieliau bendrauja su suaugusiais nei su grupės vaikais. Nedraugiška, nenorinti bendrauti ir bendradarbiauti, nelaiminga ir paniurusi – tokią ją dažniausiai mato kiti grupės vaikai. Labai ryškiai reiškia ne tik neigiamas, bet ir teigiamas savo emocijas: džiaugdamasi ploja, šokinėja, o supykusi – verkia, spyriojasi, mušasi. Grupėje draugų beveik neturi. Kartais rodo iniciatyvą, sukuria žaidybines situacijas, tačiau dažniausiai jos nepavyksta, ir Marta vėl ima garsiai verkėti. Mergaitei trūksta pasitikėjimo savimi. Auklėtojoms dažnai tenka ją skatinti užbaigti darbus.

Vaiko gerovės komisijos sprendimu mergaitei skirta logopedo pagalba (kalbos ir komunikacijos problemų šalinimui) ir grupinės dailės terapijos konsultacijos (bendravimo ir tarpasmeninių santykių įgūdžių gerinimui).

Prieš eksperimentą Marta nelabai domėjosi kokia nors veikla, pradėjusi piešti, nukrypdavo nuo temos ir imdavo daugiau kalbėti nei piešti, trukdydavo grupės vaikams. Atlikdama kūrybinius dailės darbus savo darbus vertino teigiamai, o iš kitų vaikų piešinių šaipydavosi, negražiai apibūdindavo.

Užduotyje „Laisvasis piešimas“ Marta pavaizdavo gėlę - džiaugsmo ir troškimo patikti simbolį. Tačiau jos gėlė yra žalais su spygliais kaktusas. Spygliai rodo skausmą, baimę. Galima įtarti, jog šiuo atveju „gėlė“ reiškia ne troškimą patikti, bet žinojimą, kad ji niekam nepatinka. Piešinyje dominuoja geltona, oranžinė ir žalia spalvos, informuojančios apie tai, kad piešiantysis - „toks vaikas, kuris apie ateitį kalba nenuogąstaudamas, yra plepus, nuolat užduodantis klausimus, kurie erzina aplinkinius“ (Bédard, 2009, p. 40).

Piešinyje „Neegzistuojantis gyvūnas“ Marta per visą lapą nupiešė paukštelį žiemą,

krintančias snaiges. Juoda spalva nuspalvintas paukštelis galėtų simbolizuoti smalsų vaiką, sugebantį prisitaikyti prie likimo staigmenų, bet mėlynos rodo, kad šiuo metu vaikas yra „prislėgtas ir pasiduoda nesėkmėms“ (Bédard, 2009, p. 32).

Užduotį „Piešimas dviese vienu teptuku“ Marta piešė su kartu Atena.. Mergaitės derino savo idėjas. Atena nupiešė namą, o Marta – šalia stovinčius žmones.

Piešinį „Transformacija“ atliko mišria technika – dažais ir kreidelėmis. Lapas padalintas pusiau: vienoje pusėje mėlynas dangus, kitoje – geltona gėlių pieva. Geltoname dažų fone su kreidelėmis nupieštos gėlės – troškimas patikti, būti padrasintai. Geltona spalva – tai pažinimo, smalsumo, gyvenimo džiaugsmo spalva, kartu tai – reiklumo sau ir kitiems simbolis. Mėlyna spalva reiškia taiką, darną ir ramybę (Bédard, 2009, p. 29–30).

Piešinyje „Mano jausmai“ Marta pavaizdavo stovinčią prie šviesoforo greitosios pagalbos mašiną. Kaip aiškina Benoit ir Pettinati (2012, p. 118), piešinyje „gydomosios įstaigos ar jų technikos parodo, kad piešiantysis nori pasirūpinti savimi ir rodo pagalbos poreikį“.

Martos „Autoportretas“ – tai veidas su didelėmis akimis ir lenktu brūkšniu nupiešta burna, vietoj lūpų – širdelė. Nosis – trikampis su į viršų nukreiptu smaigaliu, Bédard (2009, p. 22) aiškinimu, tai rodo vaiko jautrumą, kūrybiškumą, kiek per didelį išrankamą ir naujų žinių troškimą (kiekviename terapijos užsiėmime vis labiau ryškėja Martos noras keistis).

„Mano kaukė“ nupiešta oranžine spalva, juodomis akimis ir plačia raudona šypsena. „Oranžinė spalva simbolizuoja gyvybingumą, smalsumą, sėkmės troškimą, dinamiškumą. Ji perteikia džiaugsmą“ (Benoit, Pettinati, 2012, p. 66).

Piešinyje „Mano bloga diena“ nupiešta didelė moteris, apsivilkusi mėlynos spalvos suknelę. Marta sakė, kad tai – jos mama. Piešinio akcentas – mėlyna spalva gali reikšti, jog mergaitė mamai „nori kažką pasakyti, pasiguosti, sulaukti jos šilumos ir supratimo“ (Benoit, Pettinati, 2012, p. 64). Bloga diena todėl, kad mama nesiklausė, ką sakė Marta.

Piešinyje „Mano gera diena“ vaizduojama mergina tarp gėlių su didele geltonos spalvos suknele. Tai džiaugsmo, optimizmo, troškimų dalyvauti spalva. Ji rodo poreikį atsikratyti vidinės įtampos ir nuo šiol gyventi ramiai, žvelgiant pozityviu požiūriu.

Atlikdama užduotį „Emocijų kampelis“, Marta pakeitė piešimo techniką ir pasirinko piešimą ant vandens. Savo darbo mergaitė nekommentavo. Tiesiog kurdama išliejo savo emocijas. Dirbo atsipalaidavusi. Tai rodo, kad Matos įtampa slūgsta.

Piešinyje „Mano svajonė“ Marta nupiešė dvi mergaitės ilgomis rankomis, kuriomis gali pačios pasiimti tai, ko trokšta, atvertomis burnomis (gal visiems apie tai kalba).

„Dailės terapijos užsiėmimuose išmokau“ Marta nupiešė oranžinį namą ir lapo viduryje stovinčią mergaitę – save. Mergaitė stovi tarp skirtingomis spalvomis nupieštų gėlių, kurios Behard teigimu, akcentuoja laimės, džiaugsmo ir gėrio gausą. Aplink – širdys, rodančios

dėmesio ir švelnumo poreikį. (Bédard, 2009, p. 80, 86). Martos piešinių dinamikoje pastebimos įvairesnės spalvos. Užsiėmimų pradžioje saulė buvo piešiama be spindulių, debesų visai nebuvo, o įpusėjęs sesijai, saulė jau buvo piešiama su spinduliais, debesėlių kiekis pagausėjo nuo vieno iki trylikos, tai parodo daugiau detalių naudojimą ir paties vaiko keitimąsi.

Pasibaigus eksperimentiniams dailės terapijos užsiėmimams užfiksuoti tokie Martos elgesio ir komunikacijos pokyčiai: labiau randa sau mėgstamų veiklų, įsitraukia į grupės vaikų žaidimus, gerbia kito nuomonę, mažiau pyksta, jeigu kas nepavyksta atliekant įvairias užduotis, supranta savo ir kito jausmus, elgiasi mandagiau su suaugusiais, draugais; išsako savo jausmus, norus, atpažįsta ir įvardija emocijas; geba paguosti liūdintį, paglosto jį, sako: „*Nebeverk, aš irgi daug verkiau paskui, o dabar, viskas praėjo*“, „*Man labai patinka eiti į dailės studiją, ar dabar galėsiu ten eiti?*“, „*Aš noriu nupiešti save ir draugę Augustę*“. Labiausiai Martai patinka piešti, pasakoti, kas pavaizduota piešinyje. Ji išmoko džiaugtis savo laimėjimais. Kūrybinius darbelius atlieka laisviau, juose padaugėjo dekoratyvių detalių, spalvų kontrastų.

Martos kūrybiškumo rodiklių iki ir po eksperimento pokyčiai: *originalumas* kito nuo 28 iki 34 taškų; *lankstumas* – nuo 16 iki 24 taškų; *lengvumas* – nuo 4 iki 11 taškų.

Išanalizavus verbalinio testo „Neįprastas daikto panaudojimas“ rezultatus, paaiškėjo, kad keturiose kategorijose Marta prieš eksperimentą ir po jo pasiūlė po vieną skirtingą variantą. Dveiose kategorijose – „Pasipasakojimas“ ir „Išgąščio tikimybė“ – prieš eksperimentą pasiūlė po vieną teiginį „*turbūt mano šuo pasakytų, kodėl tiek draskos, kai uždedu pavadėlį*“ ir „*aš išsigąščiau*“; po eksperimento jau po du variantus: „*šuo pasakytų, kada nori į lauką ir nesysiotų kambaryje ant sienų kampų ir grindų*“; „*papasakočiau paukščiams, ką veikiu darželyje*“ bei „*aš labai bijočiau, nes gyvūnai gali skaudėti įkąsti*“; „*aš labai išsigąščiau išgirdusi, kaip jie kalba*“.. Trijose kategorijose: „Gyvenimo sąlygų pasikeitimai“ (*miegotume kartu*), „Juokingos situacijos“ (*vakare man sektų gražias ir juokingas pasakas, kai negalėtų mama*) bei „Smalsumo patenkinimas“ (*ilgai ilgai kalbėčiau su gyvūnais, kad daug ką sužinočiau*). prieš eksperimentą nepasiūlė nė vieno, o po eksperimento pasakė po vieną atsakymą, šiose kategorijose:

Verbalinio testo „Situacijų pasekmės“ rezultatai parodė, kad vienai kategorijai prieš eksperimentą ir po jo pasiūlė po vieną teiginį. Prieš eksperimentą kategorijoje „Priemonė pasigaminti pačiam žaisliuką ar kokį kūrybinį darbelį“ pasiūlė vieną teiginį (*sukarpyčiau*), po jo – tris teiginius (*padaryčiau atvirutę iš esamų paveikslėlių; pasidaryčiau patinkančių foto kolekciją; pasidaryčiau tūtelę saulėgrąžoms*). Keturiose kategorijose prieš eksperimentą nepasiūlė nieko, o po jo – net po keturis naujus teiginius skirtingose kategorijose: „Mokymosi priemonė“ (*skaityčiau*); „Lavinamoji priemonė“ (*atlikti užduotis, kur kartais būna skirtos vaikams*); „Užkūrimo priemonė“ (*sudeginčiau*) ir „Valymo bei remonto priemonė“ (*nuneščiau į tualetą*). Prieš eksperimentą kategorijose „Pakavimo priemonė“ pasiūlė vieną teiginį (*suvynioti*

dovaną) bei „Kaip uždangalas“ (*padaryčiau kaip pagalvę ir paklodę lėlytei*), o jau po eksperimento nebeapasakė nieko.

Apibendrinant ikieksperimentinius ir poeksperimentinius rezultatus, galima pastebėti, kad poeksperimentiniai vaikų atsakymai, nors ir nedaug, yra gausesni, įvairesni. Sudėtinga nurodyti konkrečius eksperimentiniame ugdyme taikytus darbo metodus, kurie tiesiogiai veikė neverbalinio mąstymo kaitą, tačiau vienas iš argumentų – lengvesnis mąstymo gerėjimas, atminties lavinimas, kūrybiškumo atsiskleidimas, detalių naudojime bei nevaržoma kūrybinė veikla.

Grakauskaitė-Karkockienė (2002), cituodama Torrance (1978), Heath (1980), taip aiškina „gydomąjį kūrybos poveikį“: kūrybos procesas stimuliuoja smegenų kankorėžinę liauką, aktyvinančią visą endokrininę sistemą, kūrybinės veiklos metu „nuleidžiamas“ susikaupęs nerimas, labiau atsiskleidžia savasis „Aš“. Kūrybiškumą žadinantys pratimai didina toleranciją ir tarpusavio supratimą.

Apibendrinti šio tyrimo rezultatai leidžia patvirtinti hipotezę, kad nuosekliai ir kryptingai organizuojant dailės terapijos užsiėmimus, pedagogas gali ugdyti elgesio ir emocinių problemų turinčių ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumą ir kartu padeda vaikams spręsti jų emocines ir elgesio problemas, formuoja pozityvų ir objektyvų vaiko požiūrį į save ir kitus.

„Kūrybinė veikla – tarsi kaminas, išleidžiantis dūmus, kad jų neprisikauptų namuose“ (Grakauskaitė-Karkockienė, 2002, p. 46).

IŠVADOS

1. Mokslinėje ir metodinėje literatūroje apibrėžiamos tokios elgesio ir emocinių problemų turinčių vaikų elgesio valdymo pedagoginės priemonės:
 - Suaugusysis neturi asmeniškai priimti **agresyvaus vaiko** elgesio, suprasti, kad agresyvaus elgesio priežastys yra labai įvairios, suprasti vaiką, būti lankstus, pasitikėti savimi. Optimali aplinkinių reakcija į agresyvų veiksma turėtų būti nuosaikus ir tvirtas elgesio ribų priminimas. Tai – tinkamiausia pagalba ir gero elgesio modelis. Geriausia taktika – *ramiai ir tvirtai konstatuoti nusižengimą → paaiškinti, kodėl tai nepriimtina → taikyti disciplinavimo priemonę → nurodyti išeitį*. Tinkamo elgesio taisyklės turi būti: vaikui aiškios, t. y. atitikti jo supratimo lygį, vienodos ir nekintančios visiems grupės vaikams, sąžiningos.
 - **Hiperaktyviems vaikams** tiek ugdymo institucijose, tiek namuose svarbu sukurti ypatingą vaiką palaikančią, t. y. stiprinančią vaiko pasitikėjimą savimi, padedančią vaikui išlaikyti dėmesį, palaikyti jo motyvaciją ir pan., edukacinę aplinką, kuri iš pradžių padėtų kompensuoti negalės socialines-edukacines pasekmes, o ilgainiui ir sudarytų prielaidas ją įveikti. Jei į nepageidaujamą hiperaktyvaus vaiko elgesį reaguojama labai konservatyviai ir stereotipiškai, t. y. vaikui „klijuojamos“ jį žeminančios etiketės, vaiko negalė yra tik dar labiau pagilinama, o jo psichosocialinės raidos perspektyva komplikuojasi.
 - Bendraujant su **droviu vaiku** reikia suprasti, jog jas sunku kalbėti, kai kažkas jį stebi, į jį kreipia dėmesį. Prie tokio vaiko reikia priėti švelniai. Stiprinti tokio vaiko savivertę, jo pasitikėjimą savimi, komunikavimo įgūdžius gali padėti tokia kūrybinė veikla (piešimas, lipdymas), kurios rezultatai leidžia vaikui išgyventi sėkmės pojūtį, labai naudingos ekspresyvosios technikos. Pats kūrybinis procesas padeda „iškrauti“ vidinius išgyvenimus. Svarbu kalbinti tokį vaiką, kalbėtis su juo, net ir nesitikint atsakymo.
2. Ikimokyklinukų piešimo sesijos neturi apsiriboti įprastomis vaizdavimo priemonėmis (popieriumi, teptukais, dažais) – netradiciniai vaizdavimo būdai (teplionės, brūkšniavimas, keverzėjimas, monotipija, piešimas ant stiklo, pirštais, džiovintais lapais, biriomis medžiagomis, aplinkos daiktais ir pan.) padeda įgyti naujos patirties, kuri mažina sąmonės kontrolę, silpnina gynybos mechanizmus, skatina aktyvumą:
 - skatina veikti, padeda išlaikyti dėmesį,

- bendras piešimas sukuria problemine situaciją, kuri provokuoja vaikus užmegzti ir palaikyti tarpusavio santykius, ugdo vaikų gebėjimą veikti konflikto metu, užleisti arba išsaugoti pozicijas, tartis;
 - leidžia destruktivius veiksmus ir impulsus išreikšti socialiai priimtina forma;
 - padeda vaikui išvengti hipersocializacijos, įveikti prislėgtą nuotaiką ir baimes, sustiprinti pasitikėjimą savimi;
 - griežtų socialių elgesio nuostatų valdomiems vaikams piešimas pirštais yra puiki nerimastingumo, socialinių baimių, prislėgtumo profilaktikos ir korekcijos priemonė;
 - skatina nešablonišką mąstymą, padeda skleisti vaiko individualumui ir t. t.
3. Apibendrinus iki ir po eksperimento atliktų kūrybiškumo testų rezultatus, pastebimas poeksperimentinis pokytis vertinant visus tris rodiklius: *originalumas* – prieš eksperimentą 27–30 balai, po eksperimento 31–39 balai, *lankstumas* – prieš eksperimentą 14–22 balai, po eksperimento 24–28 balai; *lengvumas* – prieš eksperimentą 4–8 balai, po eksperimento 10–15 balų).
4. Nustatyti tokie eksperimente dalyvavusių vaikų asmenybiniai pokyčiai:
- Bendraudami su vaikais ar suaugusiais mandagiau kreipiasi į juos, rečiau besitaiko agresyvumo, labiau priima juos grupės vaikai į savo veiklas.
 - Kalba ramesniu tonu, dažniau būna linksmesni, padeda prašomi pagalbos, dalijasi savo priemonėmis su kitais vaikais.
 - Pastebimas didesnis pasitikėjimas savimi atliekant įvairias užduotis, drąsiau jas pristato grupės draugams, stengiasi išklausti kitus, gerbti kito nuomonę.
 - Prieš išsakydami savo mintis ar atlikdami užduotis pagalvoja, susikaupia, neberėkauja, neignoruoja, nesimuša ir nebebando kitiems vadovauti, tik patarti, ramiau elgiasi grupėje.
 - Vaikų kūrybiniuose darbuose pastebimas laisvumas, kūrybiškas darbo atlikimas, padaugėjo dekoratyvių detalių, spalvų kontrastų.

REKOMENDACIJOS

1. Siekiant didesnių ikimokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocinių problemų sprendimo būdų naudoti dailės terapijos raišką, kaip integralų ir efektyvų problemos sprendimo priemonę.
2. Dailės terapijos metu naudoti kuo įvairesnę vaizdavimo techniką, priemonių įvairovę, nes ji skatina veikti, padeda išlaikyti dėmesį.
3. Rengti ir organizuoti kuo daugiau kvalifikacijos tobulinimo programų dailės terapijos specialistams, bei kaupti šia tema specialiąją literatūrą, kad suvienyti šioje srityje dirbančius specialistus, įgaunant vis naujesnių ir efektyvesnių dailės terapijos panaudojimo galimybių, ugdymo metodikų ir programų.
4. Įteisinti visuose darželiuose dailės terapeuto specialybę (skiriant laiką ir atskirą patalpą), supažindinant ir jos pagalba sprendžiant ikimokyklinio amžiaus vaikų elgesio ar emocines problemas, nes šios problemos yra koreguojamos individualiai ar grupėse, kurios pagerina vaiko savikontrolę, sumažina agresyvumą, pagerina socialinius įgūdžius, padidina pasitikėjimą savimi.

LITERATŪRA

1. Abromaitienė, L. (2006). *Mokinių delinkventinio elgesio problemos mokykloje ir jų sprendimo galimybės*: Mokomoji medžiaga. Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
2. Achenbach, T. M. & Rescorla, L. A. (2001). *Manual for the ASEBA School-Age Forms & Profiles*. Burlington, VT: University of Vermont Research Center for Children, Youth, and Families.
3. Ališauskas, A. (2002). *Vaikų raidos ypatingumų ir specialiųjų ugdymo(si) poreikių įvertinimas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
4. Almonaitienė, J. (2000). Šiuolaikinis požiūris į kūrybiškumo ir jo įvertinimo problemas. *Psichologija*. Nr. 21. P. 82–90.
5. Barkauskienė, R., Dervinytė-Borganzoni, A., Bieliauskaitė, R., Jusienė, R., Raižienė, S. (2009). Ankstyvosios vaikų aktyvumo ir dėmesio sutrikimo diagnostikos galimybės. *Medicina*. Nr. 45(10) P. 764–771.
6. Becker-Textor, I. (2001). *Kūrybiškumas vaikų darželyje*: Metodiniai nurodymai, kaip ugdyti vaikų intelektą vaikų darželyje. Vilnius: Presvika.
7. Bédard, N. (2009). *Vaikų piešiniai*: Kaip juos suprasti. Vilnius: Baltos lankos.
8. Benoit, J.-A., Pettinati G. (2012). *Nupiešk man avį*: Iššifruokite vaiko piešiniuose slypinčią informaciją. Vilnius: Baltos lankos.
9. Berns, B. (2009). *Vaiko socializacija*: Šeima, mokykla, visuomenė. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
10. Bitinas, B. (2006). *Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas*. Vilnius: Kronta.
11. Brazauskaitė, A. (2004). *Vaikų dailės terapinis aspektas*. Vilnius: Kronta.
12. Bražienė, N., Mockienė, D., Bružienė, V. (2008). Agresija kaip specifinė vaiko elgesio forma: teorinis aspektas. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. Nr. 1 (17). P. 64–68.
13. Bražienė, N., Mockienė, D. (2008a). Agresyvių vaikų socializacijos teoriniai pagrindai. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. Nr. 2 (18). P. 55–63.
14. Bražienė, N., Nemaniūnienė, R. (2011). Possibilities for management of conflicts among pre-school age children by applying methods of work with fairy-tales. *Social welfare interdisciplinary approach*. Nr. 1(1). P. 98–111.
15. Bražienė, N., Songailienė, R. (2011). Ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ir socializacijos ugdymas pedagoginės meno terapijos metodais: kokybinis tyrimas. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. Nr. 2(31). P. 63–72.
16. Bražienė, N. (2012). Ugdomoji meno terapija skatinant ikimokyklinio amžiaus tarpsnio vaikų kūrybiškumą [Žiūrėta 2014-03-18]. Prieiga internete:

- <http://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/specialistams/ugdomoji-meno-terapija-skatinant-ikimokyklinio-amziaus-tarpsnio-vaiku-kurybiskuma/12348>.
17. Černius, V. J. (2006). *Žmogaus vystymosi kelias. Nuo vaikystės iki brandos*. Kaunas: Pasaulio lietuvių centras.
 18. Dalley, T. (2004). *Dailė kaip terapija*. Vilnius: Apostrofa.
 19. Dervinytė-Bongarzoni, A. (2008). *Pagalbos galimybės aktyvumo ir dėmesio sunkumų turintiems vaikams: Metodinės rekomendacijos mokyklų specialistams*. ŠMM, Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. Prieiga per internetą:
<http://portalas.emokykla.lt/Documents/Metodiniai%20leidiniai/SPPC/pagalbos%20galimybes.pdf>
 20. Diomšina, B., Vyčiniienė, D. (2008). Vaikų ir paauglių nerimo sutrikimai. Psichoterapijos kryptys. *Medicina*, 38(4). P. 466–470. Prieiga per internetą:
<http://medicina.kmu.lt/0204/0204-171.pdf>
 21. Dodge, D. T., Colker, L. J., Heroman, C. (2007). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymas*. Vilnius: Presvika.
 22. Dumčienė, A. (2001). *Kūrybingumo ugdymo aspektai*. Kaunas: LKKA.
 23. Dvarionas, Dž. (2002). Žaidimo terapija dirbant socialinį darbą su vaikais. *Medicina*, 38(4). P. 370–378. Prieiga per internetą: <http://medicina.kmu.lt/0204/0204-031.pdf>
 24. Garckija, R., Pilkauskaitė-Valickienė, R. (2011). Ikimokyklinio amžiaus vaikų elgesio problemos. [Žiūrėta 2014-03-03]. Prieiga per internetą:
<http://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/bendri-straipsniai/ikimokyklinio-amziaus-vaiku-elgesio-problemos/8780>.
 25. Geležinienė, R., Gerulaitis, D. (2009). *Kūrybiškumas ir socialinė integracija*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
 26. Geležinienė, R. (2011a). Elgesio ir emocijų sutrikimų turinčio mokinio ugdymo proceso modeliavimas. *Profesinės studijos: teorija ir praktika*. Nr. 8. P. 137–144.
 27. Geležinienė, R. (2011b). Elgesio ir emocijų sutrikimų turinčio mokinio įgalinimas skatinant dalyvavimą ugdymo procese. *Specialusis ugdymas*. Nr. 1(24). P. 128–138.
 28. Gervytė, J., Justickis, V. (2011). Psichologinės pagalbos galimybės vaikams, turintiems emocijų bei elgesio problemų: dialektinės elgesio terapijos efektyvumo analizė. *Socialinis darbas*, 1. P. 120–127.
 29. Grakauskaitė-Karkockienė, D. (2013). Meno terapijos taikymas psichologijos paskaitose. *Meno terapija: realijos ir perspektyvos*: Tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga. P. 35–41. Šiauliai: Lietuvos meno terapijos asociacija. ŠU Tęstinių studijų institutas.
 30. Grakauskaitė-Karkockienė, D. (2002). *Kūrybos psichologija*. Vilnius: VPU leidykla.

31. Grakauskaitė-Karkockienė, D. (2006). *Kur dingsta kodėlčiukai?:* Kūrybiškumo ugdymo pagrindai. Vilnius: VPU leidykla.
32. Grakauskaitė-Karkockienė, D. (2010). Kūrybiškumo ugdymas: teoriniai ir praktiniai aspektai. *Ugdymo psichologija*. Nr. 21. P. 66–74.
33. Grygutis, J. (2013). Agresyvus vaikas: ką daryti? [Žiūrėta 2014-03-04]. Prieiga per internetą: <http://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/teveliams/-agresyvus-vaikas-ka-daryti/14954>.
34. Grudžinskytė, A., Norvilienė, A., Grudžinskienė, V. (2009). 5–6 metų vaikų kūrybiškumas: pedagogų ir tėvų požiūris. *Pedagogika*. Nr. 96. P. 95–102.
35. Hallahan, D. P., Kauffman, J. M. (2003). *Ypatingieji mokiniai:* Specialiojo ugdymo įvadas. Vilnius: Alma litera.
36. Ignatavičienė, E. (2011). Mokyklinis dailės terminų žodynas. Vilnius: UGDA.
37. Jovaiša, L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
38. Justickis, V., Gervytė, J. (2011). Psichologinės pagalbos galimybės vaikams, turintiems emocijų bei elgesio problemų: dialektinės elgesio terapijos efektyvumo analizė. *Socialinis darbas*. Nr. 10 (1). P. 120–127.
39. Juškuvienė, R., Luneckienė, A., Palačionienė, L., Petrilionienė, B. (2008). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos ir elgesio sutrikimų, ugdymas:* Metodinės rekomendacijos ikimokyklinio ugdymo pedagogams ir tėvams. Vilnius: Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.
40. Kaffemanienė, I., Tereikienė, V. (2003). Ikimokyklinio amžiaus vaikų emocinės raidos ir elgesio sutrikimų korekcija. *Specialusis ugdymas*. Nr. 1(8). P. 15–30.
41. Kačiušytė-Skrantai, L., Brazauskaitė, A. (2003). Emocinė ir socialinė parama vaikui, taikant meno terapijos metodus ir principus. *Mano vaikai*. (Sud. O. Monkevičienė). Kaunas: Šviesa.
42. Karkockienė, D., (2010). Kūrybingumo ugdymo galimybės ir metodai. [Žiūrėta 2014-03-14]. Prieiga per internetą: <http://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/specialistams/kurybingumo-ugdymo-galimybes-ir-metodai/3702>.
43. Kučinskienė, R. (2006). *Dailės terapija:* Seminarų užrašai. Vilnius: Kronta.
44. Lebedeva, L. (2013). *Dailės terapija: teorija ir praktika*. Kaunas: Žmogaus psichologijos studija.
45. Leliūgienė, M. (2002). *Dailės terapijos taikymo galimybės*. Vilnius: Rafaelis.
46. Lesingvienė, S., Karalienė, V. (2008). *Emocinės raidos įtaka tolimesniam vaiko asmenybės vystymuisi:* Metodinės rekomendacijos. Vilnius: ŠMM, Specialiosios

- pedagogikos ir psichologijos centras.
47. Lupeikytė, I. (2000). Drovūs vaikai, jų pažinimas. *Pedagogika*. Nr. 41. P. 25–32. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2000~1367156396432/DS.002.0.01.ARTIC>
 48. Malinauskienė, D. (2010). Ikimokyklinio ugdymo pedagogų profesinės kompetencijos: diagnostinis aspektas. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. Nr. 19. P. 102–114.
 49. Mankauskienė, J., Vaitkevičienė, A. (2009). Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybingumo pokyčiai taikant dailės terapijos metodus. *Specialusis ugdymas*. Nr. 2 (21). P. 125–130.
 50. Marder, L. (2010). *Spalvotas pasaulis: Ikimokyklinio ir jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų grupinė dailės terapija*. Vilnius: Presvika.
 51. Maslow, A. H. (2006). *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa.
 52. *Metodinės rekomendacijos ikimokyklinio ugdymo programai rengti*. (2006). Vilnius: ŠMM.
 53. Mielke, U. (1997). *Geriau supraskime sunkius vaikus*. Vilnius: Lektūra.
 54. Myers, D. (2000). *Psichologija*. Vilnius: Poligrafija ir informatika.
 55. Monkevičienė, O. (2011). Hiperaktyvus vaikas – iššūkis tėvams? [Žiūrėta 2014-03-09]. Prieiga per internetą: <http://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/teveliams/hiperaktyvus-vaikas-issukis-tevams/5433>
 56. Montessori, M., (2000). *Vaikystės paslaptis*. Kaunas: Šviesa.
 57. Nasvytienė, D., (2005). *Vaiko elgesio ir emocinės problemos: Kontekstas, psichologinis įvertinimas ir pagalba: Metodinis leidinys aukštajai mokyklai*. Vilnius: VPU leidykla.
 58. Nasvytienė, D. (2011). Agresyvus vaiko elgesys grupėje: glausti ar bausti? Prieiga per internetą: <http://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/specialistams/agresyvus-vaiko-elgesys-grupeje-glausti-ar-bausti/4663>
 59. *Neformaliojo vaikų švietimo koncepcija*. (2012). [Žiūrėta 2014-03-09]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/neformalus%20ugdymas/KONCEPCIJA%202012%2003%2029%20isak%20Nr.%20V-554.pdf>
 60. Oaklander, V. (2007). *Langas į vaiko pasaulį*. Kaunas: Žmogaus psichologijos studija.
 61. Oaklander, V. (2012). *Paslėpti lobiai: Vaiko vidinio pasaulio žemėlapis*. Kaunas: žmogaus psichologijos studija.
 62. Petruolytė, A. (2001). *Kūrybiškumo ugdymas mokant*. Vilnius: Presvika.
 63. Pileckaitė-Markovienė, M. (2011). Kaip vaikas mokosi agresyvaus elgesio? [Žiūrėta

- 2014-03-09]. Prieiga per internetą:
<http://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/teveliams/kaip-vaikas-mokosi-agresyvaus-elgesio-/2492>
64. Piščalkienė, V. Merkys, G. (2003). ADHD sindromas – iššūkis ugdymo mokslui ir praktikai. *Specialusis ugdymas*. Nr. 2(9). P. 173–182.
65. Piščalkienė, V., Merkys, G., Bražienė, N. (2007). Socioedukacinio darbo su vaikais, turinčiais aktyvumo ir dėmesio sutrikimą, ypatumai: diagnostinės–eksperimentinės studijos rezultatai. *Socialinis darbas*. Nr. 6(1). P. 113–125.
66. Purvinaitė, R. M., Bružaitė, R. (2009). Meno terapijos įtaka gyvenimo kokybei sergant psichikos liga. *Socialinis ugdymas*. Nr. 7 (18) P. 52–123.
67. *Psichologijos žodynas*. (1993). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
68. Ruškus, J., Žvirdauskas, D., Zybartas, S. (2011). *Ikimokyklinis priešmokyklinis ugdymas Lietuvoje: Būklės ir galimybių tyrimas*. Kaunas: VDU.
69. Ruzgienė, A., Petružienė, S. (2005). *Vaikas ir aplinka*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
70. Rogers, C. R. (1985). *On becoming a person: therapist's view of psychotherapy*. Boston: Houghton Mifflin.
71. Songailienė, R., Bražienė, N. (2011). Ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ir socializacijos ugdymas pedagoginės meno terapijos metodais: kokybinis tyrimas. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. Nr. 2 (31). Šiauliai: Šiaulių universitetas. P. 63–72.
72. *Specialusis ugdymas(is), mokymosi ir švietimo pagalba*. [Žiūrėta 2014-03-09]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/web/lt/smm-svietimas/specialusis-ugdymasis-mokymosi-ir-svietimo-pagalba>
73. Thériault, Ch. (2009). *Vaikų konfliktai*. Vilnius: Baltos lankos.
74. Tamulienė, V. (2006). *Ornamentas ir dekoratyviniai darbai*. Šiauliai: Lucilijus.
75. Vaicekauskienė, V., (2009). *Kūrybingumo (ne)ugdymas mokykloje*. Švietimo plėtros centras. Vilnius: Petro Osferas.
76. Vaitekonienė, V. (2001). Vaikų agresyvaus ir delinkventinio elgesio psichologinės priežastys: ryšys tarp delinkventinio elgesio ir šeimos įtakos. Iš: *Delinkventinio elgesio prevencijos principai kvalifikacijos kėlimo kursų nepilnamečių kriminalinė justicija paskaitų medžiaga*. Vilnius: Vidaus reikalų ministerija.
77. Vaitkevičius, J. (1995). *Socialinės pedagogikos pagrindai*. Vilnius: Egalda.
78. Valytė, L. (2008). *Vaikų emocijų ir elgesio problemų kitimas, taikant žaidimų terapiją (pagal A. Adler teoriją)*: Magistro baigiamasis darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga per internetą: <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa->

79. Vengeris, A. (2007). *Psichologiniai piešinių testai*. Vilnius: Presvika.
80. Žukauskienė, R. (2007). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.
81. Вачков И. В. (2001). Технология проведения группового тренинга. *Школьные технологии*, 1, p. 123–132.
82. Хухлаева, О., (2001). Классификация нарушений. *Школьный психолог*, 41. [Žiūrėta 2014-03-06]. Prieiga per internetą: <https://psy.1september.ru/article.php?ID=200104105>.
83. Капская, А. Ю., Мирончик, Т. Л. (2006). *Планета чудес*. Санкт-Петербург: Речь.
84. Киселева, М. В. (2006). *Арт-терапия в работе с детьми: руководство для детских психологов, педагогов, врачей и специалистов, работающих с детьми*. Санкт-Петербург: Речь.
85. Киселева М. В. (2007). *Арт-терапия в практической психологии и социальной работе*. Русский: Речь
86. Тамберг, Ю. Т. (2002). *Развитие творческого мышления ребёнка*. Санкт-Петербург: Речь.
87. Пурнис, Н. (2008). *Арт-терапия: Аспекты трансперсональной психологии*. Санкт-Петербург: Речь.

SUMMARY

Increasing numbers of children, having behavior and emotion issues, brings the need of their creativity and ability to be crucially encouraged while still in preschool, which allows the child to reason and find different solutions when facing difficulties, education, both now and in the future. Creativity can be defined as "the art of creating life," and is closely related to one of the pre-school age group children's education technologies - therapeutic education. After evaluating the *research problem* - acclaimed behavioral and emotional problems in preschool-age children with educational opportunities for creativity through art therapy techniques, provided the *research aim* – to assess the impact of art therapy to preschool children's (having the behavior and emotion issues) creativity in the context of their personal and behavioral changes. Empirical *objectives* have been provided to achieve the aim: 1) in the context of behavioral and emotional adjustment, to highlight specific art therapy approaches and techniques having a potential impact to pre-school children's creativity; 2) to evaluate the art therapy approaches and techniques used in the experiment in collaboration with children's creativity variables (thinking *originality*, *lightness* and *flexibility*); 3) to describe the emotional and behavioral problems with children of preschool age, their personality and behavioral changes before and after the experiment. *Methods* used in the study: one alternative experiment, observation, testing, children's creative performance results' (drawings) analysis and interpretation, statistical data evaluation. Experiment performed on four Mažeikiai town's pre-school children, from the same preschool, all at the age of six. After summarizing the results, it can be said that the *hypothesis* – educator, consistently and purposefully organizing art therapy classes, would develop preschool children's, having behavioral and emotional problems, creativity and also facilitate the children to deal with their emotional and behavioral problems, to form a positive and objective approach of the child to himself and others - has been confirmed. Before and after the creativity test experiment scores changed: *originality* - from 27-30 points to 31-39 points, *flexibility* - from 14-22 points to 24-28 points; *task ease* - from 4-8 points to 10-15 points. Personality changes identified from the children taking part in this experiment: while communicating with others they behave more politely, they are more often included to other group works by other children; these children talk in a more calm voice, are happy more often, helpful if asked, share their equipment with other children; noticeably increased self-confidence, trying to listen, respect others; they think before expressing their thoughts or performing tasks, accumulate, do not shout, do not ignore, do not fight and are not trying to lead others, only to advise, behave more calmly in a group.

Key words: behavioral and emotional problems, creativity, education, art therapy.

PRIEDAI

ŠIAULIŲ
UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS

PAŽYMĖJIMAS

Esmeralda Butaitė

2014 m. vasario 7–14 d. dalyvavo
mokslinėje-praktinėje konferencijoje

Vaikystė ir ugdymas – 2014

ir pristatė pranešimą tema

***Ugdomasis dailės terapijos aspektas,
dirbant su ikimokyklinio amžiaus
vaikais***

Edukologijos fakulteto dekanė
doc. dr. Erika Masiliauskienė

2014 m. vasario 7 d., Šiauliai
Registracijos Nr. EDIP-16

ŠIAULIŲ
UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS

PAŽYMĖJIMAS

Esmeralda Butaitė

2014 m. vasario 7–14 d. dalyvavo
mokslinėje-praktinėje konferencijoje
Vaikystė ir ugdymas – 2014
ir pristatė pranešimą tema
***Ugdomoji dailės terapija Mažeikių
lopšelyje-darželyje „Gintarėlis“***

Edukologijos fakulteto dekanė
doc. dr. Erika Masiliauskienė

2014 m. vasario 7 d., Šiauliai
Registracijos Nr. EDIP-17

ŠIAULIŲ MIESTO SAVIVALDYBĖS ŠVIETIMO CENTRAS

Akreditacijos pažymėjimas AP Nr. 042 (ŠMM ministro 2011 m. vasario 21 d. įsakymas Nr. V-276)

ŠIAULIŲ LOPŠELIS-DARŽELIS „VARPELIS“

Pažymėjimas

2013-11-27 Nr. 80455

Pažymima, kad 2013 m. lapkričio 27 d.

Esmeralda Butaitė

dalyvavo 6 val. respublikinėje ikimokyklinio ugdymo įstaigų pedagogų
metodinėje – praktinėje konferencijoje

„Inovatyvios, kūrybiškumą skatinančios ugdymo technologijos“,

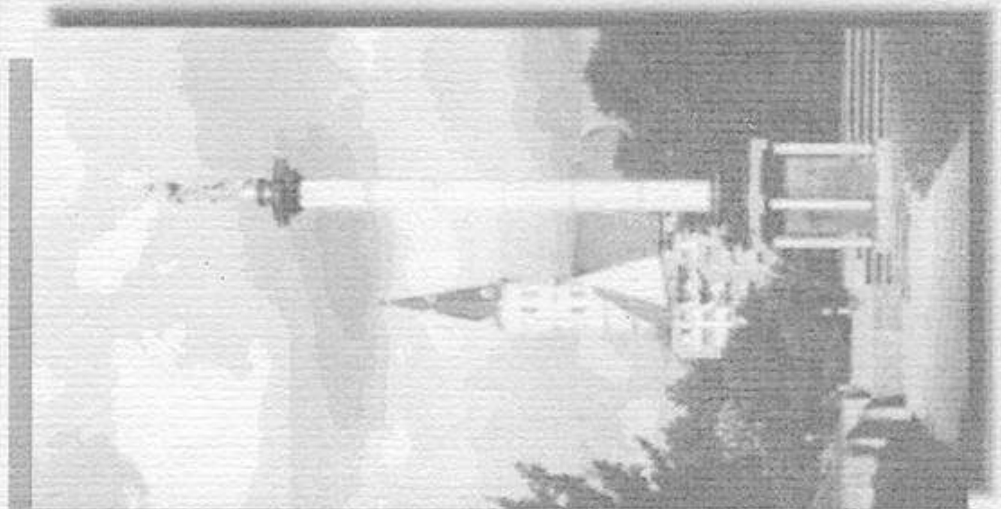
parengė ir pristatė pranešimą „Ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo
ugdymas taikant dailės terapijos metodus“

Direktorius

Artūnas Šarkus

Pakalnės 6A, 76393 Šiauliai, tel./faks. 8 41 526 045, mobil. +370 656 45 345, el. paštas: sv.centras@siauliai.lt www.svcentras.lt

Šiauliai

ŠIAULIŲ
UNIVERSITETAS
TESTINIŲ STUDIJŲ
INSTITUTAS

PAŽYMĖJIMAS

Nr. E-14-0038

Esmeralda Butaitė

2014 m. balandžio 4, 5 d. dalyvavo 24 val. kvalifikacijos tobulinimo seminare

"Įvadas į ekspresyviają meno terapiją"

- Išklausė 16 akad. val. trukmės kursą ir atliko 8 val. savarankiško darbo užduotis.
- Įgijo žinių apie ekspresyviosios meno terapijos istoriją, principus, pagrindines technikas, metodus ir kryptis.
- Tobulino gebėjimus praktiškai taikyti ekspresyviosios meno terapijos technikas ir metodus.

Direktorė

Institucija akredituota
AP Nr. 012

Lidija Ušeckienė

Programos registracijos Nr. 5933100210

Kopija tikra,
 Direktoriai: *[Signature]*
 Irena Buivydienė
 20.12.2013

**MAŽEIKIŲ LOPŠELIS – DARŽELIS „GINTARĖLIS“
 VAIKO GEROVĖS KOMISIJOS POSĖDŽIO
 PROTOKOLAS NR. 3
 2013 – 12 – 12**

Posėdžio pirmininkė – Sonata Jankauskienė
 Posėdžio sekretorė – Rūta Drungilienė

Dalyvavo: direktorė I. Buivydienė, logopedė S. Jankauskienė, auklėtoja R. Drungilienė, auklėtoja I. Zonienė, auklėtoja S. Kairienė, auklėtoja J. Gražienė, auklėtoja A. Buivydienė, mama V. Pinkauskienė.

DARBOTVARKĖ:

Vaikų, turinčių ugdymo(-si) sunkumų, elgesio ir emocinių problemų aptarimas.

SVARSTYTA.

Vaikų, turinčių ugdymo(-si) sunkumų, elgesio ir emocinių problemų aptarimas.

Pranešėja: [Redacted] (mamos naujovių), nesugeba apibendrinti gautos informacijos. Veikloje neaktyvi, nemoka apibūdinti įvairių objektų, reiškinių, jų atskirų požymių, palyginti daiktų, pasakyti, kur daugiau – mažiau. Neįsiment raiškių. Pasakojimams trūksta nuoseklumo. Fantazuodama remiasi realiais gyvenimo įgūdžiais, negeba pasakoti vaizdingai. Darbeliai neatlikti iki galo, jiems trūksta tvarkos. Fizinėje veikloje nepakanka koordinacijos. Mažai bendrauja su kolektyvo nariais, dažniausiai žaidžia viena. Kviečiama įsijungti į bendrą žaidimą noriai dalyvauja, bet pati niekada žaidimo neinicijuoja. Nepasitiki savimi, nesusikaupia, blaškosi įvairiose veiklose, nuolat šypsosi nors akys atrodo išsigandusios, dažnai prašo suaugusiųjų pagalbos. Jautri, gilinasi ne tik į savo pačios, bet ir kitų vaikų jausmus, dažnai verkia“.

Pranešėjas: logopedė S. Jankauskienė įvardijo mergaitės kalbos trūkumus bei supažindino su [Redacted]

Pranešėjas: [Redacted] „Tevai išsiskirti. Mergaitė turi [Redacted] ir dvi sėdintis seseris. Bendravimui [Redacted]. Dukra yra pakankamai savarankiška, lengvai bendrauja su [Redacted], konfliktinėse situacijose sugeba savimi pasirūpinti, kreipdamasi pagalbos į suaugusius. Tikiuosi, jog darželyje dukra įgys gražaus bendravimo su kitais vaikais įgūdžių. Sutinku, kad dukrai reikalinga specialistų pagalba“.

Pranešėjas: [Redacted] I. Gražienė apibūdino [Redacted] [Redacted] [Redacted] [Redacted] [Redacted] [Redacted]. Dažnai kalba [Redacted] [Redacted] [Redacted] [Redacted] [Redacted], net šaukia. Dažniausiai būna konfliktinių [Redacted] iniciatorė, tačiau tuo kaltina grupės draugus. Nevengia fizinės prievartos kitų vaikų atžvilgiu: pastumia, muša. Dažnai blogos nuotaikos, retai šypsosi, atsikalbinėja, nemandagiai kalba su kitais. Dėl to ji nesugeba užmegzti ir išlaikyti draugiškų santykių su bendraamžiais. Dažniausiai žaidžia viena. Nemotyvuota mokymuisi: ugdomojoje veikloje dalyvauja nenoriai, sunkiai susikaupia, elgiasi inertiškai. Padrikai reiškia mintis. Jos kalba skurdi, mažai

apibendrinamųjų žodžių. Dėl mąstymo inertiškumo nesugeba panaudoti jau turimas žinias naujose, neįprastose situacijose. Sielojasi dėl nesėkmių, emocijoms ir valiai būdingas egocentriškumas, savikritikos stoka“.

Pranešėjas: logopedė S. Jankauskienė įvardijo mergaitės kalbos trūkumus bei supažindino su numatoma teikti pagalba.

Pranešėjas: grupės auklėtoja [redacted] apibūdino savo ugdytinę [redacted] pilnoje šeimoje. [redacted] dirba pardavėja, tėtis – vadybininkas. [redacted] vaiko kartu. Apie tai byloja „draugiškas“ [redacted] mama savo dukters ugdymo klausimus „atiduoda“ [redacted] mama mažai. Šeimoje per mažai ugdomi vaiko higienos, [redacted] įgūdžiai.

[redacted] sukaupti. Ji blaškosi, neišklauso užduočių iki galo. Per mažai domisi aplinka, nepastebi jos pasikeitimų. Sunkiai apibūdina įvairius daiktus, atskirus jų požymius, negalima [redacted] pagal aukštį, dydį. Neįvardija reiškinų priežastingumo.

Atėjusi į grupę [redacted] nelabai bendrauja su suaugusiais, nei su grupės vaikais. Nedraugiška, [redacted] bendrauti ir bendradarbiauti, nelaiminga ir paniurusi. Tokią ją dažniausiai mato kiti grupės vaikai. Labai ryškiai reiškia ne tik neigiamas, bet ir teigiamas savo emocijas: džiaugiamasi pieja, šokinėja, o supykusi – verkia, spyriojasi, mušasi. Grupėje draugų beveik neturi. Kartais tampa iniciatyvą, sukuria žaidybines situacijas. Tačiau dažniausiai jos supykęs, ir [redacted] ima garsiai verkti, aukščiau pakeltu tonu, ginčijasi. Mergaitė trūksta patikėjimo savimi. Auklėtojoms dažnai tenka ją skatinti užbaigti darbus iki galo“.

Pranešėjas: logopedė S. Jankauskienė įvardijo mergaitės kalbos trūkumus bei supažindino su numatoma teikti pagalba.

Pranešėjas: grupės auklėtoja I. Buivytė [redacted] Auga pilnoje šeimoje. Turi [redacted] bendraujanti [redacted]

[redacted] susitarimams, muša kitus vaikus, agresyviai atsako į jų klausimą, kodėl mušasi? Labiausiai mėgsta spardyti kamuolį. Ugdymo užduočių metu sunkiai sukaupia ir ilgesnį laiką išlaiko dėmesį. Jam nepavyksta apibendrinti daiktų atskirų požymių. Iš keblių situacijų stengiasi išsisukti sukčiaudamas. Mažai dėmesio rodo naujovėms. Pasakodamas istoriją nukrypsta nuo temos. Nenoriai bendradarbiauja, šaiposi iš kitų vaikų nesėkmių. Supykęs garsiai reiškia savo neigiamas emocijas, skriaudžia kitus vaikus, elgiasi agresyviai, keikiasi.

Grupės vaikų teigimu, net žaidimų metu jis vaizduoja blogą vaiką, išdykauja, bėgioja, spardosi, sako negražius žodžius, būna nelinksmas“.

Pranešėjas: logopedė S. Jankauskienė įvardijo berniuko [redacted] trūkumus bei supažindino su numatoma teikti pagalba.

Pranešėjas: grupės auklėtoja [redacted] Auga pilnoje šeimoje, turi vyresnį brolį, [redacted] vykęs uždarbiauti [redacted] į užsienį. Jis - šaltkalvis [redacted] netrukdytų, leidžia [redacted] labai pasiilgsta savo [redacted] pirmiausiai. Su mama [redacted] šaltesni. Šeimoje per menkai [redacted] berniuko higienos įgūdžiai.

Tiek kieme, tiek ir darželyje berniukas turi nemažai draugų. Grupėje mėgta būti lyderis, konkuruoja ir pyksta, jei jam vadovuoja kiti vaikai. Iškilusias problemas sprendžia naudodamas fizinę jėgą. Jei aplinkybės susiklosčius taip, kaip jis nori, nebeleidžia užsipirkti ir nebesikalba. Labai aktyvus (ypač sportuodamas), nemorama. II karto imasi kelių darbų ir jų neafinigia. Mėgta išaukštinėti. Gėda bendradarbiauti su kitais, jiems padėti.

Atliekant ugdymo užduotis sunkiai suskaičia dėmesį, nesiklauso, kas jam sakoma. Sunkiai susako atskirus daiktų požymius, sąvokas, nesidomi raidėmis, kalba nesiliai, išdėstas skurdis. Pasikodamas blaivosi, kalbidamas nekonzentruoja įvygėnio. Mėgta piešti, noriai pasakoja apie savo piešinius. Atlikdamas kūrybines užduotis bando įvairias atlikimo technikas, eksperimentuoja, tyrinėja. Naudojasi turima patirtimi, vadinuoja jį supantį pasaulį.

Pranešėjas: logopedė S. Jankauskienė įvardijo berniuko kalbos trūkumus bei supažindino su numatoma teikti pagalba.

Pranešėjas: grupės auklėtoja S. Karasonė apibūdino savo ugdytoją Dainilą Gerasen. „Šeima pilna, trys vaikai, vyresnio brolio ir dvyrių seseris. Mama – namų šeimininkė, tėvis dirba užsienyje varamėdiniu. Anot mamos, Dainilius yra išdykęs, bet aktyviai labiausiai mylimas šeimoje vaikas.

Grupėje daugiausiai bendrauja su mergaitėmis. Judrus, mėgta sportinius užsiėmimus, piešti, dainuoti, kukti ir „mokytis rašyti“. Kūrybines užduotis atlieka kruopščiai, bet pristatydamas juos kieme, vertina labai kritiškai, nepasitiki savimi. Labai nestabilios emocijos. Vaikas gali „ir juoktis, ir verkli vienu metu.“ Paprašytas paaiškinti, kodėl kartais blogai elgiasi, užsisikandžia, nebebendrauja. Nemoka pralaimėti. Turi nepaaiškinamų baimių, jį dažnai reikia padrašinti“.

NUTARTA.

Supažindinti tėvus su vaikų ugdymo(-si) sunkumais ir, gavus jų sutikimą, teikti logopedo pagalbą bei taikyti dailės terapijos užsiėmimus.

Posėdžio pirmininkė

Posėdžio sekretorė

Sonata Jankauskienė

Rūta Drungilienė

ATENA 6 M.

1. Laisvasis piešimas

2. Neegzistuojantis gyvūnas

3. Piešimas dviese vienu teptuku (su Marta)

4. Transformacija

5. Mano jausmai (negatyvus)

6. Autoportretas

7. Mano kaukė

8. Mano bloga diena

9. Mano gera diena

9. Emocijų kampelis

11. Mano svajonė

12. Dailės terapijos užsiėmimuose išmokau...

DOMAS 6 M.

1. Laisvasis piešimas

2. Neegzistuojantis gyvūnas

3. Piešimas dviese vienu teptuku (su Mantu)

4. Transformacija

5. Mano jausmai (negatyvus)

6. Autoportretas

7. Mano kaukė

8. Mano bloga Diana

9. Mano gera diena

10. Emocijų kampelis

11. Mano svajonė

12. Dailės terapijos užsiėmimuose išmokau...

1. Laisvaisis piešimas

2. Neegzistuojantis gyvūnas

3. Piešimas dviese vienu teptuku (su Domu)

4. Transformacija

5. Mano jausmai (negatyvūs)

6. Autoportretas

6. Mano kaukė

8. Mano bloga diena

10. Mano gera Diana

10. Emocijų kampelis

11. Mano svajonė

12. Dailės terapijos užsiėmimuose išmokau...

MARTA 6 M.

1. Laisvasis piešimas

2. Neegzistuojantis gyvūnas

2. Piešimas dviese vienu teptuku (su Mantu)

4. Transformacija

5. Mano jausmai (negatyvus)

6. Autoportretas

6. Mano kaukė

8. Mano bloga diena

8. Mano gera Diana

10. Emocijų kampelis

12. Mano svajonė

12. Dailės terapijos užsiėmimuose išmokau...

Vienos alternatyvos eksperimento elgesio ir emocinių problemų turinčių ikimokyklinio amžiaus tarpsnio vaikų kūrybiškumo ugdymo dailės terapijos metodais programa „Spalvota mano diena“

Nr.	Užsiėmimo tema	Priemonės	Pagrindinė veikla	Tikslai	Vaikų įsitraukimo į veiklą bendra charakteristika
1.	Laisvasis piešimas	Įvairaus dydžio formato piešimo lapai, flomasteriai, akvarelė, guašas, spalvoti pieštukai, įvairaus storio teptukai, vandens indeliai, servetėlės, prijuostės.	Savo nuožiūra pasirinkti piešimo priemones. Atsipalaiduoti ir kurti spalvomis. Piešti. Pasidalyti su grupe savo emocijomis apie nupieštą piešinį. Įvardyti, kokias emocijas, nuotaikas ir jausmą buvo pasirinkta viena ar kita spalva. Sukurti piešinio istoriją.	1. Sudominti vaikus kūrybiniu procesu, sužadinti smalsumą. 2. Lavinti vaizduotę, smulkiąją motoriką. 3. skatina spontaniškumą, refleksiją, padeda pastebėti vaiko ypatumus, problemų pobūdį.	Sunkiai sekėsi susikaupti, pasirinkti vietas kūrybiniam darbui atlikti, spalvas. Dirbo triukšmaudami. Visi noriai pasakoja apie savo piešinius. Džiaugėsi savo darbu.
2.	Neegzistuojantis gyvūnas	A4 formato popieriaus lapai, spalvoti pieštukai, flomasteriai, akvarelė, guašas.	1. Norimo gyvūno įsivaizdavimas. 2. Gyvūnų repertuaro praplėtimas, lanksčios vaidybos lavinimas. 3. Pokalbis, individuali meninė raiška, aptarimas.	1. Formuoti gebėjimą sukurti realiame gyvenime neegzistuojamą gyvūną. 2. Teigiamos emocinės nuotaikos kūrimas. 3. Ugdyti(s) gebėjimą perteikti emocijas ir jausmus.	Patiko pasiūlyta tema, įdėmiau klausėsi. Kūrybinė užduotis suteikė daug teigiamų emocijų. Pradėjo diskutuoti, klausinėti, įsitraukti į veiklą.
3.	Piešimas dviese vienu teptuku	A4, A3 (pasirinktinai) formato piešimo lapai (po vieną lapą porai), guašas, akvarelė, įvairaus storio teptukai, vandens indeliai, servetėlės, prijuostės.	1. Individualių gebėjimų parodymas. 2. Pokalbis, individuali meninė raiška, aptarimas. 3. Supratimas, kad galima susitarti, palaukti, kol piešinio draugas piešia, nepykėti, netrukdyti.	1. Bendravimas (socialinis jautrumas): padėti atpažinti savo ir kito privalumus ir trūkumus; išmokyti numatyti savo elgesio padarinius; išugdyti nuojautą, dėmesingumą, įžvalgumą, atsakingumą; išugdyti toleranciją, orumą, pagarbą; sustiprinti pasitikėjimą savimi; lavinti vaizduotę ir kūrybiškumą; užleisti arba išsaugoti pozicijas, tartis. 2. Gebėjimo modeliuoti įvairias situacijas formavimas 3. Teigiamos emocinės nuotaikos kūrimas. 4. Bendravimo ir bendradarbiavimo puoselėjimas.	Kūrybinė užduotis suteikė daug teigiamų emocijų. Pastebima, kad vaikai vis labiau laukia dailės terapijos užsiėmimų. Drąsiai reiškė savo mintis, svajones. Visi vaikai susikoncentravo. Įsitraukė į diskusiją, teigdami, kad jiems patinka piešti, kurti.
4.	Transformacija	A4 formato piešimo popieriaus lapai, guašas, akvarelė, teptukai,	Išsirinkti norimos spalvos pieštuką. Susikaupti, nusiteikti piešti emocijas ir jausmus. Ekspresyviai piešti. Piešti	1. Ugdyti savireguliaciją: mokytis valdyti emocijas ir jausmus, susikaupti, sutelkti dėmesį; ugdyti(s)	Kūrybinė užduotis suteikė daug teigiamų emocijų. Vaikų susidomėjimas dailės terapijos

		vandens indeliai, servetėlės, prijuostės.	nedarbine ranka, užsimerkus. Įžvelgti, kas slypi po „makalyne“: simbolį, daiktą. Išryškinti atrastą simbolį, daiktą kitos spalvos pieštuku. sugalvoti pavadinimą, pristatyti darbą grupei.	jautrumą, nuovoką, atsakomybę už poelgius, pasitikėjimą savimi. 2. Tyrinėti vidines problemas, jausmus, asmeninius vaiko išgyvenimus.	užsiėmimais labai sparčiai auga. Drąsiau išreiškia savo mintis, svajones. Visi vaikai labiau susikoncentravo. Įsitraukė į diskusiją, teigdami, kad jiems patinka piešti, kurti, atrasti kažką naujo, žaisti spalvomis.
5.	Mano jausmai	A4 formato piešimo lapai, flomasteriai, kreidelės, piešti vandeniniais dažais skirti teptukai, vandens indeliai, servetėlės, prijuostės.	Prisiminti nemalonias situacijas, atpažinti ir įvardyti patirtas emocijas. Įsiklausyti į save. Intuityviai parinkti spalvas norimai išreikšti emocijai. Ekspresyviai piešti siekiant išreikšti negatyvias emocijas. Atliekamu ritualu sunaikinti nupieštas negatyvias emocijas. Įvardyti savo išgyvenimus ir palyginti juos: kaip jautėsi, kai piešė negatyvias emocijas ir kai jas sunaikino.	1. Stiprinti savivoką: mokytis atpažinti emocijas; mokytis valdyti negatyvias emocijas; ugdyti(s) jautrumą, „vidinę klausą“, atsakomybę už pasirinkimą, pasitikėjimą savimi. 2. Efektyvus koreguojant vaikų bendravimo problemas, baimes, esamas agresijas.	Kūrybinė užduotis suteikė daug teigiamų emocijų. Pastebimas vaikų susidomėjimas dailės terapijos užsiėmimais. Drąsiau išreiškia savo mintis, išgyvenimus. Visi vaikai labiau susikoncentravo. Įsitraukė į diskusiją, teigdami, kad jiems patinka piešti, kurti, atrasti kažką naujo, žaisti spalvomis.
6.	Autopor-tretas	A4 formato piešimo popieriaus lapai, pieštukai, kreidelės, flomasteriai, spalvoti pieštukai.	1. Savo išvaizdos perteikimas ant popieriaus. 2. Pokalbis, individuali meninė raiška, aptarimas. Ugdomas tapatybės suvokimas, savęs priėmimas.	1. Skatinti objektyviau vertinti save. 2. Ugdyti(s) gebėjimą kontroliuoti savo emocijas ir elgesį įvairiose situacijose. 3. Formuoti gebėjimą jausti, suprasti, priimti save, toks koks esi.	Daugeliui vaikų nepatiko ši tema, nenorėjo savęs piešti, teigdami, kad nepavyks. Daug atsikalbinėjo, nesilaikė taisyklių. Į diskusiją neįsitraukė. Vėl išryškėjo grupės bendravimo problemos.
7.	Mano kaukė	Baltos drobės, bei A3 formato pastatomas stiklas saugiais kraštais. Visos norimos piešimo priemonės.	1. Ugdyti tarp dalyvių pasitikėjimu grindžiančius santykius, sustiprinti laukiamą rezultatą. 2. tapatybės tyrinėjimas. 3. Pokalbis, individuali meninė raiška, aptarimas.	1. Koreguoti įvairias baimes, svarbiausia vaizduotės sukeltas tokias kaip pasakų, avarių, užpuolimų ir t.t. 2. Mokytis kontroliuoti save įvairiose situacijose. 3. Formuoti atvirumo ir empatiškumo gebėjimus.	Ši užduotis skatina kurti ir perteikti jausmus. Vaikai elgėsi kiek ramiau, stengėsi sukaupti ir išlaikyti dėmesį, klausytis draugo pasakojimo.
8.	Mano bloga diena	A4 popierius, guašas, teptukai, vanduo	1. Individualių savybių perteikimas, remiantis asmenine patirtimi. 2. Skatina saviraišką, emocinės būsenos, asmeninių problemų tyrinėjimą. 3. Pokalbis, individuali meninė raiška, aptarimas.	1. Lavinti įgūdžius įvairiapusėškai vertinti dienos situaciją. 2. Ugdyti(s) gebėjimą jausti ir suprasti save, apmąstyti savo poelgius, elgesį, nuotaiką. 3. Sumažinti vaikų agresyvų elgesį, nerimą, nuteikti draugiškai. 4. Atgaivinti ir kartu suvokti, kad atsiradęs vaizdinys tėra tik simbolis.	Visi atviriau bendrauja. Akivaizdžiai matyti, kad gerėja konfliktiškiausių vaikų elgesys, drąsiau išsakomos išgyvenamos emocijos: užsiėmimų veikloje pastebimos vaikų pastangos kontroliuoti savo netinkamą elgesį. Patys vaikai, pastebėję, kad kai kurie pasielgia ne pagal užsiėmimų nustatytas taisykles, bando gražiai

					išsakyti pastabas.
9.	Mano gera diena	A4 popierius, vandeniniai dažai, teptukai, vanduo. Flomasteriai, pieštukai.	1. Individualių savybių perteikimas, remiantis asmenine patirtimi. 2. Pokalbis, individuali meninė raiška, aptarimas. 3. Padidinti elgesio motyvų suvokimą.	1. Stiprina susitelkimą, geranoriškumą, atjautą, empatiją. 2. Ugdyti(s) gebėjimą jausti ir suprasti save, apmąstyti savo poelgius, elgesį, nuotaiką. 3. Ugdyti(s) gebėjimą, vertinti ir kontroliuoti savo mintis bei žodžius.	Į kūrybinį procesą labai aktyviai įsitraukė visi vaikai: modeliavo galimus geros dienos situacijų vaizdus. Sugebėjo ramiai išklaudyti draugą, sulaukti savo eilės. Vaikai pildė vieni kitų pasakojimus, tęsė vieni kitų mintis, kai kalbantysis pritilo tada, tarsi nežinodamas, ką toliau sakyti.
10.	Emocijų kampelis	A4 popierius, vandeniniai dažai, teptukai, vanduo, pieštukai, flomasteriai.	1. Nusiteikti išreikšti susikaupusias emocijas. Ekspresyviai piešti abiem rankom, užsimerkus. 2. savęs pažinimas, sistemingas darbas su tam tikra esama vaiko asmenybės problema.	1. Stiprinti savireguliaciją: mokytis valdyti emocijas, atsipalaiduoti; ugdyti(s) jautrumą, nuovoką, atsakomybę už poelgius, pasitikėjimą savimi. 2. Lavinti valingą dėmesį ir vaikų gebėjimą susitelkti.	Kūrybinė užduotis suteikė daug teigiamų emocijų. Pastebimas vaikų susidomėjimas dailės terapijos užsiėmimais. Tačiau nedrįstančius kalbėti vaikus teko drąsinti, skatinti išsakyti savo mintis, jausmus. Visi vaikai labiau susikoncentravo.
11.	Mano svajonė	A4 popierius, flomasteriai, kreidelės.	1. Lavinti spontaniškumą, refleksiją, išreikšti tikruosius jausmus. 2. Pokalbis, individuali meninė raiška, aptarimas.	1. Kurti teigiamą emocinę nuotaiką. 2. Skatinti saviraišką. 3. Ugdyti(s) gebėjimą tikėti ir pasitikėti savimi ir kitais.	Gera vaikų nuotaika, visi linksmi, energingi, puiki vaikų tarpusavio bendravimo atmosfera. Aktyviai pasakojo apie savo jausmus, išgyvenimus. Tinkamai laikėsi nustatytų užsiėmimų taisyklių, gražiai, be pykčio jas primena užsimiršusiam grupės draugui. Jaučiama vaikų ramybė, teigiamos emocijos pasidalijus nemaloniais išgyvenimais.
12.	Dailės terapijos užsiėmimuose išmokau...	A4 popierius, vandeniniai dažai, kreidelės, flomasteriai, pieštukai, spalvotas popierius, žirkklės, klijai.	1. Suvokti savo asmenybės vertę, unikalumą, lavinant vientisą, teigiamą „aš“ vaizdą. 2. Pokalbis, individuali meninė raiška, aptarimas.	1. Kurti teigiamą emocinę nuotaiką. 2. Skatinti bendravimą ir bendradarbiavimą. 3. Stiprinti gebėjimą jausti ir suprasti save, kitus žmones.	Kūrybinė užduotis suteikė daug teigiamų emocijų. Pastebimas didelis vaikų susidomėjimas dailės terapijos užsiėmimais. Matyti draugystės, paslaugumo, geranoriškumo, bendradarbiavimo, atsakomybės, dėkingumo motyvai. Visi įsitraukia į diskusiją.

Neverbalinė užduotis „Pripiešimas“

Atena prieš eksperimentą

Atena po eksperimento

Domas prieš eksperimentą

Domas po eksperimento

Mantas prieš eksperimentą

Mantas po eksperimento

Marta prieš eksperimentą

Marta po eksperimento

Verbalinė užduotis „Situacijų pasekmės“ (Kas būtų, jei gyvūnai ir paukščiai prabiltų?...)

Eil. Nr.	Kategorijos	Pr. E. grupės ats. sk.*	Pab. E. grupės ats. sk.	Vaikų atsakymų pavyzdžiai
1.	Susipažinimas vienas apie kitą	2	3	Sužinotume ko nežinoję Sužinotume viską apie jų gyvenimą išsamiai Žinotume ko jie nori Žinotume kas jiems patinka Sužinotume ką jie galvoja apie žmones
2.	Pasipasakojimas	4	7	Pasakytų kas skauda Pasakytų kur dingo jų vaikai Pasakytų kur susilaužė koją ar sparnelį Papasakotų kokie kiti gyvūnai juos skriaudžia Pasakytų ar šilta kai žiemą juos aprengiu Pasakytų kokie vabalai paukščiams patinka Paukščiai pasakytų kur geriau, ant žemės ar danguje Neskrendantys paukščiai pasakytų, kad norėtų kaip ir visi paukščiai išskristi į šiltus kraštus Turbūt mano šuo pasakytų, kodėl tiek drąskos kai uždedu pavadėlį Šuo pasakytų kada nori į lauką ir nesysiotų kambaryje ant sienų kampų ir grindų Papasakočiau paukščiams ką veikia darželyje
3.	Vaikų pramoga	3	4	Skaityčiau jiems pasakas Kartu žaistume Kartu eitume pasivaikščioti Duočiau saldainių savo pavalgyti, pasikalbėtume Galėčiau su jais pažaisiti, valgytume kartu iš mano lėkštės Eičiau su jais pasivaikščioti Leiščiau kartu valgyti
4.	Neįgyvendinami dalykai	2	3	Manyčiau, kad sapnuoju Galvočiau, kad prisisapnavo Ryte atskristų ir pasakytų „labas“ Pukščiai nuskristų prie kito lango, pasiklaustytų ką kalba tėveliai ir papasakotų man Būtume priversti išmokti jų kalbos
5.	Nepatogumai žmonėms	2	2	Jaučiu jie kalbėtų ir kalbėtų neužsičiaupdami Paukščiai ir gyvūnai papasakotų kitų žmonių paslapti Žmonės išprotėtų – atskristų ir kalbėtų ant palangių visokias nesąmones Jei paukščiai tiek kalbėtų, kiek dabar čirškia, tai aš laikyčiau uždarytus langus
6.	Išgąščio tikimybė	1	3	Bijočiau, nes jei nepatiktų ką pasakyčiau su snapu įkąstų Aš išsigąščiau Aš labai bijočiau, nes gyvūnai gali skaudėti įkasti

				Aš labai išsigąsčiau išgirdusi, kaip jie kalba
7.	Gyvenimo sąlygų pasikeitimai	1	3	Leisčiau gyventi pas save visiems gyvūnams ir liepčiau sutvarkyti kambarį Leisčiau gyventi kartu, nes neberekėtų pliusinio šuniuko, nes jie visi minkšti, apsikabinčiau ir miegotume kartu Visi draugiškai gyventume Miegotume kartu
8.	Tarpasmeninių santykių kokybė	3	3	Pasakytų tėvams, kad aš buvau gera mergaitė Pasakytų tėvams, kad aš buvau gera mergaitė Aš pasakyčiau ko noriu ir jie pasakytų ko nori Jei ne aš sudaužiau kokį žaislą, jie patvirtintų, kad sakau tiesą Papasakočiau apie savo norus ir svajones Paukščiai ir gyvūnai pasakytų savo norus
9.	Galimybė prašyti	4	6	Paprašytų, kad jų niekas negaudytų Paprašytų, kad jų niekas nemedžiotų Paprašytų, kad jų niekas nebaidytų, negązdintų Paprašytų, kad juos kas nors pamaitintų Paprašyčiau, kad mane išmokintų skraidyti Paprašyčiau, kad mane paskraidintų ant savo nugaros Mano papūga paprašytų, kad nelaikyčiau narvelyje Mano peliukas paprašytų, kad leistų lakstyti po visą kambarį Paukščiai ir gyvūnai paprašytų gerti ir valgyti Galėtų gyvūnų paprašyti pagalbos
10.	Juokingos situacijos	1	3	Paukščiai galėtų daug papasakoti juokingų istorijų Žvėreliai papasakotų kas juokingo įvyko miške Paukščiai pasakotų ką matė juokingo Vakare man sektų gražias ir juokingas pasakas, kai negalėtų mama
11.	Galimybė bendrauti su žmogumi	2	3	Paklausčiau ar kai skraido tarp mežių nesusidaužo snapelio į šakas Paklausčiau kaip jie moka taip greitai skraidyti Neberekėtų žiūrėti žinių, nes paukščiai viską papasakotų Paklausčiau, kodėl daro „kaku“ visur, o ne tualete Paukščių paklausčiau ar ten aukštai danguje labai šalta
12.	Smalsumo patenkinimas	0	3	Sužinotume ar jie kalba mūsų kalba ar kitų žmonių Sužinočiau kokia žmonių kalba šneka Ilgai ilgai kalbėčiau su gyvūnais, kad daug ką sužinočiau

* Kūrybiškumo ugdymo dailės terapijos užsiėmimų *pradžioje eksperimentinės grupės atsakymų skaičius.*

Kūrybiškumo ugdymo dailės terapijos užsiėmimų pabaigoje eksperimentinės grupės atsakymų skaičius.

Verbalinė užduotis „Neįprastas daikto panaudojimas (laikraštis)“

Eil. Nr.	Kategorijos	Pr. E. grupės ats. sk.*	Pab. E. grupės ats. sk.	Vaikų atsakymų pavyzdžiai
1.	Priemonė pasigaminti pačiam žaisliuką ar kokį kūrybinį darbėlį	7	11	<p>Pasidaryčiau tūtelę saldainiams Išlankstyčiau gėles Pasidaryčiau konfeti Susilankstyčiau vėduoklę Išlankstyčiau laivelį Pasidaryčiau žaislinio automobilio garažą Isipiesčiau rankos kontūrus Išsilankstyčiau laivelį ar lėktuvėlį Iškarpyčiau snaiges Išsikirčiau kaukę Sulankstyčiau ir suklįjuočiau voką Suglamžyčiau į kamuoliukus ir svaidyčiau į šiukšlių dėžę, kaip į krepšinį Išsikarpyčiau daug snaičių Pasidaryčiau lėktuvėlį Sukarpyčiau Padaryčiau atvirute iš esamų paveikslėlių Pasidaryčiau patinkančių foto kolekciją Pasidaryčiau tūtelę saulėgražoms</p>
2.	Informacijos priemonė	4	5	<p>Pažiūrėčiau kokie bus ryt orai Pasibraukti žiūrimus filmus ir laidas vaikams Pažiūrėčiau kada rodys koks vaikučiam Peržiūrėčiau televizijos programą Peržiūrėčiau nuotraukas Pažiūrėčiau kokie orai Perskaityčiau skelbimus, kur rašo apie šuniukų pardavimą Paskaityčiau kaip reikia gyditis su augaliukais, mama visada garsiai perskaito Perskaityčiau, kas švenčia savo vardadienius, kad galėčiau pasveikinti</p>
3.	Mokymosi priemonė	0	4	<p>Skaičiuočiau raideles Mokinčiaus skaityti Mokinčiaus skaityti Skaityčiau</p>

4.	Lavinamoji priemonė	3	5	Nuspalvočiau apvalias raides Nuspalvočiau žmonių veidus Iškarpyčiau didžiąsias raides ir dėliočiau žodžius Apvedžiočiau su flomasteriu raides Skaityčiau straipsnius Nuspalvinčiau laikraštyje esančius paveikslėlius Spręsti laikraštyje esančius kryžiažodžius Atlikti užduotis, kur kartais būna skirtos vaikams
5.	Pakavimo priemonė	1	2	Supakuočiau dovanas Suvynioti kokius nors daiktus Suvynioti dovaną
6.	Užkūrimo priemonė	1	3	Suglamžyčiau, paskui sudeginčiau Laužui užkurti Laužui užkurti, kad išsikepti dešrelių Sudeginčiau
7.	Kaip uždangalas	2	2	Išsilankstyčiau kepurę nuo saulės Apdengti stalą, kai dažai kokį piešinį Apdengti stalą vietoj staltiesės MPadaryčiau kaip pagalvę ir paklodę lėlytei
8.	Valymo bei remonto priemonė	1	2	Valyčiau su mama langus AValyti, jei ką nors papylei Nunesčiau į tualetą
9.	Užrašams	0	1	Užsirašyti ką nors

* Kūrybiškumo ugdymo dailės terapijos užsiėmimų *pradžioje eksperimentinės grupės atsakymų skaičius.*

Kūrybiškumo ugdymo dailės terapijos užsiėmimų *pabaigoje eksperimentinės grupės atsakymų skaičius.*